

Forventningsgap i revisjon

En eksplorativ studie av hvordan revisors roller, oppgaver og plikter blir oppfattet av profesjonelle investorer

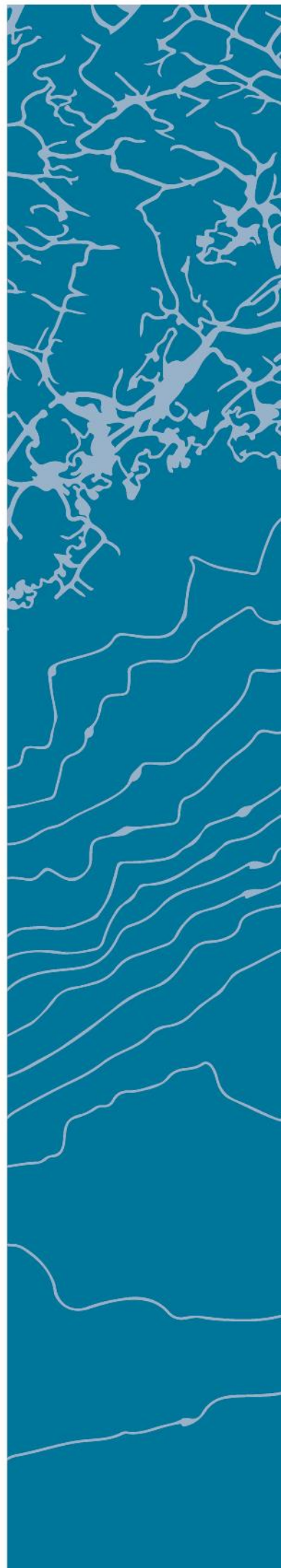
HAWKAR HAMAWANDI
KRISTOFFER NILSEN

VEILEDER

John A. Hunnes
Kirsti Helene Rødfjell Meidelsen

Universitetet i Agder, 2019

Fakultet for Handelshøyskolen ved UiA

Forord

Dette er en masteroppgave som markerer slutten på vår mastergrad innen regnskap og revisjon ved Handelshøyskolen, Universitetet i Agder. Oppgaven utgjør 30 studiepoeng.

Temaet for oppgaven er forventningsgap i revisjon. Dette gapet mellom hva samfunnet forventer av revisor og hva revisor kan oppnå ved revisjon av et årsregnskap. Det har blitt forsket rundt dette begrepet internasjonalt de siste fem tiårene. For oss har det ikke vært mulig å avdekke norske studier rundt dette begrepet. Vår motivasjon for problemstillingen er å undersøke hvordan et utvalg med brukere ser på revisors rolle rundt utførelsen av revisjonen, og om dette synet samsvarer med hvordan lover og revisjonsstandarder innretter hvordan revisor skal utføre revisjonen i Norge.

Dette har vært en til tider spennende og til tider en slitsom prosess, men aller mest en lærerik periode. Vi ønsker å rette en spesiell takk til våre to unike veiledere for god og stø veiledning. John A. Hunnes kritiske og spissede spørsmål som har satt tankeprosessen i gang når vi har møtt den metaforiske veggen, eller når vi sporet av fra den røde tråden. Kirsti Helene Rødfjell Meidelsens rikholdige erfaring og kunnskap fra revisors praktiske liv supplerte John utmerket. Begge har gjort sitt for at denne oppgaven kom i havn. Vi ønsker i tillegg å takke alle som bidro som respondenter til vårt intervju i en travel hverdag, og alle som har bidratt med gjennomlesning og støttende motivasjon – ingen nevnt ingen glemte.

Hawkar Hamawandi

Kristoffer Nilsen

Sammendrag

I denne oppgaven vil vi studere hvordan revisors roller, oppgaver og plikter oppfattes av aksjeeiere i små og mellomstore bedrifter. Vi vil samtidig undersøke om det foreligger et forventningsgap mellom det aksjeeierne forventer og det arbeidet revisor faktisk utfører.

Det juridiske rammeverket revisor skal forholde seg til er omfattende. Utførelsen av revisjon etter dette rammeverket forutsetter at revisor må utøve profesjonell skepsis og benytte skjønn. Dette fører til at en andel av revisors vurderinger blir preget av subjektivitet, og flere av revisors fremstillinger kan mangle absolutte objektiviteter. Dette kan igjen komplisere det å leve opp til forventningene brukerne har til revisor og revisjonen.

Benyttet empiri består av flere semistrukturerte dybdeintervjuer. Respondentene er tretten aksjeeiere med vesentlig eierandel i små og mellomstore bedrifter lokalisert på Sørlandet. Små og mellomstore bedriftene står for omtrent halvparten av verdiskapningen i Norge (NHO, 2018), og er således en verdifull andel av norsk næringsliv. De viktigste økonomiske avgjørelsene i disse bedriftene blir tatt på grunnlag av revisors mening. Det var ønsket å se hvilken type forventninger respondentene har til samfunnets tillitsperson, revisor. Videre ses det om disse forventningene er realistiske, og om de blir møtt.

Funnene tyder på at respondentene ikke har urimelige forventninger til revisor ved revisjon av årsregnskapet. Respondentene forventer ikke absolutt sikkerhet av revisor ved avgitt revisjonsberetning. Viktigheten av sluttproduktet til revisor, revisjonsberetningen, er det delte meninger om. 54% av respondentene leser revisjonsberetningen mot 46% som kun leser konklusjonen eller ikke leser den i det hele tatt. Konsensus blant respondentene er at beretningen er preget av standardformuleringer. Funnene tyder videre på at det finnes et utførelses gap blant revisorer ved bruk av vesentlighetsgrenser. Det fremkommer at revisor i begrenset grad benytter vesentlighetskonseptet, med en tilhørende for lav vesentlighetsgrense for feilinformasjon, basert på respondentenes vurderinger.

Innhold

Forord	1
Sammendrag	2
Oversikt figurer og tabeller	5
Figurer	5
Tabeller	5
1 Innledning	6
1.1 Problemstilling.....	6
1.2 Oppgavens struktur.....	7
2 Teoretisk forankring.....	9
2.1 Formålet med revisjon	9
2.2 Revisors rolle – samfunnets tillitsperson.....	11
2.2.1 Uavhengig person.....	11
2.2.2 Fagkyndig person	12
2.2.3 Taushetsplikt	12
2.3 Revisors oppgaver og plikter	13
2.4 Revisjonsrisikomodellen	14
2.4.1 Iboende risiko	15
2.4.2 Kontrollrisiko	18
2.4.3 Oppdagelsesrisiko	19
2.4.4 Revisjonsrisiko	20
2.5 Revisjonens iboende begrensinger	21
2.6 Vesentlighet - mer enn bare et konsept	23
2.7 Sammenheng mellom vesentlighet og revisjonsrisiko	25
2.8 Kommunikasjon mellom revisor og bruker.....	26
2.9 Tidligere forskning	26
2.9.1 Forventningsgapet	27
2.9.2 Revisjonsrisiko - hva revisor mener.....	29
2.9.3 Revisjonsrisiko – brukers tilnærming til begrepet	30
3 Metode	31
3.1 Problemstilling og forskningsspørsmål	31
3.2 Valg metode.....	31
3.2.1 Innsamlingsmetoden intervju	32
3.2.2 Intervjuguide	33
3.3 Populasjon	34

3.3.1	Avgrensning populasjon.....	34
3.3.2	Utvalgsstørrelse.....	34
3.3.3	Utvalgsstrategi.....	35
3.3.4	Rekrutering av utvalg.....	36
3.4	Etiske hensyn.....	36
3.4.1	Personvern.....	37
3.5	Datainnsamling.....	38
3.5.1	Gjennomføring intervju.....	38
3.5.2	Transkripsjon.....	39
3.6	Dataanalyse.....	39
3.7	Reliabilitet og validitet.....	40
3.7.1	Reliabilitet.....	40
3.7.2	Validitet – måler du det du tror du måler.....	41
4	Diskusjon.....	42
4.1	Respondentene.....	42
4.2	Revisor og revisjon.....	43
4.2.1	Tanker om revisor.....	43
4.2.2	Formålet med revisjon.....	45
4.2.3	Revisors oppgaver og plikter.....	47
4.3	Samfunnets tillitsperson.....	50
4.3.1	Fagkyndig person.....	52
4.3.2	Revisors språk.....	53
4.3.3	Revisjonsberetningen.....	56
4.4	Revisjonsrisiko.....	58
4.4.1	Revisjonens iboende begrensninger.....	63
4.5	Vesentlighetsprinsippet.....	64
4.6	Forventningsgapet i revisjon.....	68
5	Konklusjon.....	71
5.1	Videre forskning.....	73
	Referanseliste.....	75
	Vedlegg.....	78
	Vedlegg 1 – Intervjuguide.....	78
	Vedlegg 2 - Refleksjonsnotat Av: Hawkar Hamawandi.....	80
	Vedlegg 3 - Refleksjonsnotat Kristoffer Nilsen.....	82

Oversikt figurer og tabeller

Figurer

Figur 1 - Revisjonsrisikomodellen.....	14
Figur 2 – Mislighetstriangelet.....	17
Figur 3 – Oppdagelsesrisiko.....	19
Figur 4 – Revisjonsrisiko.....	20
Figur 5 - Structure of the Audit Expectation-Performance Gap.....	28
Figur 6 – Tanker om revisor.....	43

Tabeller

Tabell 1 – Respondentenes bakgrunn.....	42
Tabell 2 – Leses revisjonsberetningen?.....	56
Tabell 3 – Revisjonsrisiko kvantifisert av respondentene.....	62

1 Innledning

Forventningsgapet i revisjon sies å være over hundre år gammelt, og ble første gang etablert som et begrep på 70-tallet (Chye Koh & Woo, 1998). Det har siden blitt utført flere undersøkelser internasjonalt rundt fenomenet. Alle har i varierende grad funnet det samme. Det er et gap mellom hva revisor forventes å utrette under revisjonen av brukere av revisjonsberetningen, og det arbeidet revisor faktisk utfører. Etterspørsel etter tetteing av gapet, eller endring av det juridiske rammeverket, gjør seg spesielt gjeldende etter større finanskriser og regnskapsskandaler. Spørsmålet som stadig dukker opp ved slike hendelser er «Hvor var revisor?!». Man kan få inntrykk av at revisor har sviktet sin rolle som samfunnets tillitsperson.

Økonomiske beslutninger blir tatt vedrørende bedrifter basert på en av revisors hovedoppgaver – revisjon av årsregnskapet. Det er viktig at brukerne av revisjonsberetningen tar beslutninger basert på et så informert grunnlag som mulig. Kommunikasjon mottatt av bruker bør forstås så nært mulig som det er ment fra revisor. En feil oppfatning av hva revisor kan oppnå ved revisjonen, eller at mottatt kommunikasjon ikke blir forstått slik revisor mente den, kan gi et forventningsgap. Beslutninger tatt på feil grunnlag kan gi negative økonomiske resultater.

Kartlegging av et eventuelt forventningsgap og forståelse av hvorfor dette oppstår er derfor av betydning. Et forventningsgap kan bestå av flere elementer, og en kartlegging gjør at man kan avdekke disse elementene. Man kan videre forsøke å utrede hva som kan bidra til å tette forventningsgapet. Kommunikasjon kan forbedres, revisjonsstandarder utvides eller revisors utførelse av revisjonen kan kanskje forbedres. Et av argumentene for ny revisorlov i Norge i 1997 var for å til dels redusere forventningsgapet (NOU 1997:9 s.113).

Med bakgrunn i dette ønskes det å undersøke om det finnes et forventningsgap i revisjon i Norge. Formålet er å avdekke hvor det er mulig å redusere et eventuelt gap, og hva som må til. Et vedvarende gap kan medføre at tilliten til revisors rolle som samfunnets tillitsperson svekkes, og med dette innfris ikke samfunnets forventninger til revisor.

1.1 Problemstilling

Overnevnte har ledet frem til den beskrivende problemstillingen: *Forventningsgap i revisjon - hvordan revisors roller, oppgaver og plikter blir oppfattet av profesjonelle investorer.*

Som tilnærming på problemstillingen blir det søkt svar på tre forskningsspørsmål.

1. Hva bruker anser å være revisors oppgaver og plikter.
2. Hvordan bruker forstår begrepet revisjonsrisiko.
3. Hvordan bruker forstår begrepet vesentlighet.

Det første forskningsspørsmålets åpne ordlyd gjør det mulig å undersøke brukernes tanker rundt de store og mer abstrakte roller og oppgaver til revisor. Ved de to påfølgende forskningsspørsmålene snevres det inn på to sentrale begrep i revisjonen, revisors håndtering av risiko og vesentlighet. Denne innsnevringen gir muligheten til å spisse og konkretisere undersøkelsen. Det gir også en avgrensning på oppgaven.

Trakten på problemstillingen med tilhørende forskningsspørsmål gjør det mulig å bygge opp oppgaven mot Porter (1993) sin definisjon av forventningsgapet, med tilhørende bestanddeler. Det første åpne forskningsspørsmålet gir muligheten for kartlegging av forventinger til revisor under utførelse av revisjon. Forventingene ses mot teori i forhold til hvor rimelige eller urimelige de er. Rimelige forventinger blir videre sett mot revisjonsstandardene og hvorvidt forventningene er inkludert i hva revisor skal utføre. Forskningsspørsmål to og tre spisser fokuset ned på to sentrale begrep i revisjonen. Dette gjør det mulig å se om det finnes et gap mellom revisors utførelse og hva revisjonsstandardene angir revisor skal utføre.

Manglende tidligere forskning i Norge, og problemstillingens åpne ordlyd og utforskende natur, gjorde at det ble valgt en kvalitativ metode for undersøkelsen. Som metode for innsamling av empiri ble det brukt dybdeintervju.

En revisjonsberetning har mange brukergrupper. For denne undersøkelsen ble aksjeeiere i små og mellomstore bedrifter valgt. Alle respondentene hadde et ansettelsesforhold i bedriften de eide aksjer i. Slike brukere regnes som interne brukere. Tidligere forskning har funnet at dette er en brukergrupper som er mer kunnskapsrike om revisors roller og oppgaver enn eksterne brukere (Ruhnke & Schmidt, 2014). Forventningsgapet anses derfor å være noe mindre blant interne brukere. Tilsvarende forventes det at utvalg fra populasjonen i denne oppgaven er kunnskapsrike og kan gi rikholdige svar opp mot problemstillingen. Begrensinger i tid og ressurser gjør at utvalget med interne brukere ikke blir sett opp mot et utvalg eksterne brukere. Dette momentet blir derfor ikke undersøkt i denne oppgaven.

1.2 Oppgavens struktur

Kapittel to utleder til å begynne med sentrale roller for revisor og begrepene revisjonsrisiko og vesentlighet. Dette er ment å gi en grunnleggende forståelse for revisors oppgaver og sentrale begrep. Avslutningsvis i kapittel to gjøres det rede for Porter (1993) sin definisjon av forventningsgapet og annen tidligere internasjonal forskning. Innledende teori gir da en forståelse for hvorfor Porter (1993) har delt inn forventningsgapet slik hun har gjort. Innledende

teori vil også gi en dypere forståelse for argumenter og konklusjoner i henholdsvis kapittel fire og fem.

I kapittel tre presenteres forskningsdesignet undersøkelsen baseres på. Begrunnelser for valg tatt gjennom hele undersøkelsen oppgis. Det redegjøres for hvordan intervjuguiden ble laget, og gjennomføringen av dybdeintervjuene beskrives.

Innhentet empiri blir diskutert opp mot teori og tidligere forskning i kapittel fire. Grunnleggende teori fra kapittel to tas frem først i diskusjonen. Argumenter i diskusjonen ses og opp mot tidligere forskning, før funnene avslutningsvis ses i forhold til Porter (1993) sin modell av forventingsgapet.

Oppgaven oppsummeres med kapittel fem hvor det gis en konklusjon, oppgavens begrensninger diskuteres og forslag til videre forskning presenteres.

2 Teoretisk forankring

Kapittelet starter med hvordan teori omhandler de store og abstrakte rollene til revisor for å gi leser innblikk i hva som er rimelig eller urimelig å forvente av revisor under utførelse av revisjonen. Videre presenteres revisjonsrisikomodellen og vesentlighetsbegrepet. Dette er ment å gi en god oversikt over grunnleggende teori. Videre vil man da få bedre forståelse for Porter (1993) sin definisjon av forventingsgapet som er det sentrale i oppgaven. Dette vil gi forståelse for hvorfor hun har delt opp gapet slik hun har gjort. Denne definisjonen samt annen tidligere forskning avslutter dette kapittelet.

2.1 Formålet med revisjon

Regnskapsloven §3-2a regulerer at årsregnskapet skal gi et rettviseende bilde av bedriften. Formålet med revisjon av et regnskap er å øke tillit hos brukerne til regnskapet. Dette oppnås ved at revisor uttrykker sin mening om hvorvidt regnskapet er utarbeidet i samsvar med gjeldende rammeverk for finansiell rapportering (ISA 200 punkt 3). Revisors oppgave er å oppnå betryggende sikkerhet for at årsregnskapet totalt sett ikke inneholder vesentlig feilinformasjon, verken som følge av misligheter eller feil (ISA 200 punkt 11 (a)).

Vesentlig feilinformasjon er feilinformasjon eller utelatelse som enten alene, eller sammen med annen feilinformasjon, forventes å påvirke de økonomiske beslutningene som blir tatt av brukerne (ISA 200 punkt 6). Dersom en ser på dette ut ifra et brukerperspektiv, handler dette om feil, misligheter eller utelatelse som er av et visst omfang. Brukerne av et regnskap er blant annet finansielle institusjoner som innvilger kredit til bedriften, investorer og analytikere som tar investeringsbeslutninger, aksjeeiere som vurderer prestasjonen av ledelsen i en periode, og skattemyndighetene som bedriften må rapportere til for beregning av skatt og moms basert på årsregnskapet. De ulike grupper med brukere kan ha forskjellig følsomhet for hva de anser å være vesentlig feilinformasjon i et regnskap.

Det kan diskuteres hvorfor den ureviderte versjonen av årsregnskapet anses å være mindre pålitelig sett i henhold til brukernes perspektiv, og dette skyldes i stor grad av at årsregnskapet er avlagt av ledelsen. Den tilliten brukerne har til den reviderte versjonen bør være høyere enn den ureviderte versjonen av årsregnskapet, ikke minst fordi revisor er allmennhetens tillitsperson ifølge revisorloven §1-2. Revisorloven kapittel fire handler spesifikt om revisors krav til uavhengighet, objektivitet og etikk. Dette er også fremhevet i ISA-ene i revisors håndbok angående viktigheten av at revisor må være uavhengig av den revisjonspliktige bedriften som revideres. Dette for å sikre at revisors mening om den finansielle informasjonen

av bedriften skal være objektiv. Det er nevnt i ISA 200 A17 at de grunnleggende prinsippene som revisor må etterleve ifølge IFACs etiske regler er blant annet integritet, objektivitet, profesjonell kompetanse, konfidensialitet og profesjonell atferd. De prinsippene vil bli avklart grundigere i de neste del-kapitlene.

Verdien av revisjonsberetningen for aksjeeierne ligger hovedsakelig i det at den blir avgitt av en uavhengig og profesjonell aktør som følger prinsippene nevnt ovenfor. Det er blant annet nevnt i ISA 200 punkt 14 at revisor må overholde etiske krav som er relevant for revisjon av et regnskap, og blant de viktigste kravene er uavhengighet. Det er også forklart i ISA 200 A18 at revisor skal være uavhengig av enheten som revideres, for å sikre at revisor kan danne seg en mening om regnskapet uten å bli påvirket av elementer som kan bringe meningen i fare. Revisor skal i tillegg ha profesjonell kompetanse for å kunne revidere et regnskap (ISA 200 A17).

Det legges til grunn at det finnes hovedsakelig to typer revisjonsberetninger. Den ene er i de tilfeller hvor revisor har samlet inn tilstrekkelig og hensiktsmessig revisjonsbevis til å konkludere med at årsregnskapet ikke er beheftet med vesentlig feilinformasjon. Denne type beretning kalles for en normalberetning eller umodifisert revisjonsberetning. Den andre typen dreier seg om tilfeller hvor revisor ikke har klart å samle inn tilstrekkelig og hensiktsmessig revisjonsbevis, eller at revisor har klart å samle inn nok revisjonsbevis til å kunne bevise med betryggende sikkerhet at regnskapet inneholder vesentlig feilinformasjon (Gulden, 2015 s.458).

En studie undersøkte hvorvidt bankers beslutning om å innvilge kredit til bedrifter, og investorers beslutning om å investere i en bedrift, ble påvirket av hvilken type revisjonsberetning som ble avgitt av revisor. Konklusjonen var at de forskjellige bankenes beslutning for å innvilge et lån til en bedrift klart ble påvirket av hva slags mening revisor hadde avgitt i revisjonsberetningen, og beslutningen om hvor mye kredit en bank ville innvilge ble i mindre grad påvirket av samme årsak. Investeringselskapene og analytikernes beslutning angående investering i en bedrift ble sterkt påvirket av hvilken type mening revisor hadde avgitt i revisjonsberetningen (Duréndez Gómez-Guillamón, 2003).

Revisjonsberetningen er primært adressert til aksjeeierne i en bedrift. Det er aksjeeierne som betaler for revisors arbeid. Det bør da ikke være noe tvil om at den nytten som de har av revisjonsberetningen bør overstige det de betaler for revisors arbeid etter grunnleggende kost-nytte teori.

2.2 Revisors rolle – samfunnets tillitsperson

Revisjon kan defineres som prosessen med å gjennomgå den økonomiske informasjonen utarbeidet av bedriftens ledelse for å fastslå at den er i samsvar med en bestemt standard, for eksempel «International Financial Reporting Standards». I tillegg er det viktig å understreke at revisor må følge et sett med standarder for å kunne utføre revisjon, for eksempel ISA-ene (International Standard for Auditing) (Stuart, 2012). I utgangspunktet har man behov for revisor fordi omverden har behov for finansiell informasjon om foretaket. Det kan oppstå troverdighetsproblemer for interessentene, dersom denne informasjonen kun blir presentert av bedriftens ledelse (Gulden, 2010). Ledelsen som avgir denne informasjonen kan ikke bli ansett som en nøytral part, ikke minst da de kan ha et for optimistiske synspunkt om foretaket. I tillegg kan ledelsen ha insentiver for å ikke rapportere den riktige informasjonen til omverden (Stuart, 2012). Troverdighets problemet løses ved at en uavhengig ekstern revisor attesterer den regnskapsinformasjonen foretakets ledelse avgir. Det er ikke minst like viktig å understreke at revisor utfører revisjon uten å være ansatt i bedriften som revideres.

2.2.1 Uavhengig person

Revisorloven kapittel fire, med forskrift, regulerer revisors krav om uavhengighet, og tilfeller hvor revisor ikke anses som uavhengig. Loven tar utgangspunkt i revisors forhold til revisjonskunden. Formålet med loven er hovedsakelig å synliggjøre revisor-klient forhold hvor revisor ikke kan bli ansett som uavhengig. De klareste forholdene er de objektive reglene som en finner i revisorloven § 4-1 2.ledd., hvor det er avklart at forhold som slektskap og ekteskapslignende forhold mellom revisor og kunden truer kravet om uavhengighet. Dette vilkåret er relativt enkelt å etterleve, man vet hvem man er i slekt og gift med. Det som derimot kan by på utfordring er den subjektive reglen i § 4-1 1.ledd. Ordlyden regulerer «*andre særlige forhold som er egnet til å svekke tilliten til revisor*». Ved denne reglen kan det ikke alltid synes lett å danne seg en formening om hva som kan være et «*særlig forhold*». Den norske Revisorforenings regler om etikk kapittel 290 tar også for seg uavhengighetsspørsmålet. Her brukes begrepet «*å fremstå som uavhengig*». Dette sammen med den subjektive regelen i revisorloven gir et bilde på at revisor skal se sin uavhengighets rolle fra et perspektiv som andre utenfra ville ha hatt. Det blir normalt oppfordret til at revisor bruker sitt profesjonelle skjønn – revisor skal *være* uavhengig og *fremstå* som uavhengig. Den norske Revisorforenings regler om etikk og uavhengighet beskriver ekstern revisjon som et attestasjonsoppdrag hvor det er et krav i de etiske reglene at medlemmer av oppdragsteam (revisjonsteam), er uavhengige av

revisjonsklientene, og kravet gjelder samtlige medlemmene av teamet. Uavhengighetskravet er ikke oppfylt så lenge ett av medlemmene av teamet ikke kan anses som uavhengig.

2.2.2 Fagkyndig person

Revisorloven kapittel tre, samt tilhørende forskrift, tar for seg formelle krav til personen revisor og revisjonsselskaper. Flere av disse kravene er med på å bygge opp under rollen til revisor som samfunnets tillitsperson. Dette del-kapitlet omhandler hvordan tittelen registrert/statsautorisert revisor bygges opp. Et typisk eksempel i denne sammenhengen kan være § 3-2 i revisorloven som regulerer utdanningskravet til tittelen registrert/statsautorisert revisor. Finanstilsynets krav er bachelorgrad i revisjon for førstnevnte og mastergrad i regnskap og revisjon for sistnevnte. Begge titlene kommer under § 3-3 som angir krav til variert praksis på minst tre år i utførelse av revisjon av årsregnskap. Det skal også avlegges en praktisk prøve etter at man har gjennomført teoretisk og praktisk opplæring. Den norske Revisorforenings regler om etikk kapittel 130 pålegger revisor å opprettholde faglig kunnskap og ferdigheter. Dette er med på å kvalitetssikre at personer med tittelen registrert/statsautorisert revisor besitter en viss oppdatert fagkunnskap og erfaring.

2.2.3 Taushetsplikt

Revisor er underlagt taushetsplikt for det som kommer til revisors kjennskap gjennom sitt virke ved revidering av klientenes årsregnskap. Revisor er avhengig av å få full tilgang til kritiske og sensitive områder i en bedrift for å kunne gjennomføre en revisjon. Det er ikke nødvendigvis relevant å kontrollere alt i bedriften under revisjonen, men det er revisors anvendelse av profesjonelt skjønn som avgjør hva som bør kontrolleres for å danne et godt grunnlag for en konklusjon. Dette er ikke en avgjørelse ledelsen kan ta ved å legge eventuelle begrensninger på revisors tilgang i bedriften. For at bedriften med trygghet skal kunne gi revisor «full tilgang», er den avhengig av at revisor ikke sprer videre kunnskap om bedriften til offentligheten. Et typisk eksempel vil være at revisor under gjennomføring av revisjonen får kjennskap til et patent som bedriften holder på å utvikle. Det vil selvfølgelig være i bedriftens interesse å vite at revisor ikke forteller om dette patentet til en konkurrerende bedrift. For å få bedrifter til å våge å gi revisor «full tilgang» har man dermed lovregulert revisors taushetsplikt, og med tilhørende straffereaksjoner om taushetsplikten brytes. Revisors taushetsplikt gjelder på livstid, og ikke bare så lenge vedkommende tjener som revisor for bedriften.

Revisors taushetsplikt er ikke absolutt. Det finnes flere tilfeller hvor revisor er løst fra taushetsplikten, men felles for disse er at de er lovregulert. Revisor kan også bli løst fra taushetsplikten av de som krever revisors taushetsplikt, typisk bedriften som revideres. Det mest

opplagte unntaket fra taushetsplikten er muligens selve revisjonsberetningen. Her kommuniserer revisor sine funn til offentligheten. Det er tilsvarende nødvendig at offentligheten har tillit til at revisor har fått de nødvendige tilganger til kritiske og sensitive områdene i bedriften for å gjennomføre revisjonen på en best mulig måte. Ideelt sett kunne alle brukere av revisjonsberetningen selv foretatt nødvendige undersøkt i bedriftene. Dette er av åpenbare grunner ikke mulig, derfor er man avhengig av en «mellommann» som begge parter har tillit til. Revisors taushetsplikt blir en av grunnsteinene i rollen til revisors som samfunnets tillitsperson. Det finnes flere lovreguleringer enn bare revisjonsberetningen som fritar revisors taushetsplikt, men dette kapitlet er ikke ment som en uttømmende liste av unntak fra taushetsplikten men hvordan *tillit* som konsept er vesentlig i revisors rolle.

2.3 Revisors oppgaver og plikter

En av hovedoppgavene revisor skal påta seg er å granske årsregnskapet for feil og misligheter, kalt for attestasjonsformålet. Et attestasjonsoppdrag kan beskrives som et oppdrag som involverer tre parter. Revisors oppgave er å uttale seg om påstandene fra ledelsen som den ansvarlige parten i et attestasjonsoppdrag. Påstandene til ledelsen er forklart under revisjonsrisikomodellen. Formålet er å øke tilliten hos brukerne som er tredjeparten i oppdraget. Revisor følger to hovedprinsipper for å klare denne oppgaven. Det første er vesentlighetsprinsippet som handler om at revisor ikke skal være opptatt av enhver feilinformasjon sett i henhold til brukernes perspektiv. I utgangspunktet vil ubetydelig feil i regnskapet ikke påvirke brukernes oppfatning om bedriften. Derfor gir det ikke mening for revisor å bruke mye ressurser på de feilene, med mindre det mistenkes at det er bevisste feil. I så fall må feilene undersøkes nærmere. Det andre prinsippet omhandler at revisor ikke kan garantere at årsregnskapet er uten vesentlig feil, men de to prinsippene vil bli omtalt i detaljer senere i dette kapitlet (Gulden, 2015).

Det er primært ledelsen i foretaket som er ansvarlig for å sørge for at alle lover og forskrift overholdes. De er også ansvarlige for å avdekke eventuelle lovbrudd. Det er viktig å understreke at det *ikke* er revisors ansvar å forebygge lovbrudd, men det er forebyggende i seg selv at bedriften har en revisor. At foretaket revideres kan også føre til økning av oppmerksomhet hos ledelsen og ansatte, som kan lede til at risikoen for uaktsomme lovbrudd reduseres. Revisor har videre *et visst ansvar* for å avdekke lovbrudd. Revisorloven § 5-2 angir at revisor skal vurdere risiko for vesentlig feil informasjon som følge av misligheter og feil. Revisor har følgelig en plikt til å samle inn tilstrekkelig med revisjonsbevis, som et grunnlag for vurdering av om det foreligger brudd på lover og forskrifter av vesentlig betydning for årsregnskapet. Dette kan

tolkes slik at revisor ikke er ansvarlig for å avdekke lovbrudd som ikke er av vesentlig betydning (Gulden, 2010).

Ifølge revisorloven §5-1 skal revisor i tillegg vurdere om ledelsen har oppfylt sin plikt angående registrering av regnskapsopplysninger, oppbevaring av regnskapsdokumenter, har forvaltet bedriftens formue på en betryggende måte og kontrollere visse opplysninger i årsberetningen. Årsberetning er en redegjørelse fra styret og daglig leder som presenterer og analyserer virksomhetens utvikling i en regnskapsperiode. Revisor skal videre vurdere foretakets evne til fortsatt drift. Revisor vurderer dette både i planleggingsfasen og avslutningsfasen. Revisor rapporterer ikke noe om foretakets evne til fortsatt drift, dersom konklusjonen er at foretaket har evne til fortsatt drift uten at noe tiltak settes i verk, ellers påpeker revisor den økonomiske situasjonen til foretaket som en presisering i revisjonsberetningen (Gulden, 2010).

2.4 Revisjonsrisikomodellen

Revisjonsrisikomodellen er ikke nevnt i ISA-ene direkte, men det lar seg gjøre å utlede de respektive komponentene av modellen under forskjellige punkter i ISA-ene. ISA 200 punkt 13 (c) beskriver revisjonsrisiko som «en funksjon av risikoen for vesentlig feilinformasjon og oppdagelsesrisiko». A39 ISA 200 utdyper videre at risikoen for vesentlig feilinformasjon består av to deler: iboende risiko og kontrollrisiko. A38 ISA 200 foreslår at revisor kan benytte denne modellen for å få frem hvordan de andre komponentene påvirker revisjonsrisikoen, og at revisor kan benytte denne modellen for å redusere revisjonsrisikoen til «et akseptabelt lavt nivå». Fra dette kan man utlede modellen under.

Figur 1 - Revisjonsrisikomodellen

Revisjonsrisikomodellen er sentralt både i revisjonsteori og faglitteratur. Revisjonsrisiko er risikoen for at revisor uttrykker sin mening i revisjonsberetningen om at informasjonen i årsregnskapet er uten vesentlig feil, til tross for at regnskapet inneholder vesentlig feilinformasjon (ISA 200 punkt 13 (c)). Før en kan si noe om feilinformasjonen i et regnskap, bør det først og fremst understrekes at regnskapet er enhetens regnskap, presentert av enhetens ledelse. Revisjon utføres dermed på bakgrunn av at ledelsen eksplisitt eller implisitt påstår at informasjonen i regnskapet er korrekt og har bestemte kvalitative egenskaper. Når revisor skal

vurdere risikoen for vesentlig feilinformasjon, betyr det at påstandene fra ledelsen undersøkes (Gulden, 2010, s. 160).

Revisor kan ikke redusere revisjonsrisiko til null, men revisor kan derimot redusere revisjonsrisiko til et akseptabelt lavt nivå (Gulden, 2010). Revisjonsrisikomodellen er derfor utledet fra tanken om at revisor må kunne håndtere revisjonsrisikoen. I praksis skal modellen fungere som et verktøy for revisor til å planlegge revisjon og håndtere risiko. Revisjonsrisikoen er lik produktet av alle de tre andre risikoene som er vist i modellen. Revisors overordnede mål ved revisjon av et regnskap er å oppnå betryggende sikkerhet for at regnskapet totalt sett ikke inneholder vesentlig feilinformasjon, verken som følge av feil eller misligheter. Revisor må dermed gi en mening om hvorvidt regnskapet i det alt vesentlige er utarbeidet i samsvar med gjeldende rammeverk. Revisor skal videre rapportere om regnskapet slik ISA-ene krever (ISA 200 punkt 11). Dette vil si at revisor har en plikt til å rapportere skriftlig sin mening om regnskapet. Betryggende sikkerhet er en høy grad av sikkerhet, men ikke absolutt sikkerhet ettersom det er iboende begrensninger i revisjonen (ISA 200 punkt 5).

Til slutt er det viktig med en presisering angående hva som *ikke* er revisors oppgaver og plikter. Årsaken til denne presiseringen er at det er en del misforståelser rundt hva revisors oppgaver og plikter er. Omverden har inntrykk av at revisors hovedoppgave er å avdekke underslag og andre misligheter, og dette skyldes at det tidligere var en av revisors primære oppgaver å avdekke lovbrudd som underslag og andre misligheter (Geiger & Epstein, 1994). I dag må revisor vurdere risikoen for at slike forhold kan forekomme og tilpasse sine revisjonshandlinger etter denne risikoen. Den andre presiseringen går ut på at omverden tror at en ren revisjonsberetning er en garanti for at årsregnskapet er uten vesentlig feil. Revisjon er ikke et forsøk på å avdekke *alle* feil. Det vil for det første si at revisor ikke forsøker å avdekke uvesentlig feil, og det rapporteres heller ikke om disse feilene i revisjonsberetningen. For det andre er det alltid en viss risiko for at det finnes feil i et revidert regnskap som ikke er avdekket gjennom revisjon (Gulden, 2015). Revisor skal til slutt vurdere om ledelsen har opprettet interne kontroller som skal sørge for at vesentlige feil blir oppdaget i tide (Gulden, 2010). Det er viktig å understreke at både vesentlighetsprinsippet og revisjonsrisiko henger tett sammen, og at utgangspunktet for disse ligger i revisjonsrisikomodellen.

2.4.1 Iboende risiko

Iboende risiko defineres som sannsynligheten for at en balansekonto, en transaksjonsklasse eller tilleggsopplysninger i et regnskap inneholder vesentlig feilinformasjon før en tar hensyn til hvor effektiv internkontrollen er (Houston, Peters et al., 1999). Til tross for at bedriften har

et regnskapssystem som skal sørge for at alle transaksjoner behandles i henhold til det gjeldende rammeverket for finansiell rapportering, er det alltid en viss risiko for at det oppstår vesentlig feilinformasjon i en balansekonto/transaksjonsklasse. Feilinformasjonen kan være et resultat av at transaksjoner ikke er registrert, registrert med feil beløp eller periodisert feil. Iboenderisiko er alle mulige feil som kan havne i årsregnskapet som følge av bevisste eller ubevisste menneskelig feil eller feil i et regnskapssystem. Det er feilinformasjon som dukker opp i årsregnskapet før en tar hensyn til den interne kontrollen i bedriften.

Revisor er kjent med at det er en viss risiko knyttet til dette, men i utgangspunktet er det ukjent for revisor hvor stor denne risikoen er. Revisors muligheter for å redusere denne risikoen er imidlertid begrenset. Dette kan begrunnes med at denne risikoen er tilstede som et resultat av type regnskapssystem bedriften bruker, kompetansenivået hos de ansatte som jobber på regnskapsavdelingen og andre forhold som er innebygd. Disse forholdene anses som er en naturlig del av bedriften. Revisor kan redusere denne risikoen på lang sikt ved å gjøre ledelsen oppmerksom på de risikoområdene (Gulden, 2015, s. 428).

Revisor er pålagt å opparbeide seg en forståelse av enheten og dens omgivelse. En forståelse av enheten innebærer at revisor skaffer seg informasjon om den bransjen enheten befinner seg i. Revisor foretar en vurdering av hvordan bransjestrukturen og konkurransenivået er. I tillegg må revisor vurdere om det er mange nye etableringer og andre forhold i bransjen. Samtidig må revisor få kjennskap til eierstruktur og styringsstruktur i enheten, og forstå bedriftens mål og strategier. Til slutt må revisor forstå hvordan dette og andre forhold kan knyttes opp mot risiko for vesentlig feilinformasjon (ISA 315 punkt 11). De viktigste faktorene som påvirker den iboende risikoen er ledelsen, bransjen, strategier og hvordan bedriften er finansiert. Revisor må bruke profesjonelt skjønn for å vurdere alle relevante faktorene. Dessuten må revisor vurdere teknologisk utvikling og konkurransenivå i bransjen, og vurdere hvordan disse påvirker enheten. Videre må revisor vurdere andre forhold som har betydning for risikoen for vesentlig feilinformasjon. Disse forholdene kan være likviditet, lav egenkapital og en del andre forhold som er enhetsspesifisert eller bransjespesifisert. Etter at revisor har vurdert alle faktorene nevnt ovenfor, kommer revisor til en konklusjon angående den iboende risikoen. Det er viktig å understreke at den konklusjonen revisor kommer frem til er endelig, i motsetning til revisors analyse av kontrollrisiko som er to-delt. Dette utdypes senere. Revisor konkluderer med å sette den iboende risikoen som høy, middels eller lav (Gulden, 2015, s. 431).

Andre iboende risikoer som revisor må ta hensyn til er særskilt risiko. ISA 315 punkt 4 (e) definerer særskilt risiko som en identifisert og anslått risiko for vesentlig feil. Denne særskilte

risikoen krever da at revisor gir den særlig oppmerksomhet under revisjonen. Revisor må følge ISA 315 punkt 27 i tilfelle det er identifisert særskilt risiko. Påfølgende punkt i ISA-en beskriver hvordan revisor skal håndtere denne særskilte risikoen. Et typisk eksempel på denne risikoen kan være transaksjoner mellom nærstående parter.

Misligheter anses også som en del av den iboende risikoen. ISA 240 punkt 11 definerer misligheter som bevisste handlinger utført for å oppnå en ulovlig fordel. I vedlegg 1 til ISA 240 finner man det kjente mislighetstriangelet. Her utledes det at revisor skal vurdere i hvilken grad motivasjon/press, mulighet, og rettferdiggjørelse (manglende integritet) til å utføre misligheter er tilstede i en bedrift. Disse tre punktene lar seg gjøre å presentere i figurs form.

Figur 2 – Mislighetstriangelet (Kilde: Revisjon og regnskap 2015, utg. 6)

Videre angir ISA 240 punkt 26 at revisor *skal* forutsette at det foreligger risiko for misligheter rundt bedriftens inntektsføring. Dersom revisor ikke anser det nødvendig å forutsette dette og innrette revisjonen ut ifra den antakelsen, må dette dokumenteres.

ISA 315 punkt 30 angir at substanshandlinger ikke gir nok revisjonsbevis eller at det ikke er hensiktsmessig med substanshandlinger alene for enkelte risikoer, og tilhørende A153 leder videre til ISA 330 pkt. 8 (b). Dette punktet angir at revisor er pålagt å produsere test av kontroller, når det ikke er tilstrekkelig eller mulig å konkludere ved substanshandlinger alene. Fra dette kan man utlede at det kan være iboende risiko som er tilstede som et resultat av kompleksiteten av internkontrollen og hvordan den er utformet av bedriften. Et eksempel er IT-systemet i et foretak. I enkelte bedrifter vil antall transaksjoner som skjer i løpet av en dag være så voluminøst at det ikke er mulig å kontrollere alle bilagene. Revisor må innhente revisjonsbevis på hvordan IT-systemet håndterer alle transaksjonene. Kvaliteten på IT-systemets kontrollrutiner vil danne grunnlaget for identifisering av de mest kritiske områdene, og da tilhørende mengde og type revisjonshandlinger som må utføres for å håndtere anslått risiko.

Forretningsrisiko er definert i ISA 315 punkt 4 (b). Dette er en «paraplydefinisjon» for risiko for vesentlig feil på grunn av «... *viktige forhold, hendelser, omstendigheter, handlinger eller manglende handlinger* ...» som da kan negativt påvirke bedriftens mulighet til å oppnå mål eller strategier. Dette inkluderer også å sette urealistiske mål og strategier.

Til sammen utgjør alle disse overnevnte forskjellige typer risikoene fenomenet *iboende risiko* i en bedrift. For å kunne få en oversikt over den totale iboende risikoen i bedriften må revisor gjennomføre handlinger som kartlegger hver enkelt av de risikotypene. Videre vil revisor utføre handlinger for å se hvordan bedriften selv har innrettet internkontroll for å håndtere den risikoen.

2.4.2 Kontrollrisiko

Kontrollrisiko er risikoen for at vesentlig feilinformasjon ikke blir oppdaget av bedriftens interne kontrollsystem. Interkontroll er et hvert tiltak som har til hensikt å sikre at bedriften når sine mål, men revisor er kun opptatt av den delen av interkontroll som har til formål å forebygge eller hindre at vesentlig feilinformasjon oppstår i årsregnskapet. Det er ikke lønnsomt for en bedrift å redusere kontrollrisikoen til null da dette igjen vil føre til overbruk av ressurser (Gulden, 2015, s. 428).

Det er viktig å presisere at regnskapet er bedriftens regnskap og blir lagt frem av ledelsen eller de som har overordnet ansvar for styring og kontroll. De har også det primære ansvaret for at regnskapet er uten vesentlig feil. Dermed har de ansvaret for å opprette, vedlikeholde og utvikle et internkontrollsystem som søker at feilinformasjon blir fanget opp og rettet. Blant disse målene er pålitelig finansiell rapportering. I utgangspunktet er det enhetens ledelse som skal sørge for at kontrollrisikoen blir så lavt som mulig, men det er igjen ikke mulig å oppnå absolutt sikkerhet (reducere kontrollrisikoen til null) på grunn av internkontrollens iboende begrensninger (ISA 315 punkt 4 (c) og ISA 210 A16-A18).

Revisor søker å gjennomføre en målrettet revisjon. En måte å gjøre dette på er å basere deler av revisjonen på bedriftens internkontroll. Dette betinger at internkontrollen eksisterer i bedriften, og at denne risikoen er vurdert som lav/middels av revisor. Dersom revisor kan basere deler av revisjonen på internkontrollen, vil dette isolert sett bidra med å redusere mengden substanshandlinger. Dette vil igjen medføre at revideringen blir mer målrettet og kostnadseffektiv. Internkontrollens iboende begrensninger forplanter seg videre når revisor utfører revisjon og søker revisjonsbevis basert på internkontrollen. Dette gir tilsvarende begrensninger for revisjonen (Gay, Schelluch et al., 1998). Denne iboende begrensningen i

internkontrollen må revisor ta høyde for, både når kontrollrisikoen kontrolleres og under videre arbeid dersom deler av revisjonen baseres på internkontrollen.

2.4.3 Oppdagelsesrisiko

Figur 3 – Oppdagelsesrisiko

Oppdagelsesrisiko kan deles inn i to typer risikoer, utvalgsrisiko og ikke-utvalgsrisiko (Stuart, 2012). ISA 530 punkt 5 (c) definerer utvalgsrisiko som risikoen for at utvalget man har trukket ut fra en populasjon ikke er representativ for populasjonen. Dette kan medføre at revisors konklusjon på utvalget ikke blir riktig når konklusjonen projiseres på hele populasjonen. ISA 530 punkt 5 (c) angir videre at utvalgsrisiko kan føre til to typer feil konklusjoner. Den ene er at revisor konkluderer med at internkontroll er bedre enn hva den egentlig er, eller at revisor ved detaljtest konkluderer med at det ikke foreligger vesentlige feil når realiteten er noe annet. Den andre er at revisor konkluderer med at kontrollene er svakere enn det de egentlig er, eller at revisor ved detaljtesting trekker slutningen at det foreligger vesentlige feil, når det i realiteten ikke gjør det.

Utvalgsrisikoen kan kvantifiseres om revisor bruker statistisk utvalg. Hvis revisor ikke bruker statistisk utvalg, må revisor benytte profesjonelt skjønn (Stuart, 2012). Dersom revisor blir beskyldt for uansvarlighet ved å ha kommet til feil konklusjon om årsregnskapet, vil det i ettertid være lettere for revisor å bevise ansvarlig opptreden ved å vise til statistisk utvalg. Ved statistisk utvalg velger man ut nok antall enheter til at man kan projisere/generalisere til totalpopulasjonen. Hvis det viser seg i ettertiden at projiseringen til totalpopulasjonen var feil, kan man «legge skylden på matten». Det å velge profesjonelt skjønn som metode kan ved enkelte tilfeller gi en mer måleffektiv revisjon (for eksempel stratifisering), og dette er noe som påhviler revisor å velge som metode etter ISA 300 punkt 4. Revisor kan velge ut uvanlige enheter eller enheter av stor størrelse/verdi for kontroll, og slik sjekke store deler av totalvolumet ved å sjekke få enheter. Revisor risikerer derfor å komme i en «mellom barken og veden»-situasjon. I slike situasjoner kan revisor velge å bruke statistisk utvalg for i ettertid å kunne bevise hvorfor utvalget ble gjort som det ble gjort, eller gjennomføre et utvalg basert på

profesjonelt skjønn for å spare tid, som igjen sparer kunden for penger. Utvalgsrisiko er tilstede både når det trekkes utvalg for å gjennomgå internkontrollrutinene, og når revisor gjennomfører substanshandling.

Ikke-utvalgsrisiko blir definert i ISA 530 punkt 5 (d) som risiko for at revisor trekker feil konklusjon, og at den uriktige konklusjonen ikke skyldes utvalgsrisikoen. A1 i ISA 530 gir eksempler på hva ikke-utvalgsrisiko kan være; feil type revisjonshandlinger, revisor tolker revisjonsbevis feil eller revisors manglende evne/kunnskap til å oppdage feil.

Når iboende risiko og kontrollrisiko er kartlagt, må revisor anslå hvor stor mengde revisjonshandlinger som er nødvendige for å håndtere avdekket risiko for vesentlig feil i bedriften. Produktet av risikoene på høyre siden i revisjonsrisikomodellen må bli tilsvarende eller lavere enn det revisor har satt som en akseptabel revisjonsrisiko for oppdraget.

2.4.4 Revisjonsrisiko

Figur 4 – Revisjonsrisiko (Kilde: <https://airfreshener.club/quotes/two-components-risk-audit.html> [Vår oversettelse])

Revisjonsrisiko er risikoen for at revisor avgir revisjonsberetning med feil konklusjon. Det finnes to typer feil, den ene er at revisor avgir revisjonsberetning med den konklusjon at årsregnskapet er beheftet med vesentlige feil når dette ikke er tilfellet. Dette kalles for alfa-risiko. Den andre risikoen er at revisor avgir ren revisjonsberetning når årsregnskapet er beheftet med vesentlige feil. Dette kalles for beta-risiko (Gulden, 2010).

Det er flere momenter som trekker i retning av at revisor bekymrer seg mest for beta-risiko. I slike tilfeller risikerer revisor ikke minst selv å bli stilt ansvarlig for økonomisk tap brukerne lider av. Ved en alfa-feil derimot, vil ledelsen i bedriften mest sannsynlig selv legge frem mest mulig bevis for å få revisor til å endre sin konklusjon angående regnskapet. Således er det adskillelig mindre sjanse for at en alfa-feil blir stående med de følger som det kan gi, mens ved en beta-feil risikerer revisor erstatningssøksmål og en straffereaksjon fra myndighetene (Gulden, 2010).

ISA 200 punkt 13 (c) har definert revisjonsrisiko til å være de tilfeller hvor revisor «*avgir uriktig mening i revisjonsberetningen når regnskapet inneholder vesentlige feil*». Av denne definisjonen kan man lese at det er beta-risiko som samsvarer med det som blir brukt i Revisors Håndbok, og at det er denne risikoen som er lagt til grunn ved revisjon etter ISA-ene. Man finner også i ISA 200 A35 at man anser alfa-risiko for å være ubetydelig. Vi har derfor avgrenset vår oppgave til å gjelde umodifiserte revisjonsberetninger, alfa-risiko blir således ikke et moment opp mot vår problemstilling.

En av revisors oppgaver er å gjennomføre revisjonen av en slik kvalitet at revisjonsrisikoen blir redusert til et akseptabelt lavt nivå, typisk satt til cirka 5% (Stuart, 2012). Begrensninger i revisjonens natur gjør at det er ikke mulig med 0%. Tidsbruk og kostnad gjør også at man avstår fra å nå ned mot 0% (se eget kapittel under). Dette medfører at revisor avgir ren revisjonsberetning med cirka 95% sikkerhet. Akseptabel revisjonsrisiko er dermed sannsynligheten revisor er villig til å akseptere for at det gis ren revisjonsberetning, når regnskapet inneholder vesentlig feilinformasjon (Houston, Peters, & Pratt, 1999). Revisjonsrisikoen eksistens er noe som må aksepteres av brukerne av revisjonsberetningen og bedriften som betaler for revisors tjeneste.

2.5 Revisjonens iboende begrensninger

Flere store konkurser gjennom historien har vist revisjonens begrensninger, spesielt når personer med større ansvar i bedriften begår underslag (Swift, Humphrey et al., 2000). Revisjonen sine iboende begrensninger er en medvirkende årsak til revisjonsrisikoen eksistens. ISA 200 A47 stadfester at det ikke er mulig for revisor å garantere et årsregnskap 100%. Det er ikke mulig å oppnå absolutt sikkerhet, enten for ubevisste eller bevisste feil. Revisjonsrisiko lar seg derfor ikke redusere til null. De to påfølgende punktene A48 og A49 utdyper årsaken til denne iboende begrensningen. A48 løfter momentet om hvordan finansiell rapportering kan ha poster som er beheftet med subjektiv vurdering. Ved subjektivitet finnes det ikke noen

absolutter, men utøvelse av skjønn. Ledelsen utøver mye skjønn for å komme frem til disse estimatene på de forskjellige regnskapspostene, og dette kan føre til at det blir store variasjoner (ISA 200 A48).

ISA 200 A49 utdyper hvordan det ligger praktiske og juridiske begrensninger i revisjonens natur. En typisk begrensning kan være informasjonen revisor ikke blir gitt, ubevisst eller bevisst, av personer i den reviderte bedriften. Det er ikke alltid lett å se hva som mangler eller burde ha vært med. Revisor kan derfor ikke være absolutt sikker på at all vesentlig informasjon er tilgjengelig, selv om det utføres revisjonshandlinger med det i minnet. Dette er noe som kan være spesielt gjeldende ved misligheter/bevisste feil. Utro ansatte i den reviderte bedriften kan ha utført et nøye og godt planlagt underslag med tilhørende forfalskninger av dokumentasjon. Ved slike situasjoner kan det være vanskelig for revisor å oppdage feilen.

ISA 200 A50 til A54 tar opp momentet kost-nytte og hvordan det også er en medvirkende årsak til at revisjonsrisikoen eksisterer og ikke kan oppnå å være null. Det legges til grunn i utforming av revisjonsstandardene, og etterlevelsen av dem, at bruker av årsregnskapet forventer at revisor danner sin konklusjon innen rimelig tid, og at revisor bruker rimelig med midler for å nå konklusjonen. En slik gruppe av brukere kan være eierne av den reviderte bedriften. Det er den reviderte bedriften som betaler revisors honorar og således blir det i teorien mindre i overskudd, som igjen gir mindre i utbytte til eierne. Revisor kan derfor ikke bruke ubegrenset med midler for å fremskaffe bevis for sin konklusjon. Det kan heller ikke forventes at revisor går i dybden på all informasjon det finnes vedrørende et årsregnskap hos kunden, både tid og ressurser legger sine begrensninger.

De begrensningene kan være at revisjon må gjennomføres innen en rimelig tidsramme og ikke minst til en rimelig kostnad. Dette vil si at nytten med revisjon må i det minste være verdt den kostnaden den medfører (ISA 200 A50). Planlegging av revisjon handler om at revisor skal utarbeide en overordnet revisjonsstrategi og en detaljert plan for hvordan og når revisjon skal utføres. Hensikten med planleggingen er å sikre at revisjonen blir mest mulig effektiv, det vil si minst mulig bruk av revisjonsressurser. Det er en naturlig antagelse at revisor ikke handler effektivt om alle mulige transaksjoner som har funnet sted i en regnskapsperiode blir gjennomgått (Gulden, 2015, s. 426). Det må presiseres at revisors mening i revisjonsberetningen er basert på at revisor samler tilstrekkelig og hensiktsmessig revisjonsbevis for å komme frem til en konklusjon. Det er bevismaterialet som er grunnlaget for revisors konklusjon (ISA 500 A1). Den siste begrensningen ligger dermed i at revisors

muligheter til å innhente revisjonsbevis er begrenset, fordi ledelsen bevisst eller ubevisst ikke deler tilstrekkelig finansiell informasjon eller dokumenter med revisor (ISA 200 A49).

2.6 Vesentlighet - mer enn bare et konsept

Revisjon kan ikke utføres med det utgangspunktet at revisor skal finne enhver feil, dermed er det viktig at revisor ved et hvert revisjonsoppdrag tar stilling til hvor grensen går mellom vesentlig og uvesentlig feilinformasjon, og fokuserer arbeidet mot å oppdage vesentlige feil. Revisor må ta en foreløpig beslutning om hvilke feil som betraktes som vesentlig eller uvesentlig i planleggingsfasen. Årsaken er at dette har betydning for både bevisinnsamling og rapportering (Gulden, 2010). Vesentlig feilinformasjon er feilinformasjon eller utelatelser som alene eller sammen med annen feilinformasjon forventes å påvirke de økonomiske beslutningene som blir tatt av brukerne (ISA 200 punkt 6). Revisor foretar skjønsmessige vurderinger for å avgjøre vesentligheten. Det er en rekke faktorer som påvirker revisors beslutning om hva slags feilinformasjon som betraktes som vesentlig. Feilinformasjonens størrelse, type eller kombinasjonen av begge disse, og omstendighetene rundt når feilen ble oppdaget er avgjørende faktorer. Det bør videre påpekes at revisor skal vurdere hvor sensitiv en rimelig bruker er for feilinformasjon i regnskapet. Dette krever igjen at revisor bruker skjønn for å foreta slike vurderinger. En rimelig bruker defineres ut ifra forutsetningene om at brukeren har en viss kunnskap angående regnskap og økonomi, og at vedkommende har et realistisk syn på presisjonen og påliteligheten av økonomisk informasjon (Gulden, 2010).

ISA 320 punkt 4 og 5 definerer nærmere hvilke egenskaper en rimelig bruker bør/skal ha. En rimelig bruker skal forstå at regnskapet er presentert og revidert etter vesentlighetsgrenser, og erkjenne at det er iboende usikkerheter ved måling av beløp basert på estimer og skjønn. Til slutt skal denne brukeren være i stand til å fatte rimelige beslutninger på grunnlag av informasjon i regnskapet.

Konklusjonen blir da at feilinformasjon er vesentlig hvis feilinformasjonen får en rimelig bruker til å endre sin beslutning om regnskapet dersom vedkommende hadde kjent til denne feilen. Uvesentlig feil er dermed feilinformasjon som ikke påvirker en rimelig brukers beslutning. Den mulige virkningen av feilinformasjon på bestemte individuelle brukere tas ikke med i betraktningen. Revisors utfordring er for det første å identifisere hvilke personer som benytter informasjonen i regnskapet. For det andre er det viktig å finne ut hvordan disse brukerne reagerer på feilinformasjon av en gitt størrelse eller type. Tallmessige feil i regnskapsinformasjon kan deles i to grupper basert på om feilene har resultateffekt eller ikke.

Feil med resultateffekt er feil som påvirker årets resultat og egenkapital ved utgangen av perioden, mens feil uten resultateffekt er typisk feilklassifisering. Et godt eksempel er at kortsiktig gjeld klassifiseres som langsiktig gjeld. Revisor må dermed identifisere og hensynta om det er mange eller få brukere, og typen feilinformasjon de reagerer mest på.

I små foretak er det et fåtall brukere av årsregnskapet, for eksempel eiere, banken og skattemyndighetene, derimot i store børsnoterte bedrifter er det et stort antall ulike regnskapsbrukere (Gulden, 2010).

Revisorer benytter forskjellige nøkkeltall i forbindelse med fastsettelse av vesentlighet. Noen revisorer benytter en viss prosent av omsetningen, andre bruker en viss prosent av resultat før skatt (Gulden, 2010). Gray, Turner et al. (2011) fant at brukerne syntes de fikk høyere grad av sikkerhet fra revisor om vesentlighetsgrensen ble satt lavere, for eksempel 1% av eiendeler i stedet for 2%. Dette setter revisor i et praktisk dilemma. På den ene siden er revisor forventet å gjennomføre en målrettet og effektiv revisjon, og på den annen side oppgir brukere opplevelse av høyere grad med sikkerhet om revisor reviderer etter lavere vesentlighetsgrense. Ved bruk av en lavere vesentlighetsgrense risikere revisor å måtte utføre flere revisjonshandlinger som igjen leder til høyere kostnad og mindre målrettet revisjon.

Et annet kjent begrep som utledes fra vesentlighetsgrensen er arbeidsvesentlighetsgrensen som fastsettes av revisor (ISA 320 punkt 11). Arbeidsvesentlighetsgrensen er grensen på hvor stor feil revisor er villig til å akseptere på bestemte transaksjonsklasser eller kontobalanser (Gulden, 2010, s.103). ISA 320 A13 angir videre at arbeidsvesentlighet er fastsatt for å redusere sannsynligheten for at summen av ikke-korrigert og uavdekket feilinformasjon i regnskapet overstiger vesentligheten for regnskapet totalt sett. Arbeidsvesentlighetsgrensen settes da lavere enn vesentlighetsgrensen for å «gi rom» for ikke-korrigerte og uoppdaget feil.

ISA 320 punkt 10 angir at det avsettes en lavere vesentlighetsgrense på bestemte transaksjonsklasser eller kontobalanser dersom revisor antar at det finnes brukere som er ekstra sensitive for de gjeldende regnskapspostene/transaksjonsklassene. Et eksempel kan være kreditorer med pant i varelageret som er ekstra påpasselig i forhold til at de har dekning for pantet sitt. Det blir da viktig med riktig verdsettelse av varelager.

Den særnorske revisjonsstandard SA 3801 omhandler revisors ansvar for kontroll og rapportering av forhold som danner grunnlag for skatter og avgifter for en bedrift. Brukeren revisor skal ha et forhold til i denne standarden er de norske skattemyndighetene. Punkt 15 i denne standarden angir at revisor må sette en lavere vesentlighetsgrense når det revideres poster

i regnskapet som påvirker bedriftens skatte og avgiftsgrunnlag. Videre angir punkt 18 hvor lavt denne vesentlighetsgrensen skal settes. Revisor skal sette seg i myndighetenes sted og sette vesentlighetsgrensen etter hvilken konklusjon myndighetene hadde kommet til dersom de kjent til feilen. Det er ikke et krav at denne vesentlighetsgrensen skal kvantifiseres (SA 3801 punkt 15).

2.7 Sammenheng mellom vesentlighet og revisjonsrisiko

Hvor høy revisor fastsetter vesentlighetsgrensen kan være med på å avgjøre om et regnskap inneholder vesentlige feil i brukernes øyner. Når vesentlighetsgrensen fastsettes, foretar revisor et profesjonelt skjønn og kommer frem til et beløp som blir skjæringspunktet mellom vesentlig og ikke-vesentlige feil. Revisor legger til grunn at brukerne endrer sin mening om regnskapet, dersom en feil alene eller aggregert er høyere enn beløpet som er fastsatt (ISA 320 punkt 6). Dersom revisor legger til grunn feil skjønn og fastsetter vesentlighetsgrensen for høyt, risikerer revisor å konkludere med at regnskapet er uten vesentlige feil i revisors øyner, mens det i brukernes øyner hadde inneholdt vesentlig feil. En oppdaget feil som revisor anser for å ikke være vesentlig, og som ledelsen ikke retter, vil ikke bli opplyst om i revisjonsberetningen. Regnskapet inneholder en vesentlig feil dersom brukerne informeres om denne feilen og deres beslutning endres som et resultat av det. Hvor høy/lav revisor fastsetter vesentlighetsgrensen er dermed med på å påvirke revisjonsrisikoen – risikoen for at revisor avgir ren beretning når regnskapet inneholder vesentlig feil.

Løsningen blir ikke automatisk å senke vesentlighetsgrensen kraftig. Revisor øker arbeidsmengden for seg selv dersom vesentlighetsgrensen senkes betydelig. En måte å ta hensyn til denne risikoen som er tilstede ved fastsettelse av vesentlighetsgrensen er konseptet arbeidsvesentlighetsgrense (ISA 320 punkt 11 jf. A13). Arbeidsvesentlighetsgrensen settes lavere enn vesentlighetsgrensen. Hensikten er å gjøre revisors arbeid noe mer «finmasket», og for å ha en differanse mellom arbeidsvesentlighetsgrense og vesentlighetsgrensen som «gir plass» til uoppdaget feil. Revisjonsarbeid utført etter arbeidsvesentlighetsgrensen gjør at revisor blir mer sikker på sin mening om regnskapet. Dersom revisor hadde utført revisjon etter vesentlighetsgrensen, ville han da ikke tatt hensyn til uavdekket feil.

Gin Chong, Reader et al. (1996) fant ut at det var viktig å identifisere effekten av *vesentlighet* i alle ledd i revisjonsrisikomodellen, også under alle faser av revisjon: planlegging, utførelse og konkludering. Det samme ser man og av ISA 320 A1 hvor det angis at vesentlighet og revisjonsrisiko skal vurderes hele tiden gjennom revisjonen. ISA 330 A42 angir i tillegg

revisors plikt til å gjennomføre substanshandlinger ved alle transaksjonsklasser som er vesentlige. Bakgrunnen for dette er at revisors anslag for risiko er basert på skjønn og at dette skjønnnet «*ikke nødvendigvis identifisere alle risikoer for vesentlig feilinformasjon*». Den iboende begrensningen i internkontrollen medfører at revisor ikke kan basere hele revisjonen på internkontrollen, men den må suppleres med substanshandlinger.

2.8 Kommunikasjon mellom revisor og bruker

Ved inngåelse av et revisjonsoppdrag følger det av ISA 210 punkt 4 at ledelsen aksepterer forutsetningene etter ISA 200 punkt 13 som ligger til grunn for hvordan revisjon gjennomføres. ISA 200 punkt 13 (c) inneholder forutsetningen *revisjonsrisiko*. Av dette kan man se at under avtaleinngåelsen om revisjon aksepterer ledelsen forutsetningen revisjonsrisiko. Det ligger videre implisitt at konseptet revisjonsrisiko må kommuniseres på et vis. Dette punktet er dog avgrenset til *ledelsen* og ikke brukergruppen som helhet. Av ISA 210 A23 fremgår det at revisjonsrisiko er noe som kan fremgå i et engasjementsbrev.

ISA 320 punkt 4 (a) angir at «*revisor antar at brukerne har rimelig kunnskap om forretningsmessige og økonomiske aktiviteter*». Punkt (b) omtaler at revisor kan forvente at brukeren er kjent med at et regnskap «*er utarbeidet, presentert og revidert i forhold til vesentlighetsgrenser*». Dette punktet indikerer at deler av ansvaret for kommunikasjonen mellom revisor og bruker, og forståelsen av den, ligger på bruker selv. Revisor trenger ikke legge kommunikasjon på «*nedre list*», men kan forvente at bruker av revisjonsberetningen har et minimum av forretningsmessige og økonomiske forkunnskaper, når revisjonsberetningen skal tolkes og beslutninger tas.

2.9 Tidligere forskning

Det er forsket bredt og variert rundt forventningsgapet mellom revisor og samfunnet. De forskjellige forskerne har studert forskjellige grupper av brukere. Undersøkelsene har fått frem hvordan forventningsgapet varierer fra land til land, fra type brukere, eller over tid. Felles for alle forskningene er at de er utført i andre land enn Norge, eksempelvis USA, New Zealand, Tyskland og Storbritannia.

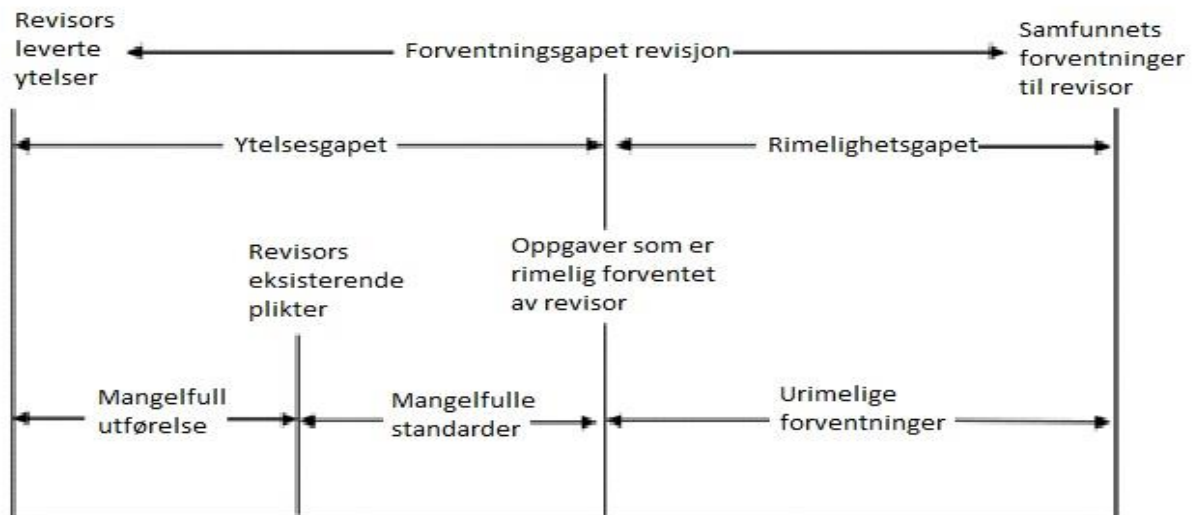
Det har ikke latt seg gjøre å finne gjennomførte studier angående fenomenet forventningsgap i Norge. I Norge fikk vi ny revisorlov (Lov om revisjon og revisorer) i 1999. I forarbeidene, NOU 1997:9 s.113, fremgår følgende «*Mangelen på et klart formål med revisjonen og den uklare beskrivelse av det resultat som forutsettes oppnådd, skaper også uklarhet om revisors oppgaver og plikter og forsterker det forventningsgap som er oppstått. Med forventningsgap*

sikter utvalget i denne sammenheng til at omverdenen, på basis av en uklar lovtekst, ofte forutsetter at revisor har andre oppgaver og større ansvar enn det som omfattes av lov og den rettslige standard god revisjonsskikk». I forarbeidene tydeliggjøres det at forventningsgapet var en av motivasjonene ved utarbeidelse av ny lov. En eventuell endring av gapet som har skjedd som følge av lovendringen betinger en kartlegging av gapet før lovendring. Måling av gapet før og etter lovendring kan så sammenlignes. Manglende måling av gapet før loven ble endret gjør det vanskelig å konkludere i forhold til endring. Internasjonalt har man undersøkt gapet før og etter lovendring, da blant annet av Porter, hÓgartaigh et al. (2012). De undersøkte endringen i forventningsgapet etter lovendring og andre momenter som kunne påvirke forventningsgapet. Et av momentene var for eksempel gjennomføring av større offentlige ordskifter rundt revisors rolle (Porter et al., 2012).

2.9.1 Forventningsgapet

Den første personen som anses å ha tatt i bruk begrepet *forventningsgapet* innen revisjon var Carl Liggio i 1974 (Porter, 1993). Han definerte det som «*the difference between the levels of expected performance as envisioned by the independent accountant and by the user of financial statements*» (Liggio, 1975). Noen få år senere (i 1978) kom det ut en ny rapport som utvidet begrepet noe: «*It should consider whether a gap may exist between what the public expects or needs and what auditors can and should reasonably expect to accomplish*» (Cohen, 1978). Denne korte og viktige utvidelsen med «*hva det er rimelig å forvente at revisor oppnår*» [vår oversettelse] bygde Brenda Porter videre på når hun i 1993 gav ut sin artikkel om forventningsgapet i revisjon. Hun advokerte for at tidligere beskrivelser av gapet var for smale og kom med sin egen utvidede definisjon.

Gapet kan deles i to hovedkomponenter (Porter, 1993). Det første hovedkomponent er differansen mellom hva brukere forventer at revisor oppnår og hva det rimelig er mulig for revisor å oppnå. Det andre hovedkomponent er differansen mellom hva brukerne rimelig kan forvente at revisor oppnår og hva de oppfattes å oppnå. Sistnevnte gap kan deles videre i to. Første del er differansen mellom hva man rimelig kan forvente av revisor og hva lover, forskrifter og standarder forventer av revisor. Den andre delen er differansen mellom hva lover, forskrifter og standarder forventer at revisor utfører og det som revisor faktisk utfører (Porter, 1993). Brenda Porter fremstilte forventningsgapet med oppdeling i figurs form (under). Det er hennes definisjon av forventningsgapet som legges til grunn i denne oppgaven.

Figur 5 - Structure of the Audit Expectation-Performance Gap (Porter, 1993. [Vår oversettelse])

I 2012 gjennomførte Porter et al. (2012) en undersøkelse i forhold til hvordan forventningsgapet hadde endret seg mellom 1989 og 1999. Forventningsgapet i Storbritannia og New Zealand ble undersøkt og satt opp mot hverandre. Studien viste at rimelighetsgapet hadde blitt signifikant mindre i Storbritannia sammenlignet med New Zealand, hvor det hadde økt. Bakgrunnen for dette antas å være et bredt offentlig ordskifte om revisors rolle i løpet av perioden. Dette ordskiftet ble ikke funnet å ha skjedd i New Zealand. Begge landene hadde endret revisjonsstandarder i løpet av denne perioden. Disse endringene innebar nye oppgaver som før var forventet utført av brukerne men ikke inkludert i revisjonsstandardene. Implementering av de nye revisjonsstandardene ble fulgt opp ulikt i Storbritannia og New Zealand. Revisorene ble tett fulgt opp av myndighetene i Storbritannia i forbindelse med implementering av de nye revisjonsstandardene i sitt arbeid. Myndighetene utførte ikke en tilsvarende oppfølging i New Zealand. Dette resulterte i at ytelsesgapet ble redusert i Storbritannia. Denne reduksjonen kom av at delgapet/bestanddelen *mangelfulle standarder* ble redusert. Ytelsesgapet økte i New Zealand i motsetning til Storbritannia. Dette skjedde hovedsakelig fordi delgapet *mangelfull utførelsen* økte.

Porter et al. (2012) konkluderte med at forventningsgapet kan reduseres ved tre handlinger. Første punktet var viktigheten av et offentlig ordskifte ved innføring av nye revisjonsstandarder. Formålet var at samfunnet, og spesielt brukerne, skulle få med seg nyansene og begrensingene i det nye som er blitt innført i revisors rolle. Det andre punktet dreide seg om at myndighetene burde inkludere oppgaver i revisjonsstandardene som samfunnet forventet av revisor, så lenge oppgavene kan kostnadmessig forsvares. Det siste punktet var klar ordlyd i nye

revisjonsstandarder i forhold til forventningene av revisor. Revisors implementering av de nye revisjonsstandardene måtte også følges opp av myndighetene.

2.9.2 Revisjonsrisiko - hva revisor mener

Det er utført forskning både i forhold til hva revisor mener med *høy grad av sikkerhet, men ikke absolutt* og hvordan brukere har forstått avgitt garanti av revisor. Det viser seg at det finnes et tilstedeværende forventningsgap mellom avgitt garanti av revisor og brukernes oppfatning av denne, basert på tidligere forskning.

Tidligere forskning er utført de siste fem tiår. Noen studier er derfor av dato før lovendringer og/eller fornying av revisjonsstandarder. Det har de senere år vært flere offentlige revideringer av lover og revisjonsstandarder. I USA etter flere store regnskapsskandaler og konkursen av Arthur Andersen ble det vedtatt den kjente Sarbanes-Oxley Act. Det vil være naturlig å anta at dette kan ha påvirket revisorers tilnærming til risiko (Hogan & Wilkins, 2008). Porter et al. (2012) fant at endring av revisjonsstander kan endre forventningsgapet. Dette er momenter som kan gjøre funn i tidligere forskning utdatert.

Sannsynligheten for at revisor har avgitt en ren beretning når det ikke skulle ha vært gjort samt sannsynligheten for at det var riktig å avgi ren beretning utgjør til sammen 1- eller 100%. Kunnskap om revisjonsrisikoen gir kunnskap om revisjonssikkerheten. Begrepet revisjonsrisiko har hatt omtrent lik ordlyd de siste årene, også det engelske uttrykket *audit risk* har vært likt. Motstykket til revisjonsrisiko, *høy grad av sikkerhet*, har i engelsk litteratur blitt referert til som *a high level of assurance*. Dette uttrykket har siden blitt endret til å være *reasonable assurance* (Page, 2014).

Noen undersøkelser har tatt for seg *audit risk* og andre har tatt for seg *reasonable assurance* for å regne seg frem til revisjonsrisikoen. Jiambalvo og Waller (1984) fant en median på 5% blant spurte revisorer som deres akseptable revisjonsrisiko. Utvalget i undersøkelsen var fra USA. Resultatet ble tilsvarende tall i en senere studie som ble gjennomført blant 33 revisorer (Daniel, 1988). Det ble funnet et gjennomsnitt på 6% for akseptabel revisjonsrisiko, og flesteparten av respondentenes svar var på 5%. Forskerne klarte ikke å finne spor av 5% regelen i skriftlige interne retningslinjene i firmaene. Det ble dessuten ikke funnet en konkret kilde til hvor denne «5% regelen» blant revisorene har opphav fra. Det argumenteres for at *reasonable assurance* betinger et subjektivt skjønn, og at 5% er kommet til som et nivå som subjektet revisorer føler seg trygge på. Det kan også være en tommelfingerregel som er oppstått fordi litteratur ofte benytter 5% som eksempel, men ikke som påbud (Christensen, Glover et al., 2012).

En eksperimentell undersøkelse gav revisorer en case hvor risikoen for vesentlig feil økte (Houston et al., 1999). Det ble funnet at når risikoen for vesentlige feil endret seg så hadde dette ikke betydning for revisors revisjonsrisiko. Det viste seg at revisjonsrisiko var fastsatt på forhånd og når risikoen for vesentlige feil endret seg, var det revisors oppdagelsesrisiko som man re-kalkulerte for at revisjonsrisikomodellen skulle gå opp. Det ble funnet en median på revisjonsrisiko på 5% og cirka halvparten oppgav en revisjonsrisiko på 5%.

2.9.3 Revisjonsrisiko – brukers tilnærming til begrepet

Geiger et al. (1994) fant ut at 51% av investorer ønsket høy grad av sikkerhet, og 47% ønsket absolutt sikkerhet fra revisor når det gjaldt ubevisste feil i regnskapet. Interessant nok ønsket større andel investorer (71%) absolutt sikkerhet fra revisor når det gjaldt bevisste feil i regnskapet. Artikkelen lufter også hvordan det i 1850 til tidlig 1900-tallet var vanlig at revisor gav nesten absolutt garanti for at bevisste og ubevisste feil var revidert bort. Etter hvert kom utviklingen med mer komplekse og større firma med tilhørende mer komplekse og voluminøse regnskaper. Dette medførte at revisjonsarbeidet beveget seg mot *høy grad av sikkerhet, men ikke absolutt*. Årsaken er at revisjonens iboende begrensning gjorde seg mer gjeldende i takt med regnskapenes omfang. Undersøkelsen fant også ut at jo mer utdannet respondentene var innen regnskap og finans, jo mindre sannsynlig var det at de krevde absolutt sikkerhet av revisor.

Funnene i avsnittet over strider med funnene (Gray et al., 2011) gjorde i sin undersøkelse. De kom frem til at ingen forventet absolutt sikkerhet fra revisor i sin undersøkelse, men det var en konsensus blant intervjuobjektene at *høy grad av sikkerhet* var noe «fuzzy», selv blant revisorene. Ruhnke et al. (2014) sitt funn støtter mer Gray et al. (2011) sitt, hvor de fant ut at så lite som 2% av brukerne forventet absolutt sikkerhet (100%) fra revisor. Tidligere forskninger er således ikke entydig på hva som er brukernes tilnærming til fenomenet revisjonsrisiko og denne risikoens eksistens.

3 Metode

Dette kapittelet er ment å gjøre rede for valg av metode og forskningsdesign som oppgaven bygger på, og hvorfor de respektive valgene ble tatt. Innledningsvis presenteres problemstilling med underliggende forskningsspørsmål og valg av forskningsdesign. Deretter beskrives utvalg av respondenter, datainnsamling og hvordan dataanalyse ble utført. Kapittelet avsluttes med en redegjørelse på reliabilitet og validitet.

3.1 Problemstilling og forskningsspørsmål

Problemstillingen i oppgaven er av en beskrivende art, også kalt eksplorerende i litteraturen. *Forventningsgap i revisjon - hvordan revisors roller, oppgaver og plikter blir oppfattet av profesjonelle investorer.* Forskningsspørsmålene ble utledet med tanke på å følge opp under problemstillingen og gi svar på den. Det første forskningsspørsmålet har en vid ordlyd. De to påfølgende er mer avgrensede.

1. Hva bruker anser å være revisors oppgaver og plikter.
2. Hvordan bruker forstår begrepet revisjonsrisiko.
3. Hvordan bruker forstår begrepet vesentlighet.

Dette er spørsmålene som det blir forsøkt å besvare, og valg i metodekapittelet er tatt deretter.

3.2 Valg metode

Det finnes to tilnærminger for å utføre en vitenskapelig undersøkelse på. Den ene er at forskeren velger en deduktiv tilnærming som handler om at forskeren har generelle påstander (hypoteser) som testes ved empiriske data. Den andre er induktiv tilnærming som dreier seg om at forskeren starter undersøkelsen uten noe teoretisk utgangspunkt, og forskeren samler inn data med det formålet å kunne trekke generelle mønstre som kan gjøres til teorier (Johannessen, Christoffersen et al., 2016). Oppgavens eksplorerende problemstilling gjorde at induktiv tilnærming ble valgt. I tillegg til faglitteratur ble tidligere forskning utført i andre land lagt til som en del av teorien.

Virkeligheten kan undersøkes ved hjelp av to ulike vitenskapelige metoder: kvantitative og kvalitative metoder. I kvalitativ metode er man opptatt av å forstå eller beskrive hvordan mennesker oppfatter verden og hvilke relasjoner som betyr noe (Johannessen et al., 2016). En åpen og eksplorerende problemstilling blir best besvart ved innhenting av slik beskrivelse og forståelse. Eksplorerende undersøkelser vil som regel ha kvalitativ metode for datainnsamling (Sekaran & Bougie, 2016). Kvalitativ metode brukes også når det ønskes å komme nær innpå

den målgruppen som man er interessert i å vite noe om. Dette gir rikholdige og utfyllende svar fra respondenter angående problemstilling (Johannessen et al., 2016).

Forskere er ikke helt enige om hvilke kvalitative forskningsdesign som er best. Dette skyldes i stor grad at kvalitative undersøkelser kan gjennomføres på mange måter. Transparens, eller gjennomsiktighet blir derfor et viktig krav ved rapportering av kvalitative forskningsresultater (Johannessen et al., 2016). Det kvalitative forskningsdesignet valgt her har en fenomenologisk tilnærming. En slik tilnærming betyr at forskeren utforsker og beskriver mennesker og deres erfaringer med og forståelse av et fenomen (Johannessen et al., 2016). En fenomenologisk metode brukes for å studere verden slik folk oppfatter den. Målet er å gi en god beskrivelse av aktørenes egne synspunkter, opplevelser og forståelseshorisont (Nyeng, 2012). Formålet er å få økt forståelse for og innsikt i andres verden. Dersom man ønsker å forstå det mennesket, er det viktig å forstå hvordan det mennesket ser på verden (Johannessen et al., 2016). Det er ønsket å øke kunnskapen om profesjonelle investorer og deres erfaringer av revisors roller, oppgaver og plikter. Målet er å utforske og beskrive profesjonelle investorer og deres erfaring med og forståelse av revisor og revisor oppgaver. Videre søkes det å finne ut i hvilken grad de kjenner revisjonsrisiko og vesentlighetskonseptet som er sentrale og viktige begreper i revisjon.

3.2.1 Innsamlingsmetoden intervju

Gjennomføring av forskningsintervju kan utføres på flere måter. Felles er at forskningsintervju er en kortere sosial relasjon mellom en intervjuer og et eller flere intervjuobjekt. Under denne sosiale relasjonen er det viktig at intervjuer skaper en situasjon hvor intervjuobjektet ikke føler seg utilpass (Kvale & Brinkmann, 2015). Ved valg av metode for intervju bør man vurdere dette momentet. Av måter å intervju kan man benytte seg av teknologi og gjennomføre videosamtale over internett, eller man kan være mer tradisjonell og gjennomføre intervju fysisk ansikt til ansikt. Sistnevnte ble valgt for å kunne få med nyanser som ansiktsuttrykk, kroppsspråk, stemmeleie, etc. Formålet var å være mest mulig sikker på å få med riktigst mulig hva respondentene kommuniserte. Språkeffekter som eksempelvis ironi og sarkasme kan bli oversett av oss mottakere om man gjennomfører intervju over telefon eller lignende hvor man ikke får med seg kroppsspråk. Gruppeintervju ble ikke ansett for å være relevant for problemstillingen.

Kvale et al. (2015) trekker frem syv trekk ved intervjubasert kunnskap. De er at kunnskap er produsert, relasjonell, samtalebasert, kontekstuell, språklig, narrativ og pragmatisk. Kunnskap innhentet ved hjelp av forskningsintervju kan man forvente har egenskaper påvirket av forannevnte trekk. Disse trekkene danner også potensiale for hvordan kunnskapen kan utvikles

ved intervju. Tilsvarende vil disse trekkene være å finne i kunnskap om objekter innhentet via intervjuer.

3.2.2 Intervjuguide

Intervjuer egner seg best når forskeren ønsker å gi informantene større frihet til å uttale seg om fenomenet. Kvalitative intervjuer er også en fleksibel metode som kan brukes for å få mest fyldige og detaljerte beskrivelser fra respondentene om fenomenet (Johannessen et al., 2016). Dette ble lagt til grunn ved utforming av intervjuguide. Det var behov for å skape et miljø hvor respondentene følte seg frie og trygge for å sikre at de skulle gi de mest innholdsrike svarene uten å føle for å holde noe tilbake. Spørsmålene ble laget med tanke på å lede intervjuobjektene inn på tema uten å avsløre intervjuers mening eller hva faglitteratur sier. Enkelte spørsmål hadde lignende formulering. Dette ble gjort for å kontrollere om respondentens svar var sammenfallende. Ved sammenfallende svar kan man argumentere for at respondenten har reliabilitet og svarer konsekvent. Lignende spørsmål ble ikke stilt etter hverandre for å unngå å virke gjentakende eller gi inntrykk av at respondenten hadde svart feil første gang.

Trakten i problemstillingen, og tilhørende forskningsspørsmål ble fulgt opp med en trakt i intervjuguiden. For å få en løs og ledig tone under intervjuet ble det startet med noen bakgrunns spørsmål. Spørsmål som type utdanning, hvor lenge respondentene hadde vært aksjeeiere og lignende. Etter fire slike spørsmål ble respondentene ledet over til store og åpne spørsmål. Etter hvert spisset spørsmålene seg inn på konkrete områder. Spørsmålene ble forsøkt å passe naturlig under forskningsspørsmålene slik at det blir en rett tilknytning mellom intervjuet og forskningsspørsmålene, som igjen var knyttet til problemstillingen. Tanken var at denne trakten ville gjøre intervjuet dynamisk. Formålet var at respondenten skulle få en følelse av å samtale dypere og dypere om et tema, og ikke bare «pirke i overflaten». Lengden på spørsmålene ble holdt kort og konsis for å minske sjansen for at respondentene falt av under spørsmålsstillingen, eller misforstod spørsmålet. Spørsmålene ble forsøkt holdt frie for akademisk språk.

En spontan tilnærming under intervjuet vil gi mer spontane og fargerike svar fra respondentene. I motsatt retning vil et mer strukturert intervju gi mer strukturerte svar, men kanskje ikke de meste fargerike utbroderingene (Kvale et al., 2015). En fordel ved en noe mer strukturert tilnærming under intervjuet er at analysearbeidet kan bli lettere på grunn av mer strukturert svar under intervjuet. Det fører til mer strukturert transkribering som er lettere å lese igjennom i ettertid og sammenligne opp mot andre respondenter. Spørsmål ble utformet ikke bare med tanke på hva slags data som var ønsket, men også slik at være overkommelig å analysere i

ettertid. Det ble valgt semistrukturert intervjuguide for å ha muligheten til å søke de spontane svar der en så det mulig, og ellers holde det strukturert for å ha en lettere analysejobb i ettertid.

3.3 Populasjon

3.3.1 Avgrensing populasjon

I utgangspunktet var populasjonen alle brukere av revisors arbeid og revisjonsberetningen i Norge. Etter kartlegging av de forskjellige grupper som anses som brukere av revisjonsberetningen, ble det avgrenset til en bestemt populasjon. Investorene/aksjeeiere ble ansett for å kunne gi tilstrekkelig og relevant informasjon til å svare på problemstilling. Små og mellomstore bedrifter utgjør omtrent 99% av alle bedrifter, og står for omtrent halvparten av verdiskapningen i Norge (NHO, 2018). Det ble bestemt å avgrense til slik type bedrifter, årsaken for dette var todelt. Dette er en stor gruppe hvor det ble ansett overkommelig å rekruttere respondenter til intervju innen tidsrammen denne oppgaven tillater. Det er dessuten en populasjon som internasjonale forskninger har brukt. Dette gir da mulighet til å se funn i denne oppgaven opp mot annen forskning.

Geografisk ble det avgrenset til aksjeeiere som var tilgjengelig via maks en time kjøring fra våre hjembyer, henholdsvis Kristiansand og Arendal. Dette skyldes at det var valgt «ansikt til ansikt» intervju, og fordi det ble ansett å være kurant å rekruttere riktig antall respondenter ved slik geografisk avgrensning. Begrensning i tid tilgjengelig måtte også hensyntas ved geografisk avgrensning. En av konsekvensene ved geografisk avgrensning blir i hvilken grad man kan projisere funn til andre deler av landet.

Avgrensingen av brukergruppen gjør at funn ikke kan projiseres til andre brukergrupper. Tidligere forskning (Ruhnke et al., 2014) har funnet at interne brukergrupper, for eksempel aksjeeiere, er mer kunnskapsrik om revisors roller og oppgaver enn hva eksterne brukere er. Variasjon i utdanningsbakgrunn er også funnet å kunne påvirke forventningsgapet (Bailey, Bylinski et al., 1983; Geiger et al., 1994). Variabelen utdanning ble derfor tatt med ved vårt intervju for å eventuelt hensynta dette ved analyse av empiri.

3.3.2 Utvalgsstørrelse

En viktig del av alle undersøkelser er å velge ut de riktige respondentene til undersøkelsen. I kvalitativ undersøkelse er forskeren opptatt av å velge ut respondenter eller datamateriale som gir forskeren nok informasjon eller data til å svare på problemstillingen (Johannessen et al., 2016).

En tommelfingerregel i kvalitative undersøkelser er at utvalget skal være stort nok for at vi kan belyse problemstillingen (Kruzel 1999). Antall respondenter vil være avhengig av kvaliteten på intervjuene som er gjennomført. Andre forskere mener at forskeren gjennomfører intervjuene helt til forskeren ikke lenger får noen ny informasjon (Johannessen et al., 2016). Videre er det viktigere å skaffe et relevant utvalg av respondenter enn å skaffe mange. En kvalitativ dataanalyse er best når datamaterialet inneholder rikelig med informasjon om fenomenet som undersøkes. Forutsetningen er kort sagt at respondenter gir fyldig og variert informasjon om fenomenet som studeres (Johannessen et al., 2016)

Utdanning er funnet i tidligere forskning å kunne påvirke forventningsgapet (Bailey et al., 1983; Geiger et al., 1994). For å eventuelt kunne få frem dette i undersøkelsen vil variabelen utdanning påvirke antall respondenter. Formålet er å ha nok respondenter til at utdanningsbakgrunn blir variert nok. Respondentene valgt til intervjuet kom fra forskjellige bransjer. Hensikten med dette var å sørge for å få meste mulig variert og fyldig informasjon om forskningsspørsmålene. Tidsrammen til disposisjon for gjennomføring av undersøkelsen måtte også tas hensyn til.

Antall respondenter andre har hatt som utvalgsstørrelse ved tidligere masteroppgaver med eksplorerende problemstillinger var av inspirasjon. Det ble tatt utgangspunkt i å rekruttere cirka 10-15 respondenter, men samtidig var det satt to viktige krav. Det første kravet var at det skulle forsøkes å nå nye respondenter, så lenge respondentene gav nye opplysninger. Samtidig var det viktig at de respondentene som skulle intervjues ville sitte med de relevante opplysningene som trengtes. Det var med andre ord viktigere å intervju de riktige respondentene som kunne gi dataene som trengtes, enn å intervju så mange som mulig.

3.3.3 Utvalgsstrategi

I kvantitative undersøkelser trekkes ofte utvalget tilfeldig. Dette skyldes at forskeren er mest opptatt av å kunne gjøre statistiske generaliseringer, mens i kvalitative studier vil det være lite hensiktsmessig å velge ut respondentene tilfeldig. Hensikten med kvalitativ studie er å få mest mulig informasjon og kunnskap om fenomenet. I Kvale et al. (2015) brukes de to metaforene «gullgraver som graver seg nedover etter gullkornet» eller «den reisende som forteller om alt som har blitt opplevd på tur ved hjemkomst». I denne oppgaven ble det søkt mot «den reisende» metaforen ved tilnærming for utvalg respondenter for intervju.

Strategien for å rekruttere de første intervjuobjektene ble planlagt gjort gjennom eget nettverk, for så få disse til å anbefale videre til andre de kjente gjennom sitt nettverk - snøballutvelging.

Faren ved snøballutvelging er at man risikerer å få aktører innen samme nettverk, og dermed noe begrenset bredde i informasjonen (Grønmo, 2016). Ved planlegging av utvalgsstrategien ble dette hensyntatt best mulig.

Det hadde på forhånd blitt satt to kriterier ved utvelgelse av respondenter. Første var at vedkommende skulle være eier av en vesentlig andel av aksjer i en, eller flere bedrifter. Andre var at bedriften tilhørte små og mellomstore segmentet. Formålet var å sikre at respondentene hadde investert såpass mye i bedriften at det er nærliggende å forvente de følger opp investeringen sin relativt nøye. Forhåpentligvis vil det også inkludere å ha interesse for hva revisor mener om bedriften ved utførelse av revisjonen. Denne utvelgelsen kalles for kriteriebasert utvelgelse, siden forskeren velger ut informanter som oppfyller spesielle kriterier. Utgangspunktet var å velge ut informanter som er mest hensiktsmessige og representative, og dette skyldes et ønske om å sikre fyldig informasjon fra de riktige respondentene (Johannessen et al., 2016).

Strategien var å få et utvalg fra forskjellige bransjer, med varierende fartstid som investor og ulik utdanningsbakgrunn. Formålet var å få frem eventuelle momenter hvorvidt utdanningsbakgrunn kan påvirke funn, og sikre fyldig informasjon.

3.3.4 Rekruttering av utvalg

Rekruttering av utvalg ble gjort i samsvar med strategien i oppstarten. Det lot seg derimot ikke å få til rekruttering via snøball-metoden. Utvalg ble dermed kun rekruttert gjennom eget nettverk. Dette medførte at det måtte tas ekstra hensyn i forhold til relasjon til respondentene som ble rekruttert for å sikre mest mulig objektivitet under gjennomføring av intervju og analyse i ettertid. For å hensynta dette ble det sikret et ledd mellom respondenten og intervjuer. Det vil si at det ikke ble rekruttert respondenter som intervjuer kjente, men gjennom andre personer i eget nettverk.

Flere av respondentene ble rekruttert underveis. Det vil si at ikke alle ble rekruttert på en gang, for så intervjuet. Det ble startet med en håndfull avtaler om intervju. Etterhvert som intervjuer ble gjennomført og foreløpige analyser gjort, så ble det rekruttert ytterlige. Foreløpige analyser gav hint om typer respondenter som kunne være interessante å intervjuer. Dette gav en god bredde i meninger innhentet.

3.4 Ethiske hensyn

Det er særlig tre typer hensyn som en forsker må vurdere ifølge den nasjonale forskningsetiske komite for samfunnsvitenskap og humaniora (NESH, 2016) retningslinjer.

Disse er følgende:

1. Informantenes rett til selvbestemmelse og autonomi.
2. Forskerens plikt til å respektere informantenes privatliv og
3. Forskeren ansvar for å unngå skade.

Gjennom hele prosjektet er det viktig å ta etiske hensyn og tenke igjennom hvilke etiske dilemma en kan møte på (Kvale et al., 2015). Innledningsvis ble det å få et informert samtykke til å delta i intervjuet av respondentene. Før intervjuet ble respondentene informert om alle konfidensialitetshensyn tatt ved alle ledd under behandling av kunnskap innhentet fra dem.

Analyse av intervjuene ble gjort med det mål for øyet å produsere sikker og verifisert kunnskap. Ved usikkerhet rundt eventuelle funn er det uetisk å tolke funn til mest «spennende» alternativ bare for å få tilsvarende «spennende» konklusjoner på oppgaven. Det etiske er å være nøktern.

Flere av de typiske problemstillinger ved datainnsamlingen har vært hvordan en kan holde intervjuobjektene anonyme, påse objektivitet ved utforming av spørsmål og tolkning av data i ettertid. Dette har blitt gjort for å få respondentene til å føle seg trygge og ha det mest mulig passende under intervjuet. Respondentene ble holdt anonyme for å unngå mulige ulemper.

3.4.1 Personvern

Det var ønsket å ha lydopptak av intervjuene. Formålet var å være mest mulig til stede under intervjuene. Lydopptak gir mulighet for å holde øyekontakt og gi respondentene all oppmerksomhet. Dette risikerer man ikke å oppnå om intervjuet transkriberes i sanntid. Fokus kan falle ned på notatblokken i stedet. Respondentene ble spurt på forhånd om det var akseptabelt med lydopptak, og forklart hvordan lydopptaket ville bli behandlet i etterkant av intervjuet. Alle samtykket til lydopptak. Lydopptak under intervju kan medføre at intervjuobjektet ikke prater så fritt som de ellers ville ha gjort (Sekaran et al., 2016). Årsaken er at intervjuobjektet kan frykte deres meninger/sitat blir holdt mot dem senere. Ved lydopptak vil man kunne ha en identifiserende stemme til eventuelle kontroversielle sitat/meninger. Tema i oppgaven ble ansett for å være av en slik art at intervjuobjektene ville ha minimalt med begrensinger for å prate fritt ved lydopptak.

Opptak av intervjuene ble gjennomført etter godkjenning av NSD (Norsk Senter for Forskningsdata), og etter deres retningslinjer. Etter intervjuene var gjennomført ble lydopptakene transskribert, og lydfilene ble deretter slettet. Under intervjuene ble det ikke spurt om identifiserende opplysninger av intervjuobjektene. Det ble heller ikke notert ned

identifiserende opplysninger under transkriberingen. Datafilene/utskrifter med transkripsjonen ble slettet/makulert etter denne oppgaven ble innlevert.

3.5 Datainnsamling

Revisjonsberetning ble innhentet fra alle bedrifter som var aktuelle i forhold til respondentene som skulle intervjues. Hensikten var å se innhold og formuleringer i den revisjonsberetningen respondentene hadde tilgang til. Samtlige revisjonsberetninger var normalberetninger med minimale endringer fra eksempelsamlingen i revisors håndbok. Revisjonsberetningene inneholdt begrep og konsept det ble spurt om under intervjuet.

3.5.1 Gjennomføring intervju

Respondentene ble gitt valget av tidspunkt og sted for intervjuet. Noen ønsket å ta det på arbeidsplassen, andre hjemme. De ble informert både at de kunne avslutte intervjuet om de ønsket, og/eller at opptak slettes om det var ønskelig etter intervjuet. De ble i tillegg informert hvordan og hva dataene skulle brukes til. Formålet var å ivareta respondentenes trygghetsfølelse.

Før selve intervjuet startet ble det tatt en prat med respondenten om formålet for intervjuet. Formålet ble presentert som datainnsamling til en masteroppgave, og at masteroppgaven handlet om hva brukere tenker om revisor og jobben revisor utfører. Respondentene ble opplyst om at de var helt anonyme, tilsvarende for bedriften de eier aksjer i. De ble videre opplyst om at det ikke søkes fasitsvar på spørsmålene under intervjuet, kun deres tanker. Det ble forsøkt å holde all prat om revisor og revisors virke til et minimum før intervjuet. Formålet var å unngå eventuell påvirkning. Spørsmål respondenten eventuelt hadde om revisor kunne tas underveis, eller spares til en løs prat etter intervjuet. Før intervjuet startet fikk respondentene et skjema hvor det stod hvordan lydfil og opplysninger innhentet under intervjuet ville bli behandlet. Skjemaet var hentet fra Norsk senter for dataforskning.

Det var tatt litt godt i når respondentene ble informert om hvor lang tid intervjuet ville ta. Bakgrunnen var å unngå at de skulle føle tidspress for å holde seg innen tiden de hadde satt av til intervjuet, og dermed gi avkortede svar. Svarene ble dermed gode og inngående. Når intervjuet var ferdige med planlagte spørsmål, og det fortsatt var tid igjen, så var det flere av respondentene som hadde mer å føye til ved det åpne avslutningsordet *ellers noe å føye til i sakens anledning?* Ved tidspress antas det noen av kommentarene ville ha uteblitt.

Intervjuet ble avgrenset til å gjelde i hovedsak revisor som person og ikke revisjonsfirma. Noen ganger kunne samtale skli ut mot å prate om revisjonsfirma, da ble respondentene ledet tilbake på personen revisor igjen.

Etter intervjuet, og diktafonen ble skrudd av, ble det en uformell samtale om tema tatt opp i intervjuet. I denne samtalen ble det ytret litt om hva eventuell teori ville ha svart på noen av spørsmålene. Ingen av respondentene trakk eller endret tidligere utsagn om det ble ytret noe fra teori som kunne gå litt på tvers av hva respondentene hadde svart under intervjuet. Respondentene synes å ha reliabilitet ved å holde seg til sine svar. Intervjuene tok mellom 20 og 30 minutter.

Før intervjuet var det avtalt hvem som skulle lede intervjuet og stille spørsmålene, og hvem som satt på sidelinjen. Personen på sidelinjen styrte diktafonen og noterte ting som ikke kom med på lydopptak, for eksempel kroppsspråk og lignende. Personen på sidelinje kunne komme med innspill der det passet seg, men i all hovedsak ha en passiv rolle. Det ble byttet rolle i løpet av de 13 intervjuene slik at begge fikk ledet noen intervjuer hver. To forskjellige intervjuere kan gi forskjellige svar fra respondenter. Kilden til feilinformasjon ble ansett å være minimal siden den andre også var passivt til stede og fikk se hvordan den andre gjennomførte.

3.5.2 Transkripsjon

Transkripsjon ble gjennomført kortest mulig tid etter selve intervjuet. Formålet var for å kunne få frem flest mulig av nyansene mens intervjuet var friskest mulig i minnet. Typisk var dette kroppsspråk og ansiktsmimikk som ikke fremkommer på lydopptaket. Når en hadde transkribert et intervju, så gikk den andre over og hørte igjennom lydfilen og leste hva den andre hadde transkribert. Bakgrunnen var å få med seg mest mulig av nyanser og lignende, og sikre best mulig at alt som ble sagt ble transkribert og riktig skrevet. Transkripsjonen ble gjennomført i muntlig forstand. Det vil si at alt ble skrevet ordrett slik det ble sagt, også med pause ord som «hmm...» og lignende. Eventuelle undertoner/språkeffekter ble lagt i parentes.

3.6 Dataanalyse

Begge analyserte hver for seg, for så sammenligne hvordan dataen ble tolket av den respektive. Bakgrunnen var for å sikre minst mulig bias. Det ble benyttet meningsfortetting for å få en bedre oversikt over de svar som kunne synes å være voluminøse. Meninger ble kortet ned til mer korte og konsise meninger, for så å segregere. De ble sortert under passende overskrifter eller nøkkelord. Dette gav bedre oversikt over transkribert intervju. Noen utsagn og meninger ble sagt ved det åpne avslutningsspørsmålet, og andre som bisetninger under andre spørsmål. I

all hovedsak havnet imidlertid de fleste meninger sortert etter rekkefølgen på spørsmålene i intervjuguiden, noe som lettet arbeidet med meningssegregeringen.

Det ble også benyttet en ad hoc-teknikk ved analyse av meningene. Ved segregeringen ble det en klyngedannelse som gjorde det mulig å se hva som hører med hva. Etterpå var det mulig å ta en opptelling. Klyngene av meninger ble også mulig å se opp mot variablene (Kvale et al., 2015).

3.7 Reliabilitet og validitet

3.7.1 Reliabilitet

Reliabilitet kan relateres til nøyaktighet av undersøkelsens data: hvilke data som brukes, hvordan de samles inn og hvordan de bearbeides. Det kan oppnås høy reliabilitet ved to tilfeller. Den ene er test-retest-reliabilitet som handler om at forskeren gjentar den samme undersøkelsen på samme gruppe på to forskjellige tidspunkter. Hvis resultatene er like, er det et godt tegn på høy reliabilitet. Den andre er at flere forskere undersøker samme fenomen. Dersom resultatene viser seg å være relativt like, tyder dette på høy reliabilitet. Forskeren kan styrke reliabilitet ved å gi leseren en god beskrivelse på hvordan data er samlet, og hvordan de er bearbeidet (Johannessen et al., 2016). Det blir i denne oppgaven forsøkt å gi en god beskrivelse av hva slags data som er innsamlet, og hvordan de er samlet og bearbeidet. På grunn av begrenset med tidsressurser lar det seg ikke gjøre å gjenta den samme undersøkelse på de samme personene for å styrke pålitelighet i denne undersøkelsen.

Innholdsmessig var noen av intervjustørsmålene relativt like utenom formuleringen. Hensikten var for å kontrollere reliabiliteten som tidligere nevnt. De åpne og brede spørsmålene ble etterfulgt av et noe mer spisset spørsmål som kunne lede til svar i nærheten til hvor det åpne gjorde. Det åpne spørsmålet og det spissede spørsmålet var adskilt med to-tre spørsmål. Tilnærmet alle av respondentene kom med fraser som «som tidligere nevnt» eller «som jeg var inne på innledningsvis». De svarte konsekvent. Dette gir inntrykk av at respondentene muligens ville gi samme svar om de ble spurt igjen ved senere anledning. Respondentene syntes å lytte til spørsmålene og tenkte seg godt om før de gav svar.

Begge gjennomførte hver sin transkripsjon. De ble så sammenlignet. Ved ulikhet måtte det lyttes igjennom opptak igjen for så bli enig om hva som ble ytret. Det ble transkribert ordrett alt som ble sagt, også lydord som «hmm...» «latter» og lignende. Hensikten var å ivareta høyest mulig reliabilitet ved overføring fra lydopptak til tekst.

3.7.2 Validitet – måler du det du tror du måler

Validitet handler om hvor godt data som forskeren samler representerer fenomenet. Det skilles mellom tre former for validitet: begrepsvaliditet, intern validitet og ytre validitet. Begrepsvaliditet handler om relasjonen mellom det generelle fenomenet som skal undersøkes og de konkrete dataene. Spørsmålet er om dataene er valide representasjoner av det generelle fenomenet (Johannessen et al., 2016). Respondenter ble forsøkt selektert med ulik utdanningsbakgrunn, bransje og alder for å øke graden for at data blir så representativ som mulig. Samtidig ble det forsøkt å snakke med så mange investorer som mulig, innenfor tilgjengelig tidsrammen og rimelig ressursbruk. Det er imidlertid fortsatt rom for at dataene samlet fra respondenter ikke er representative.

Spørsmålene i intervjuguiden ble gjennomgått flere ganger og utviklet over tid. Både innhold og formulering av spørsmålene ble gjennomgått flere ganger. Videre ble det tatt en gjennomgang med veileder for å sikre at spørsmålene var valide. Veilederen foreslo en del forbedringer, når det gjaldt formulering av noen av spørsmålene. Etter endring på formulering av spørsmålene, ble de gjennomgått en siste gang med veileder. Dette ble gjort for å være så sikre som mulig at svarene fra respondentene var valide. Det ble brukt sunn fornuft under hele prosessen. I litteraturen kalles dette for *face validity*.

Statistisk validitet handler om hvorvidt man kan generalisere fra utvalg til populasjonen, og ytre validitet dreier seg om i hvilken grad resultatene fra undersøkelsen kan overføres i rom og tid (Johannessen et al., 2016). Det er en del usikkerheter om våre funn kan generaliseres til hele populasjonen, og dette skyldes ikke minst størrelse på utvalg. Respondentene burde i tillegg komme fra forskjellige steder. Det er enda større usikkerhet knyttet til om resultatene fra undersøkelsen kan overføres til andre land eller overtid. Dette skyldes at respondentene kun kom fra Agder-området.

Kvale et al. (2015) argumenterer for at å validere er å kontrollere, og at forskeren skal påta seg rollen som «djevelens advokat» ovenfor egen forskning og funn som presenteres. Det er viktig å se på validitet som noe som skal influere alle ledd gjennom en forskning, og se de store linjene. Det at det er to forfattere på denne oppgaven gjorde «djevelens advokat» noe lettere. Det er ikke alltid lett å se sitt eget litterære verk utenfra, men ved å være to åpnet denne muligheten seg noe.

4 Diskusjon

I dette kapittelet analyseres innsamlet empiri mot teori. Det søkes å avdekke respondentenes forventninger til revisor. Videre ses det om disse forventningene er rimelige eller urimelige i forhold til hva teori angir revisor skal utføre og kan oppnå. Ved rimelige forventninger ses det videre til om hvorvidt revisjonsstandardene også forventer at revisor utfører oppgaven. Dette gjør det mulig å se om rimelige forventninger til revisor, som ikke blir oppfylt, skyldes mangelfulle revisjonsstandarder eller manglende utførelse fra revisors side. Avslutningsvis ses analysen opp mot Porter (1993) sin modell av forventingsgapet.

4.1 Respondentene

Svarene fått på fire bakgrunns spørsmål er illustrert i tabellen under. «Kontakt med revisor» er antall ganger i løpet av året respondenten har vært i kontakt med revisor i forbindelse med utførelse av revisjon av årsregnskapet.

Respondent	Utdanning	År aksjeeier	Aktiv i drift	Kontakt revisor
1	Byggingeniør	4 år	Ja	5-10 ganger
2	Ingeniør og økonom	40 år	Nei	Aldri
3	Byggmester	10 år	Ja	2-3 ganger
4	Ingeniør	10 år	Ja	2-3 ganger
5	Bedriftsøkonom	30 år	Ja	2-3 ganger
6	Sivilingeniør	15 år	Ja	1-2 ganger
7	Siviløkonom	37 år	Ja	2-4 ganger
8	B.A. statsvitenskap M.A. Off. ledelse	4 år	Ja	1-2 ganger
9	Økonom og aut. regnskapsfører	22 år	Ja	1-2 ganger
10	Fagbrev	10-15 år	Ja	2-4 ganger
11	Sivilingeniør	33 år	Ja	10 ganger
12	Maskiningeniør	7 år	Ja	4 ganger
13	Økonomi og regnskap	29 år	Ja	2-3 ganger

Tabell 1 – Respondentenes bakgrunn

Tidligere internasjonal forskning (Bailey et al., 1983; Geiger et al., 1994) har funnet at grad av utdanning blant brukerne av revisjonsberetningen kan påvirke nivå av forventningsgap.

Utdanning ble derfor inkludert ved bakgrunns spørsmål. Tilsvarende var det ønsket å undersøke om variabelen *erfarenhet* som aksjonær kunne påvirke forventningsgapet. Rekruttering av passive aksjeeiere viste seg å være vanskelig, kun én lot seg gjøre å rekruttere. Det ble derfor ikke mulig å se om et eventuelt forventningsgap er forskjellig mellom passive og aktive aksjeeiere. Den siste variabelen som ble tatt med var hvor ofte respondentene hadde vært i kontakt med revisor under utførelsen av revisjonen i løpet av et år. Påvirkes respondentenes oversikt over revisors roller og oppgaver av hyppig kontakt?

Revisjonsberetningen til bedriftene respondentene eide aksjer i ble gjennomlest i forkant av intervjuene. Hensikten var å se hvilken informasjon respondentene muligens hadde lest igjennom, og at sentrale begrep var inkludert og tilgjengelig. Elleve av revisjonsberetningene var utstedt fra «de fem store» og to fra frittstående mindre revisjonsselskap.

4.2 Revisor og revisjon

Figur 6 – Tanker om revisor

4.2.1 Tanker om revisor

Ved det åpne spørsmålet «Hva er det første du tenker på når du hører begrepet revisjon eller revisor som yrke» svarte syv av tretten respondenter *rådgiver*, og fire respondenter svarte *kontroll*. Alle 17 ordene som ble besvart av respondentene er fremvist i figur 6 (over). Størrelse på ordet angir frekvensen. Rollen som rådgiver, med synonymer, stod mest frem.

En gjennomgang av de norske revisjonsselskaperes omsetning i 2016 viste at cirka 40% av omsetningen stammet fra rådgivning (Høylye, 2018). Revisor blir ofte brukt i rollen som

rådgiver i norsk næringsliv, og tilsvarende var det blant respondentenes bedrifter. Respondentene hadde flere utdypende og eksemplifiserende svar på når revisor hadde blitt brukt som rådgiver i deres bedrift, både ved åpningsspørsmålet og senere spørsmål. Revisor hadde blant annet blitt benyttet ved gjennomføring av generasjonsskifte, strukturering av eierskap i et konsern, eller ved kjøp og salg av bedrifter. Antall bedrifter respondenten eide aksjer, i og hvor mange år respondenten hadde vært aksjonær, synes å ha innvirkning på eksemplifisering av revisor som rådgiver. Det fulgte naturlig at jo lengre man hadde vært aksjonær, jo flere situasjoner hadde man erfart å bruke revisor som rådgiver. Rollen som aksjeeier gav utslag i at revisor ble brukt som en rådgiver og diskusjonspartner i første instans, og kontrollfunksjon i andre.

Flere av respondentene kunne fortelle om en regnskapsansvarlig/regnskapsavdeling som hovedsakelig hadde kontakt med revisor rundt utførelsen av selve revisjonen. Respondentene hadde en overordnet og kurssettende rolle som ansatt i de gjeldende bedriftene. Den ledende rollen førte til minimalt med kontakt med revisor under revisjonen. Revisor henvendte seg oftere til dem når konklusjonen var klar, eller det var viktigere tema som måtte tas opp til diskusjon.

Det var ikke tegn til at respondentene hadde urimelige forventinger til revisor ved den åpne starten i intervjuet, men revisor ble mest forbundet med en av sine biroller og ikke hovedrollen etter rammeverket. Revisorloven § 4-5 angir begrensingene i revisors rolle som rådgiver. Respondentene hadde ikke formening om hvorvidt revisor ytet rådgivning som risikerte å sette seg selv i situasjon for egenkontroll slik § 4-5 er ment å hindre. Grensedragningen mellom faren for egenkontroll eller ikke, ble noe revisjonsteknisk for respondentene. Temaet ble derfor ikke drøftet dypt.

Første ledd i revisorloven § 4-5 presiserer momentet at revisor ikke kan utføre rådgivning «*som er egnet til å reise tvil om revisors uavhengighet*». Respondentene syntes ikke det å ha revisor som rådgiver reiste tvil i deres øyner om uavhengighet. Respondent 2 var den eneste som hadde mening om uavhengighet, men ikke rundt rådgivning. Han mente at revisor på generell basis burde roteres, og lengden på engasjement truet revisors uavhengighet, ikke om revisor også fungerte som rådgiver.

Den åpne starten på intervjuet tillot å se respondentenes tilnærming til revisor og revisjon. Analysen av utsagn ble det mulig å se i kontekst av det. Samtlige hadde nøytral eller positiv tilnærming.

4.2.2 Formålet med revisjon

Ved mer direkte spørsmål om hva respondentene mente om formålet med revisjon av årsregnskapet, fikk man skjøvet de fleste over til årsregnskapet og tema rundt dette i sine svar. Den korte og konsise definisjonen «*Formålet med revisjon er å øke de tiltenkte brukernes tillit til regnskapet.*» (ISA 200 punkt 3) er mer overordnet i ordlyden enn hva respondentene svarte. Respondentene gav svar som man kan argumentere fører til definisjonen. ISA 200 punkt 3 utdyper at denne økte tilliten oppnås ved at «*revisor gir uttrykk for en mening hvorvidt regnskapet i det alt vesentlige er utarbeidet i samsvar med det gjeldende rammeverket for finansiell rapportering.*» Ved utarbeiding av revisjonsstandardene er det fremhevet viktigheten av kontroll av at bedrifter følger rammeverket. Bedrifter kan da skilte dette utad til brukere av årsregnskapet. Brukerne vil kunne føle seg mer trygg på informasjonen de får av en uavhengig person. Det blir også lettere for brukerne å sammenligne bedrifter når de rapporterer innenfor samme rammeverk, og det blir holdt en unison standard.

Åtte av respondentene mente at et av formålene med revisjon var å ha en uhildet person til å kontrollere at bedriften fulgte lover og regler rundt regnskapsrapporteringen. Fire respondenter mente at formålet med revisjon var å ha en kontroll av regnskapsavdelingen eller regnskapsfører, og én nevnte begge deler. Respondentene var tilnærmet enige om det som ISA 200 punkt 3 angir øker tilliten til regnskapet. De hadde en liten nyanseforskjell ved om revisor skulle kontrollere bedriften eller kun den avdelingen som utarbeider årsregnskapet.

Andre ting som ble ment å være formålet med revisjon blant to-tre respondenter var å ha inn en person som kom utenfra og kunne se ting med «nye øyne». Det ble fremhevet at revisor var en slik person. Behovet for å se ting med nye øyner var for å se «*hvor skuta var på vei*» mente respondent 4. Man finner ikke direkte støtte i litteraturen for at revisor skal sjekke «*hvor skuta er på vei*» annet enn at revisor skal følge ISA 570 rundt uttalelse om fortsatt drift. Det kan argumenteres for at når revisor under revisjonen kontrollerer om bedriften følger lover og regler, og revisor uttaler seg om fortsatt drift, så er dette momenter knyttet til hvor bedriften «er på vei». En bedrift som har årsregnskap utenfor loven kan tenkes «er på vei» i en annen retning enn en bedrift som holder seg innenfor loven. Tilsvarende vil det være annerledes for en bedrift som anses å være skikket for fortsatt drift sammenlignet med en bedrift som ikke anses å være det. En bedrifts evne til fortsatt drift, og hvorvidt lover og regler følges, kan således fortelle om hvor bedriften er på vei.

Punkt 4 (b) i ISA 315 tar frem *forretningsrisiko* som revisor skal identifisere og anslå ved kartlegging av iboende risiko i bedriften. Momenter tatt frem i dette punktet er uegnede mål og

strategier satt av bedriften. En klar grensdragning mellom uegnede mål/strategier og «*hvor skuta er på vei*» er ikke klar. Slik respondentene artikulerte seg og argumenterte var mer av en karakter som ligger under ledelsens egne oppgaver. De mente at revisor hadde et ansvar for å kontrollere hvordan forretningen driftes. Oppgaver respondentene nevnte havnet i det segmentet som revisorloven § 4-5 2. ledd forhindrer revisor å utføre. Ledelsens egne oppgaver kan ikke utføres av revisor. Hensikten er å unngå at revisor kommer i en situasjon hvor eget arbeid kontrolleres.

To respondenter mente også at formålet med revisjon var å ivareta aksjonærene i bedriften. Et årsregnskap har ikke kun aksjeeiere som mulige brukere. Det blir derfor noe snevert å begrense formålet med revisjon av årsregnskapet til å ivareta aksjeeierne. Respondentene synes i noen grad å blande revisors roller og formålet med revisjon. Deler av det som ble argumentert for å høre under formålet med revisjon er mer av en slik art at det faller under konsulent/rådgiver oppgaver.

Etter spørsmål elleve var det to spørsmål om revisors oppgaver før det vendte tilbake til temaet «formålet med revisjon» under spørsmål fjorten. Denne gangen mer indirekte. Respondentene ble spurt om hva som var forskjellen for dem mellom et urevidert og et revidert årsregnskap. Her var svarene noe mer uensartet enn hva de var under spørsmål elleve. Fasitsvaret etter revisors håndbok kan formuleres slik «jeg har mer tillit til et revidert årsregnskap». Ytterpunktet var respondent 11 som mente at «*et urevidert regnskap egentlig ikke er verdt noen ting*». Fire andre respondenter var mer nyanserte og hadde en viss tiltro til et urevidert regnskap, men et revidert anså de for å være kvalitetssikret. Dette gav dem noe mer tiltro til et revidert årsregnskap.

Respondent 4 til 7 tolket spørsmål mer over i det konkrete. De svarte i lignende ordlag hvordan et urevidert årsregnskap kunne inneholde litt feil, eller «*strikken var strukket litt for langt*» som respondent 4 ordla det. Ved et revidert årsregnskap var det færre feil til stede, og eventuell for mye «*tøying av strikk*» var justert til akseptabelt nivå. ISA 200 punkt 3 angir at høyere tillit til årsregnskapet oppnås ved at revisor uttaler om årsregnskapet er utarbeidet innenfor gjeldende rammeverk. Respondentenes svar var av slik natur ISA 200 angir leder til økt tillit til årsregnskapet. Ved utdypende spørsmål for å spore respondentene over på hva slags tilnærming de har til de to forskjellige årsregnskapene, urevidert og revidert, gav de lignende svar til hva respondent 12 og 13 hadde brukt. Redusert sjans for feil gav større tillit til bedriftens årsregnskap.

Det var en konsensus blant ti av respondentene at et revidert årsregnskap var av høyere kvalitet. Det kan således synes at hva revisjonsteori angir å være formålet med revisjon også er hva som er rådende tilnærming blant respondentene. Revisjon av årsregnskapet øker kvaliteten og tiltroen til det. To av respondentene hadde ikke noen formening til spørsmålet. For siste respondent var eneste forskjell at datterselskapenes regnskap var konsolidert til et felles konsernregnskap.

Respondentene hadde ikke urimelige forventinger til revisor ved temaet *formålet med revisjonen*. Noen av forventingene faller dog utenfor hva revisjonsstandardene angir er formålet med revisjon. Disse forventingene faller også delvis innenfor hva revisorloven § 4-5 regulerer revisor ikke kan gjøre av rådgivningsarbeid. Dette vil typisk være rådgivning som kan sette revisor i fare for senere å revidere egen rådgivning. Noen av respondentenes forventninger rundt «formålet med revisjon» synes å ha behov for tydeliggjøring, og en avgrensning mellom revisjon og rådgivning.

4.2.3 Revisors oppgaver og plikter

På spørsmål tolv var respondentene forent enig og kom med klare svar. De ble spurt om det er flere oppgaver de ønsket inkludert under den pliktige delen av revisjonen, og få revisors uttalelse på. Formålet med dette spørsmålet var todelt. Første formål var å se om det var noen ønsker. Det andre formålet var å se om eventuelle ønsker var av slik kvalitet at det ligger innenfor de oppgaver revisor allerede gjør etter dagens rammeverk. Sistnevnte formål var for å danne et bilde over hvor god oversikt respondentene har på hva som gjøres under revisjonen, og hva som ikke gjøres. Ønsker om å legge til oppgaver som allerede er under dagens rammeverk kan indikere dårlig oversikt over hva som blir gjort under revisjonen, eller at revisor ikke utfører det som er pålagt. Ingen ønsker om oppgaver som allerede blir utført kan tyde på at respondentene har oversikt over revisors oppgaver i henhold til dagens rammeverk. Svarene på dette spørsmålet alene gir dog kun indikasjon og blir senere sett opp mot helheten.

Kun én av respondentene ønsket å øke revisors arbeidsomfang under den pliktige revisjonen med oppgave som ligger utenfor gjeldende rammeverk. Resten av respondentene var tydelige på at de var fornøyde med mengden av revisors oppgaver slik det er i dag. De var fornøyde med hva revisor kontrollerer og hva revisor uttaler seg om. De var åpne på at revisor ble brukt til mye mer enn revisjon av årsregnskapet, men dette var noe de ville beholde frivillig. Det ble eksemplifiserte for respondentene et konkret eksempel som er dagsaktuelt - det grønne skiftet. Det er diskutert å få en revisjon av hvor bærekraftig og miljøvennlig bedriften er i forhold til en bransjenorm. Var dette noe respondentene ville inkludere i revisjonen? Et par respondenter

nevnte at de hadde prøvd Miljøfyrtårnet uten nevneverdige resultater, annet enn nok en utgift for bedriften. Dette ble også argumentet mot å inkludere en «grønn revisjon». Respondentene mente det måtte følge med en merverdi for bedriften som kunne forsvare merkostnaden. Blant respondentene var det ikke ansett at samfunnet forventet en «grønn revisjon». De så derfor ikke en merverdi ved å innføre dette. Tilsvarende så de ikke at samfunnet hadde noen ønsker om utvidelse av revisors oppgaver. Utvidelse av revisors mengde oppgaver ved revisjonen var noe som i hovedsak måtte etterspørres av samfunnet. Det ble ellers bare en merkostnad uten tilhørende merverdi for bedriftene.

Forslaget til ny arbeidsoppgave under revisjonen som ble fremmet av én respondent, var at revisor kontrollerte det personalpolitiske. Nærmere bestemt arbeidskontrakter og lignende. Respondenten ønsket at revisor utførte en kontroll av de juridiske betingelser bedriften forpliktet seg til ved inngåelse av forskjellige typer arbeidskontrakter. Respondenten argumenterte med at for mange ledere i mindre bedrifter kan jussen være for kompleks å håndtere alene. Ledere i mindre bedrifter har ikke nødvendigvis juridisk kompetanse/utdanning, mente respondenten. Tilhørende er det få mindre bedrifter som har en egen juridisk avdeling, eller en egen personalavdeling som kjenner til det juridiske rundt ansettelse av personell. Respondenten ble ikke utfordret på at revisor ikke er rette fagperson for slikt, men at en arbeidsretts advokat ville vært personen å henvende seg til. Den ønskede oppgaven er ikke under dagens rammeverk. Respondenten var bekjent med at denne oppgaven ikke lå under dagens rammeverk. Oppgaven var heller ikke forventet utført av respondenten, og oppgaven blir derfor ikke en del av et forventningsgap.

Ved spørsmål tretten var det ønsket å finne ut om respondentene hadde forventinger til revisor ut over revisjon av årsregnskapet og sluttproduktet revisjonsberetningen. Spørsmålet søkte en direkte tilnærming på hva forventingene er, for så å kunne se forventingene mot teori. Dette gav muligheten til å se i hvilken grad respondentenes forventninger er rimelige gitt teoretisk begrensninger. Tilsvarende som ved spørsmål tolv åpnet det seg for at respondentene skulle kunne komme med forventninger til handlinger utført av revisor som allerede hører under dagens rammeverk. Det kunne og være de kom med forventninger som er rimelig å forvente, men som revisjonsstandardene ikke inkluderer. Respondentene var konsekvente i sine svar når man ser svar til spørsmål tolv og tretten sammen, og hadde ikke urimelige forventninger under svarene. Forventninger til handlinger falt under det som naturlig hører under revisjonen av årsregnskapet.

Forventingene til revisors oppgaver og plikter fra respondentene var blant annet hva revisorloven § 5-6 regulerer. Det var forventet å få en revisjonsberetning. Respondentene forventet også revisor utførte handlinger som man finner igjen i revisorloven § 5-2. Eksempler her var at revisor kontrollerte hvorvidt lover og regler var fulgt ved utarbeiding av årsregnskapet, og at lover ble fulgt ved bokføringen gjennom året.

Elleve av respondentene hadde samme forventing til revisor, rollen som rådgiver. De var klare på at dette var noe som lå utenfor oppgaven revisjon, men de forventet at revisor var tilgjengelig for råd. Fire av respondentene mente at revisor i mange tilfeller burde komme med råd uoppfordret. Fem andre respondenter ville ha revisor i en mer passiv og tilgjengelig rolle som en samtalepartner når de selv tok initiativ. Respondent 9 argumenterte for at revisor ofte får innsyn i mange bedrifter innen samme bransje. Dette mente respondenten gir revisor en slags «beste felles multiplum» for hvordan ting bør gjøres og utføres for firma i bransjen for å oppnå mest mulig suksess. Respondent 7 fulgte opp i forhold til dette med «det er konsulentarbeidet revisor leverer som genererer verdi». Dette var også noe respondent 6 hadde erfart. Han hadde tidligere brukt mye forretningsadvokater til rådgivning, men hadde de senere år erfart at han fikk mer korte og konsise svar fra revisor. Det ble dermed mer lønnsomt å bruke revisor som rådgiver. Respondent 2 hadde derimot annerledes erfaring. Han hadde forventinger om klare svar fra revisor når rådgivning ble etterspurt, men opplevde å få vage svar slik at revisor kunne dekke ryggen sin.

Ruhnke et al. (2014) argumenterer med at brukere av revisjonsberetningen i hovedsak kan deles i to grupper, interne og eksterne. Det argumenteres videre for at eksterne brukere har vist seg i større grad å innhente informasjon om revisor fra media. Interne brukere er funnet å søke mer kunnskap hos revisor og revisjonsstandardene. Dette er med på å gi et større forventningsgap blant eksterne brukere. Ved utvelgelse av respondenter til denne undersøkelsen viste det seg vanskelig å finne eksterne brukere kombinert med at de eide aksjer. Tolv av respondenter hadde ledende stillinger i bedriftene de eide aksjer i, og regnes således som interne brukere. Siste respondent, pensjonist, har tidligere vært daglig leder og styreleder i bedriften han i dag er aksjeeier i. Han har dermed tidligere lang fartstid som intern bruker av revisor og revisjonsberetningen. Forholdet påpekt av Ruhnke et al. (2014) angående indre og ytre brukere, og forskjell i kunnskap i forhold til hva som er revisors oppgaver under revisjonen, har derfor ikke latt seg gjøre å undersøke.

Respondentene synes å ha god oversikt over hva som er revisors oppgaver under revisjon av årsregnskapet. Dette kan ha sin forklaring i forhold som er påpekt i avsnittet før vedrørende

interne og eksterne brukere (Ruhnke et al., 2014). Respondentene kunne fortelle om hyppig kontakt med revisor og nært samarbeid. Eksterne brukere har naturlig nok ikke tilsvarende nært forhold til revisor. Taushetsplikten revisor er underlagt etter kapittel 6 i revisorloven vil også i mange tilfeller kunne gi interne og eksterne brukere forskjellig tilgang til revisors kunnskap. Forventinger respondentene har til revisor under revisjonen synes å være rimelige i forhold til teoretisk avgrensning for hva som er rimelig eller urimelig. Respondentene gav også uttrykk for at forventningene ble innfridd. Dette gjør at det ikke ble avdekket et gap under ytelsesgapet. Ved utførelse av rådgivning var det flere forventninger til revisor. Felles for dem alle er at de ikke faller under hva som er forventet av revisor ved utførelse av revisjonen. Hvorvidt disse forventningene er rimelige eller ei, faller utenfor oppgavens problemstilling.

4.3 Samfunnets tillitsperson

Tilnærmingen til spørsmål 6 var tenkt i forhold til rollen revisor har som samfunnets tillitsperson etter revisorloven § 1-2. Regelverket angir at revisor både skal *være* upartisk og *oppfattes* som upartisk. Samtlige av de tretten respondenter oppfattet revisor som en upartisk person. Respondent 2 utdypet at han forstod at revisor hadde en rolle for bedriften og en rolle for samfunnet. Men respondenten hadde formening om at det ville være tilfeller hvor det offentlige ønsker ikke nødvendigvis legger seg på linje med bedriftens ønsker. Ved slike tilfeller ville revisor kunne oppleve en «mellom barken og veden» situasjon. Det nærliggende eksempelet her var i forhold til skatt. Respondenten mente at samfunnet og bedriften ikke nødvendigvis har sammenfallende ønsker ved skattebelastning av en bedrift og/eller eierne. Respondenten var deleier en boligprodusent. Det respondenten spesielt trakk frem her var formueskatten som han etter sigende hadde betalt sin andel av. Respondentens ankepunkt var at han tidligere hadde vært nødt til å utbetale utbytte til seg selv for å kunne betale formueskatt av aksjene i bedriften. Bedriften hadde således fått sine midler redusert, midler han ønsket sett reinvestert i landområder for omregulering til boligformål. Respondenten var klar på at dette eksempelet med formueskatten kunne han tro at en revisor kunne helle noe mot bedriftens beste og ikke nødvendigvis samfunnets, og at revisor dermed kunne få en liten «slagside» i sin upartiskhet. Han hadde ikke nødvendigvis opplevd det, men kunne se det for seg. Revisor var bare et menneske, og total upartiskhet til enhver tid tvilte respondenten på var mulig. Men han oppsummert at i løpet av sine 40 år som aksjeeier hadde han opplevd revisor som kun upartisk. Respondent 2 argumenterte også for at han stilte seg positivt til en påtvungen rotasjon av valgt revisor i et firma. Han likte varianten foretak av allmenn interesse har med utskifting hvert syvende år, revisorloven § 5a-4, men at det fremstod noe proforma at det holdt å skifte ansvarlig

revisor. Han hadde helst sett at man måtte velge nytt revisjonsselskap også. Hensikten er å sikre revisors rolle er så upartisk som mulig. En rolle respondenten anså for å være meget viktig, respondenten mente at en rotasjon av revisor ville minske den påvirkning revisor kunne få ved å være knyttet til samme bedrift i flere år. Motargumentet vil dog kunne sies å være at revisor ikke kan rotere sin rolle ovenfor det offentlige. Kan man da forvente at revisor får en «slagside» til fordel for det offentlige tilsvarende det man er redd revisor får ovenfor bedrifter? Eller er revisor så profesjonell at langt forhold til en part ikke nødvendigvis svekker revisors evne til å være upartisk?

Både respondent 12 og 13 var samstemte i at slik de hadde opplevd revisor så var det en person som var utrolig dyktig til å balansere sine roller. Den ene med å rettlede til bedriftens beste, og den andre med å påse at bedriften fulgte lover og regler satt av samfunnet – ivareta samfunnets beste. Respondentene mente at det var fullt mulig det fantes situasjoner hvor det ville være mulig for revisor å kunne rettlede bedrifter til valg som gavnet kun bedriften og ikke samfunnet, og hvor man fortsatt holdt seg innenfor lovens rammer. Ved slike situasjoner forventet respondentene ikke noe annet enn at revisor rettlede bedriften til valg som gavnet begge parter. De kjente revisor som en person som våget å være kald og si ting rett ut, og ikke nødvendigvis bare være på godside med bedriftene. Revisor var en person som også var på samfunnet godside mente respondentene. Som respondent 7 treffende sa: «*Man blir aldri på lag med revisor. Revisor blir aldri enig med deg hvis du gjør noe ulovlig.*»

Spørsmål åtte var et av de direkte spørsmålene uten en skjult agenda. Utgangspunktet var revisorloven § 1-2 som angir rollen revisor har som samfunnets tillitsperson og hvordan denne påstanden fremstod i respondentenes øyner. Samtlige av respondentene mente at *samfunnets tillitsperson* var et dekkende og beskrivende uttrykk for revisors rolle. Respondent 8 syntes uttrykket var noe vel pompøst, men at prinsippet stod seg. Tilsvarende mente respondent 3 som stilte spørsmål om «*samfunnet virkelig gikk rundt og tenkte det om revisor?*» Uansett om uttrykket *samfunnets tillitsperson* ble oppfattet noe voluminøst, så mente respondentene at uttrykket var dekkende for revisors rolle under gjennomføringen av revisjonen. Revisor var en person som nøt stor respekt blant respondentene, og de hadde stor tillit til revisors jobb og uttalelser. Samtidig så respondentene at revisor hadde en rolle ovenfor samfunnet. Det ble ikke stilt spørsmål av respondentene om samfunnet burde ha tillit til revisor eller ei. Respondentene hadde opplevd at revisor hadde høy integritet, og de tok det derfor som en selvfølge at også samfunnet hadde tillit til revisor. Revisor ble av respondentene oppfattet som en person som balanserte sin rolle ovenfor bedrift og samfunn godt, og begge parter burde ha tillit til revisor.

Intervjuet rundt forventningene til revisors rolle som samfunnets tillitsperson, og revisors krav til å være uavhengig bedriften, avslørte ikke noen urimelige forventinger fra respondentene. Innenfor rimelige forventninger var det én respondent som ønsket lovpålagt rotasjon av revisjonsfirma for sikre revisors uavhengighet. Dette er ikke inkludert under dagens lovverk for små og mellomstore bedrifter, og en lovendring må til om dette er et ønske blant en vesentlig andel brukere.

4.3.1 Fagkyndig person

Utgangspunktet for spørsmålet om revisor anses som fagkyndig person er ISA 200 og kapittel 3 i revisorloven. ISA 200 A17 (c) angir at revisor skal ha profesjonelle kompetansen for å kunne revidere et regnskap. Kapittel 3 i revisorloven angir utdanning revisor må ha for å kunne benytte titlene *registrert* eller *statsautorisert* revisor.

Samtlige av respondentene anså revisor for å være en fagkyndig person. Det var ikke nødvendigvis rundt oppgaven revisjon respondentene syntes revisor utviste sin fagkunnskap. Fagkunnskapen syntes de kom adskillelig mer frem ved rollen rådgiver. Dette kan ha sin forklaring i at revisjon av årsregnskap ikke er noe respondentene forsøker på egenhånd. Ved andre problemstillinger respondentene møter på kan det være mer forventet at de i varierende grad forsøker selv før de kontakter revisor for bistand. Revisor blir kontaktet for bistand særlig i de tilfellene hvor respondentene ikke kan løse problemstillingen selv. Dette gjør seg spesielt gjeldende ved utfordringer som ligger utenfor deres kompetanse. Flere av respondentene tok frem situasjoner som generasjonsskifte i bedriften, oppbygging av selskapsstruktur eller restrukturering ved større konjunktursvingninger som typiske tilfeller hvor de hadde erfart deres egen kompetanse ikke strakk til, og revisor ble kontaktet for råd. Respondentene hadde ikke formening om hva slags utdanning som lå til grunn for revisors fagkunnskap. Revisor leverte kunnskapen respondentene ønsket. Hvordan revisor hadde tilegnet seg kunnskapen og vedlikeholdt den med kurs, brydde ikke respondentene seg nevneverdig om.

Respondent 4 kunne fortelle at bedriften han er medeier i hadde tilbakelagt noen tunge år, økonomisk sett. Gjennom denne perioden ble revisor brukt som fagperson til flere problemstillinger, men respondenten kunne også fortelle at revisor hadde stilt nødvendige og kritiske spørsmål. Respondenten var meget fornøyd med hvordan revisor hadde opptrådt gjennom denne prosessen. Revisor hadde ikke bare kommet med «fasitsvar» på problemer, men også fått ledende personer til å tenke og ta flere avgjørelser selv ved at revisor hadde stilt sine spørsmål. Respondenten hadde opplevd denne perioden som tung, men at det var en trygghet å ha revisor som en støttende fagperson bak i kulissene. Det hadde videre vært en nyttig, dog

tidvis utfordrende, lærdom for lederne i bedriften å måtte ta standpunkt til revisors kritiske spørsmål og gjennomføre handlinger deretter. Lederne kunne ikke bare hvile seg på at revisor skulle ta alle avgjørelser, også de ubehagelige. Balansegangen mellom når revisor skulle komme med kritiske spørsmål og når revisor skulle komme med råd syntes respondenten at revisor hadde utført eksemplarisk. Det var vanskelig for respondenten å svare på om revisor valgte å stille spørsmål i stedet for å gi råd fordi revisor var av den oppfatning at Revisorloven § 4-5 kom til anvendelse. Nevnte paragraf i Revisorloven lovregulerer at revisor ikke kan utføre tjenester for kunden som hører under kundens egne kontrolloppgaver. Hensikten er å hindre at revisor kommer i en situasjon hvor han må revidere eget arbeid. Dette kan være grunnen til at revisor valgte kritisk rettet spørsmål i istedenfor rådgivning ved akkurat de anledningene.

Respondentene argumenterte for at revisor absolutt var en fagkyndig person, ellers hadde de ikke brukt revisor så mye som de gjorde. Det kan derfor være en god medvirkende årsak til at revisjonsselskapene i Norge har cirka 40% av sin omsetning fra rådgivning (Høylye, 2018). Bedrifter opplever ofte problemstillinger de ikke alltid kan finne svar på selv. Videre oppfatter bedrifter revisor som en god fagperson som kan svare på bedriftstekniske problemstillinger og lignende. Bedrifter har dermed betalingsvillighet for revisors rådgivning i så stor utstrekning at det utgjør hele 40% av omsetningen av alle revisorfirmaene i Norge (Høylye, 2018). Blant respondentene var det en konsensus at revisor var en utenomhus fagperson for små og mellomstore bedrifter. For store bedrifter mente respondentene at mye av revisors kunnskap kunne finnes internt i bedriften. For små og mellomstore lønnet det seg ikke å ha en eller flere heltidsansatte fagpersoner slik som revisor. Det var derfor en smidig løsning med revisor som en tilgjengelig fagperson slik som respondentene hadde det i dag.

Respondentene ble ikke funnet å ha urimelig forventning til revisors rolle som fagperson. Det var vanskelig for respondentene å mene noe om «fagpersonen revisor», men respondentene kunne i større grad ha formeninger om revisor rolle som «fagpersonen rådgiver». Av rimelige forventinger var samtlige innenfor dagens rammeverk, og respondentene opplevde at disse ble imøtegått.

4.3.2 Revisors språk

Formålet ved spørsmål seks var å se hvor forståelig respondentene opplever revisors språk, både skriftlig og muntlig. For å bygge tillit er det viktig at det revisor kommuniserer ut blir forstått slik det er ment. Formålet er å redusere sannsynligheten for misforståelser som videre kan føre til redusert tillit. Det risikeres også at brukere får et utydelig bilde av revisors oppgaver og plikter under revisjonen om mottatt kommunikasjon ikke forstås riktig. Et utydelig bilde kan

da videre føre til at bruker forventer noe annet enn hva revisor leverer. Dette kan igjen være med på å gi et forventningsgap.

To respondenter mente at revisors språk hadde blitt bedre i løpet av årene. De mente at revisors språk og ordbruk hadde gått fra vanskelig og komplekst til å være forståelig og tydelig. Denne endringen mente de lå hos revisor og ikke hos dem. Det var ikke respondentene som hadde blitt flinkere til å forstå kommunikasjon fra revisor, men språkdrakten på kommunikasjon fra revisor hadde endret seg. Respondentene har henholdsvis 33 og 29 års erfaring som aksjeeiere. Deres påstand om endring strekker seg over cirka 30 år. De kunne ikke tidfeste endringen til å ha skjedd på et spesielt tidspunkt, men opplevde endringen skjedde jevnlig over tid.

I forarbeidene til ny revisorlov ble forventningsgapet i revisjon tatt frem (NOU 1997:9). I den nye loven ønsket man å få en større klarhet rundt revisors rolle, og tilsvarende avgrense hva som faller utenfor denne rolle. Den nye revisorloven fikk en klarere og tydeligere språkdrakt, og erstattet tidligere lov av 1964. Revisjonsstandardene har også gjennomgått en modernisering, dog hyppigere og mer nylig enn hva som er tilfelle for revisorloven. Av dette ser man at rammeverket til revisor har endret seg i løpet av den perioden hvor respondentene mener at revisor har blitt lettere å forstå og mer klar i sin kommunikasjon.

Enron-skandalen i 2001 gav store følger, ikke bare i USA. To relevante følger i revisjonsverdenen var konkursen og etterfølgende rettsprosess mot Arthur Andersen og Sarbanes-Oxley Act. Begge inntraff året etter Enron-skandalen i 2002. Enron-skandalen var en stor finansskandale hvor selskapet Enron begikk regnskapsmanipulasjon og Arthur Andersen var revisjonsfirma for Enron. Revisjonsfirmaet Arthur Andersen ble dømt for medvirkning til skandalen, som igjen førte til at tillatelsen deres til å revidere børsnoterte bedrifter i USA ble inndratt. Dette resulterte i at Arthur Andersen ble oppløst. Dette var i sin tid et revisjonsselskap som var blant verdens fem store med kontorer over hele verden, Norge inkludert (www.snl.no).

Revisjonsbransjen ble gjort tydelig klar på at *tillit* er en av de viktigste grunnsteinene for revisoryrket, og uten denne grunnsteinen kan det ha fatale konsekvenser. Sarbanes-Oxley Act var navnet på de endringene i lovverket man gjennomførte i USA etter Enron-skandalen. Formålet var å forsøke å hindre at tilsvarende skandale skulle skje igjen.

Det at man finner korrelasjon mellom noe betyr nødvendigvis ikke at man kan påvise kausalitet. Her blir korrelasjonen at to respondenter mener at revisors kommunikasjon har blitt lettere å forstå, og samtidig har rammeverk endret seg. Hogan et al. (2008) argumenterer for at Sarbanes-Oxley Act endret revisorers tilnærming til revisjonsrisiko. Spørsmålet blir om denne

regelendringen kan forventes å ha påvirket revisors kommunikasjon med brukere. Porter et al. (2012) fant at mellom 1999 og 2009 økte forventningsgapet i New Zealand i motsetning til Storbritannia, hvor man derimot fant en reduksjon. Årsaken til at forventningsgapet hadde blitt redusert i Storbritannia i denne perioden ble sporet til å være større offentlig diskusjon i forhold til revisors rolle, klarere avklaring i revisjonsstandardene i forhold til hva som er revisors oppgave og mer inkludering av brukeres forventning av revisor inkludert i revisjonsstandardene. Større offentlige ordskifter rundt revisors roller synes å kunne påvirke revisor.

De to forannevnte undersøkelsene kommer fra henholdsvis USA, New Zealand og Storbritannia. I hvilken grad funn fra disse land kan overføres til Norge er noe usikkert. Man kan uansett legge merke til at større offentlig ordskifter rundt revisors roller fant sted, da ny revisorlov kom ut. Vi har også hatt to regnskapsskandaler i Norge, Finance Credit og Sponsor Service, med tilhørende rettslig følger for revisor. Den rettslige reaksjonen ble etterfulgt av et offentlig ordskifte rundt revisors roller. Det synes å være tilstede flere faktorer i Norge som man i andre land har funnet påvirker revisorsyrket. Disse påvirkende faktorene kan derfor ha påvirket revisor til å endre sin kommunikasjon slik respondentene beskriver.

Tre respondenter synes revisor kunne være tidvis vanskelig å forstå. Noe som sannsynligvis stiller revisor i en annerledes situasjon enn andre fagpersoner er ISA 320 punkt 4 (a). Dette punktet angir at «revisor antar at brukerne har rimelig kunnskap om forretningsmessige og økonomiske aktiviteter og regnskap og en vilje til å studere informasjon i regnskapet med rimelig grundighet». Etter denne ISA kan man se at revisor nødvendigvis ikke *må* legge sin kommunikasjon på «nedre list» slik at alle skjønner det som blir ytret. Revisor kan ha i mente at de som skal lese revisjonsberetningen har noe forståelse for ordbruk ved forretningsmessige og økonomiske aktiviteter. En andel av ansvaret for at kommunikasjonen blir oppfattet riktig ligger på bruker i siste del av punktet fra ISA-en. Denne andelen av ansvaret kommer av at revisor kan forutsette at bruker har en *vilje* til å studere informasjonen som blir forelagt. En slik vilje fantes det hos respondentene. Flere nevnte at de syntes språket til revisor tidvis kunne være teknisk. Ved opplevelse av at språket var litt for teknisk svarte respondentene at de ba revisor om reformulering eller utdyping. Respondentene kunne fortelle at de ikke lot noe forbli uforstått, og revisor var flink til å bidra med eventuell reformulering og forklaring. Respondent 12 tok og frem momentet at rundt utførelsen av selve revisjonen var det mest regnskapsavdelingen og revisor som samhandlet. Respondenten antok at de to snakket «samme språk».

En mulig bidragskilde til forventningsgapet, kommunikasjon, ble av respondentene funnet å være av akseptabel kvalitet. Respondentene syntes ikke å ha urimelige forventninger til revisors kommunikasjon. Det syntes som at respondentenes forventning vedrørende kommunikasjon var godt dekket.

4.3.3 Revisjonsberetningen

Tabellen under er basert på respondentenes svar på spørsmål ti. Spørsmålet stilt var om respondentene leser revisjonsberetningen.

Respondent	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Ja/Nei	Ja	Ja	Nei	Ja	Nei	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja
Hele	+	+		+			+			+		+	+
Kun deler						+		+	+		+		

Tabell 2 – Leses revisjonsberetning?

Gjenganger på samtlige fire som kun leser deler, var at de hopper over standardfrasene som er like hvert år, og i all hovedsak kun leste konklusjonen. De søkte informasjon, men syntes at det å lese standard-kapitlene ikke var verdt tiden. De to som ikke leste revisjonsberetningen argumenterte sammenfallende, revisjonsberetningen var et standardformular som var likt hvert år. Humphrey, Loft et al. (2009) argumenterer også for dette i sin artikkel. Revisjonsberetningen består av flere generelle og standardiserte avsnitt. Leseren blir ikke gitt innblikk i materiell substans. De blir ikke invitert til å lese om hva slags konkrete vurderinger revisor har måtte ta stilling til og hvorfor revisor kom til sin konklusjon. Humphrey, Moizer et al. (1992) argumenterte for at revisjonsberetningen syntes å handle mer om å fortelle om hva revisjon *er* enn hvordan revisjonen *har blitt gjort*, og hva resultatet ble. Tilsvarende ble funnet blant respondentene, revisjonsberetningen handlet mye om revisjon som fag men ikke hvordan revisjonen hadde blitt gjort rent praktisk.

Respondentene som ikke leste revisjonsberetningen, eller i hovedsak leste kun konklusjonen, ble fulgt opp med om det kunne gjøres endringer i revisjonsberetningen som ville få dem til å lese den. Respondent 3 så ikke for seg noen endringer som ville endre syn på saken. Revisjonsberetningen kunne ikke bli av interesse å lese så lenge man hadde tillit til styret. Ved tillit til styret var styrets årsberetning mer av interesse. Respondent 5 var av tilsvarende oppfatning. Han hadde holdt på med sin forretningsvirksomhet i 30 år og kjente til tingens tilstand såpass godt at en revisjonsberetning ikke var nødvendig å lese. Felles for de som ikke leste hele revisjonsberetningen var at de ikke hadde noen ønsker for endring av

revisjonsberetningen. Det var ikke der de hadde deres kilde til informasjon. Respondent 4 gav det treffende bilde «*revisjonsberetningen er mitt diplom eller ikke diplom*». Ligningen med diplom var en dekkende beskrivelse for hva slags tilnærming de seks med begrenset/ingen lesing av revisjonsberetningen hadde.

Selv om det ble funnet at seks av tretten respondenter i begrenset/ingen grad benyttet revisjonsberetningen som en kilde til informasjon, var ikke dette fordi de ikke hadde interesse av å søke regnskapsinformasjon om bedriften de eide aksjer i. Det som gjorde utslag var at det var mindre forhold ved å være aksjeeier i små og mellomstore bedrifter. Respondentene var alle involvert i bedriften i en ledende stilling av en art. Informasjon om bedriften kunne de med letthet skaffe fra kolleger. Respondentene regnes som interne brukere. Revisjonsberetningen ble i all hovedsak et oppsummerende bevis på hva respondentene tilnærmet allerede visste. Dette beviset var noe som man hadde interesse av å heller vise ut til andre eksterne brukere – som et «diplom».

Av de syv som leste revisjonsberetningen kunne respondent 12 og 13 fortelle at en av grunnene til at de leste den var for å sjekke at alt var skrevet riktig. De hadde ikke nødvendigvis noen minner av å ha funnet noen videre feil. Gjennomlesing var en vane de hadde når de skulle signere noe, ting skulle leses først, og dokumenter som skal ut til offentligheten var ekstra viktig å kontrollere. Det var ellers en gjenganger hos de syv at revisjonsberetningen var veldig gjentakende for hvert år med mye standardformularer, men de leste igjennom hele for å følge opp firmaet de var aksjeeier i. Det kunne også være standardteksten til revisor hadde endret seg noe fra sist, eller at revisor hadde kommentarer i konklusjonen. Man ønsket ellers å holde seg oppdatert. En gjennomlesing var nødvendigvis ikke det mest spennende, men opplevdes som en forpliktelse man hadde som aksjeeier i bedriften.

Forutsetningen revisor kan legge til grunn etter ISA 320 punkt 4(a) om at bruker har «*en vilje til å studere informasjonen i regnskapet med rimelig grundighet*» synes å være en rimelig forutsetning å ta ut ifra respondentenes svar. De syv som leste revisjonsberetningen utviste en tydelig vilje til å studere informasjon som omhandlet bedriften de eide aksjer i. De seks som i hovedsak leste konklusjonen, eller ikke leste i det hele tatt, hadde nødvendigvis ikke en uvilje til å ville studere informasjon i regnskapet. Revisjonsberetningen var bare ikke en kilde for informasjon. Konklusjonen til revisor kom ikke uventet på dem da de hadde en type ledende stilling i bedriften som gjorde at eventuelle påpekninger fra revisor ofte ville bli tatt opp med dem. Det at kritikk skulle dukke opp i revisors konklusjon helt ut av det blå anså de for utenkelig. Forholdene var såpass små i bedriften. Selv om de ikke nødvendigvis besatt så høyt

ledende stilling at de var rette vedkommende for revisor å rette påpekninger til, ville dette uansett komme til deres kjennskap i revisjonsberetningen. Forutsetningen ISA-en som nevnt legger til grunn synes å være en rimelig forutsetning å gjøre blant våre respondenter. De viste en god vilje til å studere informasjon i regnskapet grundig, men revisjonsberetningen var ikke nødvendigvis en viktig kilde til informasjon for alle, det fantes andre alternativer.

Felles for alle respondentene, uansett hvor monoton og intetsigende de fant revisjonsberetningen, var at de ikke ønsket noen endringer. Dette kan spores til hva respondentene i utgangspunktet synes om revisors verden. Intervjuet ble innledet med det åpne spørsmålet om hva var det første de tenkte på når man nevnte revisjon. Det var ikke adjektiv som *spennende* og *fengende* som ble gitt. Utgangspunktet til respondentene er at revisjon er tørt og kjedelig. Revisjonsberetningen fremstod mer som et krav og nødvendighet. Det blir da naturlig at det ikke er noe som kan endres ved revisjonsberetningen for å gjøre den mer spennende.

En undersøkelse fra Danmark (Matin, Hansen et al., 2018) fant at revisjonsberetningen er mer informativ enn uttalelser fra ledelsen i bedriften. Respondentene syntes også at revisors uttalelser var informative. Dette var vel og merke begrenset til konklusjonskapittelet i revisjonsberetningen. Standardfrasene syntes respondentene ikke var av den informative arten. Hvorvidt revisors uttalelser var *mer* informativt enn uttalelser fra ledelsen var dog respondentene ikke unisont enig. Alle respondentene, unntatt én, hadde ledende stilling i bedriften. De vil dermed være noe inhabile i forhold til å vurdere om hvorvidt uttalelser fra revisor er *mer* informativt enn de fra ledelsen. Med unntak av to som ikke leste, så syntes alle respondentene at revisors uttalelser var informative. Flere argumenterte for at grunnen til revisors uttalelse var informativ var at revisor var inhabil og så ting utenfra.

Respondentenes forventinger til selve revisors sluttprodukt (revisjonsberetningen) var ikke urimelige. Selv om noen syntes det var monotont å lese beretningen, var de innforstått med at «spennende» ikke var i beretningens natur.

4.4 Revisjonsrisiko

Svarene under intervjuet angående det at revisor avgir revisjonsberetningen med *høy grad av sikkerhet, men ikke absolutt* var gode og rikholdige. Alle respondentene var relativt innforstått med fenomenet revisjonsrisiko som uttrykket viser til. Den eneste som kunne synes å være av en annen oppfatning var respondent 3 som mente at uttrykket var tilstede for at revisor ønsket å *«dekke ryggen sin»*. Dog dreide respondenten noe over på at revisor ved noen tilfeller må

stole på informasjon produsert av andre og ikke klarer å ettergå alt. Det kan argumenteres for at revisors oppgave nettopp er å sjekke informasjon mottatt fra andre. ISA 200 punkt 7 angir at revisor skal opprettholde profesjonell skepsis. Noe av denne skepsisen vil da være å ikke stole på all informasjon man blir forelagt. Det er ikke mulig å kontrollere alt en bedrift har av informasjon i grunnlaget til årsregnskapet, dette på grunn av begrenset med tid ressurser (ISA 200 A47). Dette løses ved at revisor tar et utvalg av informasjon som leder til årsregnskapet. Typisk metode for utvalg kan være statistisk utvalg eller stratifisert utvalg. Uansett metode revisor velger blir fellesnevner at noe av informasjonen ikke blir valgt ut. I teorien kan noe av informasjon som ikke blir med i utvalget være beheftet med vesentlig feilinformasjon.

Respondent 3 fikk etter litt resonering gjort rede for at revisor ikke bare er opptatt av å fraskrive seg ansvaret fordi det lar seg ikke gjøre å kontrollere *all* underlagsinformasjon til årsregnskapet. Respondenten anså dermed at uttrykket *høy grad av sikkerhet, men ikke absolutt* var for å dekke den forannevnte begrensningen. Ukontrollert informasjon kunne da inneholde vesentlig feilinformasjon gitt at slik informasjon bevisst eller ubevisst var produsert av bedriften.

Respondent 2 påpekte blant annet at revisors manglende kjennskap til bransjen til bedriftene som revideres kunne medføre revisjonsrisiko. ISA 315 punkt 11 pålegger revisor å sette seg inn i de relevante bransjemessige forhold. Revisor skal ha opparbeidet seg en forståelse av virksomheten, bransjen og dens omgivelser til det selskapet som revideres. Respondent 2 la videre til at revisor eksempelvis ikke har mulighet eller kompetanse til å verdsette verdiene i en ordresreserve på en byggeplass. Respondenten nevnte at revisor må stole på informasjon som blir presentert. ISA 200 A49 omhandler den problematikken som respondenten tar opp. Revisors mulighet for å innhente informasjon er begrenset fordi det er vanskelig for revisor å oppdage informasjon ledelsen bevisst eller ubevisst ikke legger frem. Informasjonen ledelsen legger frem kan ikke revisor være sikker på er fullstendig eller rettvise. Dette kunne respondent 2 eksemplifisere da han fortalte om da han selv var aktiv i driften. Bedriften hadde behov for å hente inn kapital. For å se bedre ut hadde respondenten justert opp verdien av pågående prosjekter. Dette hadde ikke revisor oppdaget.

ISA 200 A48 løfter momentet om hvordan finansiell rapportering kan ha poster som er beheftet med subjektiv vurdering, slik som de pågående prosjektene respondent 2 hadde justert opp. Respondent 9, som er både økonom og autorisert regnskapsfører, påpekte denne problemstillingen. Regnskap er ikke noe som er absolutt, og et regnskap består av flere subjektive vurderinger. Ved subjektivitet finnes det ikke noen absolutter, men utøvelse av skjønn. Basert på de vurderingene kommer en frem til en konklusjon eller et resultat.

Respondent 9 påpekte at dette er noe som revisor må ta høyde for. Det blir ikke minst av den grunn umulig for revisor å gi 100% garanti. Respondent 5 og 13 trakk også frem hvordan enkelte poster i regnskapet er basert på skjønn. De kunne fortelle i generelle ordlag hvordan revisor ved noen anledninger hadde etterspurt forklaring til subjektive vurderinger. En diskusjon kunne oppstå som følge av at revisor opplevde at «strikken var trukket for langt». Det viste seg at uenigheten veldig ofte løses på en minnelig måte, men respondenten var tydelig på at revisor ikke alltid besatt fasitsvar. Man har ikke noe annet valg enn å akseptere at det ikke alltid lar seg gjøre å komme frem til et likt svar ved subjektive vurderinger ved første forsøk.

Revisor kan i forannevnte situasjoner engasjere en uavhengig ekstern ekspert istedenfor å benytte seg av bedriftens egne eksperter på verdsettelse av pågående prosjekter. Engasjering av ekstern ekspert bør skje etter rammeverket av ISA 620. Hensikten er å løse troverdighetsproblemet som kan komme av at bedriftens egne eksperter kan ha incentiver for å begå misligheter. Revisor må ved manglende ekspertise engasjere en ekstern ekspert, dersom det viser seg at estimatene er vesentlige. Revisor havner i en situasjon hvor ekstern ekspert vil medføre kostander for bedriften. Dette kan igjen medføre at kunden velger annen revisor som ikke påfører bedriften utgifter som anses unødvendige. Revisor risikerer ellers å måtte avgi ren revisjonsberetning uten å være helt sikker på om regnskapet inneholder vesentlig feil. Revisors dilemma er løst i ISA 200 A50. Dette veiledningspunktet angir at hvor kostbar en revisjonshandling er, er i seg selv ikke en grunn til å velge den bort, eller si seg tilfreds med revisjonsbevis som er mindre overbevisende. Ingen av respondentene hadde vært ute for at revisor hadde engasjert ekstern ekspert. Man kom alltid til en enighet med revisor om at verdsettelsen var riktig etter at revisor hadde fått utfyllende informasjon, eller man hadde foretatt justeringer. Manglende bruk av eksterne eksperter ble ikke undersøkt videre da dette ble ansett å falle utenfor oppgavens rammer.

Etter at det i intervjuet hadde blitt spurt om graden av sikkerhet revisor avgir revisjonsberetningen ved, var det to andre spørsmål, før det ble vendt tilbake til revisors sikkerhet ved spørsmål 17. Respondentene ble spurt direkte om det var mulig revisor tok feil når det ble avgitt ren revisjonsberetning. Alle respondentene sa at det var mulig for revisor å ta feil. Det var dog fire-fem stykker som hadde en liten tenkepause før de svarte noe perpleks. For disse fire-fem syntes det å være litt uvant tanke og tilsvarende ord å ytre, men etter en tenkepause svarte disse fire-fem som resten av respondentene – revisor kan ta feil. Det gjør også at respondentene har relativt god grad av reliabilitet. De svarer konsist og er konsekvente på spørsmål av lik natur. De anerkjenner årsaker til at revisor kan avgi revisjonsberetning med

«bare» høy grad av sikkerhet. Følgelig hindrer disse årsakene revisor i å avgi beretning med absolutt sikkerhet. Respondentene så følgen av sine argumenter som videre gir fenomenet revisjonsrisiko.

Tidligere internasjonal forskning har vært tvetydig i forhold til hva slags grad av sikkerhet brukerne forventer av revisor. Geiger et al. (1994) fant ut at 51% av investorer ønsket høy grad av sikkerhet fra revisor, og 47% ønsket absolutt sikkerhet fra revisor når det gjaldt ubevisste feil i regnskapet. Ved bevisste feil var det ønske om høyere grad av sikkerhet, 71% ønsket absolutt sikkerhet. Ruhnke et al. (2014) fant ut at så lite som 2% av brukere forventet absolutt sikkerhet fra revisor. Gray et al. (2011) fant ut at ingen i sin undersøkelse forventet absolutt sikkerhet fra revisor. Ingen av respondentene i denne undersøkelsen forventet absolutt sikkerhet. Samtlige hadde en eller flere årsaker til dette. Felles for årsakene var at de faller under hva faglitteraturen anser for å være iboende begrensinger i revisjonen. Alle respondentene var klar over revisjonsrisikoens tilstedeværelse og at det derfor ikke var mulig med absolutt sikkerhet.

Forventingen til absolutt sikkerhet kan av internasjonal forskning synes å ha sunket i løpet av de siste 25 år til tilnærmet ikke-eksisterende. Årsaker til endringer i forventningsgapet kan være offentlige ordskifter hvor revisors roller er tema (Porter & Gowthorpe, 2004; Porter et al., 2012). Eksempelvis kan dette være debatter rundt nye revisjonsstandarder eller ordskifte om revisors roller etter større regnskapsskandaler. Enron og de norske Finance Credit og Sponsorservice er naturlige eksempler å trekke frem som skandaler som skapte etterspill i revisorbransjen. Dette kan ha vært en medvirkende årsak til at ingen av respondentene hadde forventning om absolutt sikkerhet avgitt av revisor. Det er vanskelig å si hvorvidt det før forannevnte regnskapsskandaler var forventninger om absolutt sikkerhet blant norske brukere. Dette fordi det har ikke vært mulig å finne undersøkelser om temaet utført i Norge.

Utdanningsbakgrunnen til brukerne har blitt funnet å kunne påvirke størrelsen på forventningsgapet. Det er også funnet at utdanningsbakgrunn påvirker hvor stor grad av absolutt sikkerhet som forventes (Bailey et al., 1983; Geiger et al., 1994). Blant respondenter til dette intervjuet var det for liten andel med lavere grad av utdanning. Det gjorde at det ikke ble mulig å se lavere utdanning opp mot høyere utdanning i forhold til påvirkende faktor av forventningsgapet. Den eneste respondenten som ikke ønsket å kvantifisere «*høy grad av sikkerhet, men ikke absolutt*» var vedkommende med kortest utdanningsløp. Dette kan også være en tilfeldighet som ikke nødvendigvis gir et rettviseende generelt bilde.

Ved vårt spørsmål om respondentene kunne kvantifisere «høy grad av sikkerhet, men ikke absolutt» fikk vi svarene i tabellen under.

Respondent	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Kvantifisert %	90	60	99	80	80- 90	90	80- 90	85- 90	80	-	97	95	80- 90

Tabell 3 – Revisjonsrisiko kvantifisert av respondentene

Gjennomsnitt av svarene er cirka 86% og median er tilsvarende cirka 86% av de som oppgav tall. Det kan nevnes at respondent 2 som svarte 60% også var han som kunne fortelle at han ved en anledning hadde justert opp verdien av pågående prosjekt uten at revisor oppdaget det. Respondentens svar bør ses i lys av å ha opplyst ha begått mislighet tidligere.

Undersøkelser blant revisorer internasjonalt har tidligere funnet at de oppgir sin revisjonsrisiko til å være cirka 5-6% (Daniel, 1988; Houston et al., 1999; Jiambalvo et al., 1984). Det har ikke lat seg gjøre å finne undersøkelser som har avdekket hva revisorer i Norge anser revisjonsrisikoen å være. Norske revisorer bruker mye internasjonal faglitteratur. IAASB (International Auditing and Assurance Standards Board) lager ISA-ene på engelsk. ISA-ene brukt i Norge er i stor grad de internasjonale som er oversatt til norsk. Revisorer i Norge antas, av forannevnte grunner, å ikke fravike vesentlig fra hva internasjonale revisorer mener revisjonsrisikoen kan kvantifiseres til. Legges det til grunn at norske revisorer har tilnærmet lik tallfesting av revisjonsrisiko som internasjonale revisorer, blir revisjonsrisikoen 5-6% i Norge. Dette vil gi et gap på cirka 8 prosentpoeng mellom hva revisor anser for å være revisjonsrisiko og hva respondentene mener revisjonsrisikoen er. Revisjonsrisikoen til respondenter blir cirka 14% mot 5-6% blant hva revisor oppgir. Dette gapet er «motsatt vei» av hva man kan forvente fra tidligere forskning. Revisor gir høyere sikkerhet enn hva respondentene tror de får. Denne differansen på cirka 8 prosentpoeng syntes ikke å være utslagsgivende i respondentenes inntrykk av sikkerhet levert av revisor. Ved å konfrontere dem med cirka 95% sikkerhet uttrykket samtlige at «*da var jeg ikke så langt unna*» eller lignende.

Det var tydelig når respondentenes inntrykk av «*høy grad av sikkerhet, men ikke absolutt*» ble kvantifisert at det ikke var tilstede urimelig forventning til revisors sikkerhet. De rimelige forventningene til respondentene var dekket av hva teori angir at revisor kan oppnå av sikkerhet, og forventningene ble møtt.

4.4.1 Revisjonens iboende begrensninger

Under intervjuet av respondentene rundt fenomenet revisjonsrisiko ble det spurt om det kunne tenkes grunner til at revisor ikke kunne oppnå *absolutt sikkert* – årsaker til at revisjonsrisiko finnes. Alle respondentene kunne komme med årsaker til det. De følger da en konsekvent tanke i forhold til at de heller ikke forventet absolutt sikkerhet, noe som gir svarene til respondentene reliabilitet. I deres beskrivelse av årsaker til fenomenet revisjonsrisiko brukte respondentene beskrivende uttrykk som faglitteraturen ville kalt iboende risiko, kontrollrisiko eller oppdagelsesrisiko. Respondentene kjente ikke eksplisitt til revisjonsrisikomodellen, men kjente til årsaker som kan lede til hvert ledd i modellen som igjen leder til revisjonsrisiko.

Årsaker respondentene gav for at revisor ikke kan avgi revisjonsberetning med absolutt sikkerhet var årsaker som faller under revisjonens iboende begrensninger etter ISA 200 A47 flg. Fem stykk nevnte årsaker som «revisor kan ikke kontrollere alle billag», «revisor kan ikke være tilstede overalt hele tiden i en bedrift» eller lignende årsaker hvor begrensningen lå på revisor. Respondentene så det slik at et årsregnskap med underliggende materiell kan være meget voluminøst med tilhørende begrensning av ressurser til å kontrollere alt.

Den årsaken størsteparten av respondentene oppgav som årsak til at fenomenet revisjonsrisiko eksisterer, var misligheter. Syv av respondentene mente dette var en av årsakene til at revisor ikke kan oppnå absolutt sikkerhet. Gjengangeren i beskrivelsene var hvor det var utført skjønn ved en regnskapspost. Her mente respondentene at det var mulig for en bedrift å skjule vesentlig feilinformasjon for revisor. Det ble også påpekt hvordan revisor er avhengig informasjon fra ledende personer i bedriften, og disse personene kan være spekulativ i deres utvelgelse av informasjon som revisor gis tilgang til. Dette går på tvers av hva som tidligere er blitt funnet internasjonalt. Her fant man et betydelig forventningsgap rundt revisors ansvar for å forhindre og avdekke misligheter. Brukerne i funnet å forvente i mye større grad at revisor avdekket misligheter enn hva man etter teori anser er mulig for revisor (Best, Buckby et al., 2001).

Tre respondenter mente at tilstedeværelse av mennesker i et kontrollsystem gjør at det alltid vil finnes risiko for feil. Dette argumentet faller under alle ledd i revisjonsrisikomodellen, også revisjonens iboende begrensninger. Respondentene fulgte opp med hvordan mennesker kan overse detaljer når det er mye skal kontrolleres, eller at mennesker kan ha til hensikt personlig vinning og begår misligheter.

Alle respondenter kunne komme med årsaker til at revisjonsrisiko eksisterer. Årsakene hørte til under revisjonens iboende begrensning. Respondentene fulgte opp med forståelse for hvorfor de

hadde kvantifisert revisjonsrisiko som de hadde gjort. De hadde således ikke urimelige forventninger til revisor. De rimelige forventninger var dekket.

4.5 Vesentlighetsprinsippet

Det bør innledningsvis påpekes at revisjon utføres under forutsetning at brukerne av revisjonsberetningen har rimelig kunnskap om hvordan de kan finne nyttig informasjon i et regnskap. Brukerne må videre kjenne til at regnskapet er utarbeidet etter vesentlighetsgrenser. De må også kunne klare å sette seg grundig inn i regnskapet, og fatte økonomiske beslutninger på grunnlag av informasjon i regnskapet (ISA 320 punkt 4). Svarene til respondenten er vurdert på bakgrunn av deres opplysninger om utdanningsnivå, antall år de har eid aksjer i de respektive bedriftene mv. Alle respondentene fremstod som rimelige brukere basert på en helhetsvurdering av de aktuelle opplysningene. Det lar seg gjør å utlede fra tabell 1 at samtlige var aktive i driften av selskapet de eide aksjer i utenom respondent 2. I tillegg hadde ti av respondentene bachelor eller mastergrad i økonomi/ingeniørfag. De fleste hadde eid aksjene mer enn ti år. Intervallet gikk fra 4-40 år som aksjonær.

Helhetsvurderingen var delvis basert på respondentenes forståelse for regnskap og økonomi. Det ble dermed lagt til grunn at respondentene er rimelige brukere da de hadde en god forståelse av regnskap og en rekke andre forhold. Det interessante spørsmålet ble i hvor stor grad linjen som revisorene trekker mellom vesentlig og uvesentlig feilinformasjon er synlige overfor brukerne. Dersom vesentlighetsgrensen fastsettes for lavt, vil dette isolert sett føre til at revisor blir oppfattet som for nøye og/eller pirkete sett ut fra brukernes øyne. Her er det viktig å understreke at selv om revisor blir oppfattet som pirkete av en bruker, gjenspeiler dette ikke nødvendigvis virkeligheten.

Respondentene ble møtt med to spørsmål hvor de skulle vurdere i hvor stor grad revisorer følger vesentlighetsprinsippet. De skulle først og fremst vurdere hvor nøye revisor generelt er i søken etter feil. Videre ble de møtt med et mer konkret spørsmål som gikk direkte ut på om revisor er opptatt av all slags feil, eller bare feil av et visst omfang. Rekkefølgen på de to spørsmålene var valgt bevisst av hensyn til å avdekke reliabiliteten av svarene. Det andre spørsmålet skulle gi respondentene to alternativer for å uttrykke seg om revisors oppfølging av vesentlighetsprinsippet. Fire av respondentene beskrev revisor som pirkete og petimeter. Respondent 1 beskrev problemstillingen som at revisor påpeker på små ting som ikke reelt sett er nødvendig å påpeke. Respondent 6 hadde fått en del spørsmål fra revisor han ville beskrevet som «*idiotiske spørsmål*».

Respondent 3 oppfattet deres revisor som for nøye. Han utrykte seg slik at dette var en positiv side ved deres revisor. Han syntes at revisor burde rapportere både store og små feil. Det viste seg at to av respondentene hadde samme ønske og forventet at revisor skulle rapportere all slags feil. Selv om ISA-ene, spesielt ISA 300 punkt 4, understreker at revisors mål er å planlegge revisjon slik at revisjonsarbeidet blir utført på en måleffektiv måte, viser det seg at dette ikke går nødvendigvis parallelt med brukernes ønske. En naturlig antakelse ville vært at brukerne er mer opptatt av at ressursene deres blir brukt optimalt, men de to brukerne hadde tydeligvis en annen oppfatning. Tidligere ble det forklart hvorfor revisor ikke skal være opptatt av ubetydelig feil, og dette ble begrunnet med at revisjon har en kostnad. Hele revisjonsprosessen eksisterer nettopp for å sikre at revisor fanger og retter opp vesentlig feilinformasjon. Nå viser det seg at revisor ikke kan innrette revisjonshandlinger bare med det utgangspunktet og den tankegangen å være mest mulig effektiv. Brukernes ønsker må hensyntas så godt det lar seg gjøre. Dette burde kombineres med effektivitetsmålet på en god måte.

Syv av respondentene synes at revisorer gjør en god jobb, og at de er rimelig nøye. De var fornøyde med at revisor ikke reagerer på ubetydelige feil. Det ble nevnt blant annet «*revisor sier dette er vesentlig, og dette er ikke vesentlig*», «*revisor er nøye nok*», «*De er opptatt av feil av et visst omfang*» eller «*De er opptatt av de store linjene*». Revisor hadde i disse tilfellen tydeligvis klart å følge vesentlighetsprinsippet slik det er beskrevet i teorien. I tillegg hadde disse revisorene klart å vise dette tydelig frem overfor brukerne.

To av respondentene utrykte seg annerledes enn resterende. De mente at det fins en klar sammenheng mellom hvor lenge revisor har vært i revisjonsbransjen og hvor nøye de er, desto mer erfarne revisorer er, jo mer målrettet og effektive er de til å revidere. Denne sammenhengen ble ytterligere bekreftet av respondent 10 som hadde vært i kontakt med en ung revisor. Uenigheten mellom revisor og klient hadde ført til at den unge revisoren hadde blitt erstattet med en annen. Teoretisk har revisorer to utfordringer knyttet til fastsetting av vesentlighetsgrensen. Revisor må avgjøre hvilke vesentlige feiltyper som ville ha fått brukerne av regnskapet til å endre deres mening om bedriften. Den andre utfordringen er at vesentlighetsgrensen som fastsettes må være rimelig. Dersom revisor fastsetter vesentlighetsgrensen for høyt, blir risikoen for at revisor blir erstatningsansvarlig for høy, men revisor risikerer samtidig å miste et oppdrag i tilfeller hvor mye ressurser brukes på ubetydelig feil (Gulden 2015, s. 426-427). Respondent 10 hadde avsluttet revisjonsoppdraget med denne revisoren fordi han hadde vært altfor nøye. Dette viser bare hvor viktig det er for revisorer å

kunne klare å fastsette en rimelig vesentlighetsgrense for å redusere risikoen for å miste et oppdrag eller bli saksøkt.

Det interessante er at ingen av våre respondenter i denne undersøkelsen mente at revisor ikke er tilstrekkelig nøye. Revisor ble oppfattet som passelig nøye eller for nøye. Dette vil si at samtlige respondenter mente at vesentlighetsgrensen ble fastsatt for lavt eller akkurat passelig. Det kan spekuleres i hvorfor den linja som ble nevnt innledningsvis blir trukket på denne måten. Respondentenes svar antydte at revisorer velger heller å risikere å miste et oppdrag fremfor å bli saksøkt. Dette kan forklares med at revisjonsselskapene historisk måtte utbetale for høye summer i erstatning som følge av at revisor har fastsatt vesentlighetsgrensen for høyt. Deloitte & Touche LLP ble enige med SEC (Securities and Exchange Commission) om å betale 50 millioner dollar i bot som følge av at revisjonsselskapet ikke hadde klart å oppdage misligheter i Adelprias regnskap i april 2005 (Stuart, 2012, s. 40). Dette eksempelet nevnes for å vise at det er snakk om betydelige beløp som kan føre til konkurs av en bedrift. Det er i tillegg av stor viktighet for et revisjonsselskap å ha et godt rykte blant kundene. Et revisjonsselskap kan risikere å miste betydelige revisjonsoppdrag ved omdømmetap. En annen forklaring kan rett og slett være at revisorer i stor grad er seriøse, profesjonelle aktører som utfører jobben deres med høy grad av integritet. Det kan godt tenkes at revisor heller vil være litt ekstra sikker fremfor å gå rundt med den baktanken å ha gjort noe alvorlig feil.

Vesentlig feil kan være utilsiktede feil som kan havne i årsregnskapet som følge av menneskelig feil eller system feil. Samtidig kan vesentlig feil også være tilsiktet feil slik det var i Adelprias tilfelle, handlinger som er bevisst utført for å oppnå et bestemt formål/resultat (Stuart, 2012, s. 40).

Respondentenes forståelse for vesentlighetsgrenser skulle avdekkes ved to konkrete spørsmål. Hensiktene var å finn ut i hvilken grad respondentene forstod vesentlighetsprinsippet og forskjellige typer vesentlige feil. Det ene konkrete spørsmålet var hva revisor mener med vesentlig feil i revisjonsberetningen. Alle respondentene hadde en god anelse om hva revisor mener med en vesentlig feil er i revisjonsberetningen utenom respondent 5. Han mente at vesentlig feil er å drive på kreditors regning. Seks respondenter forbandt vesentlig feil med misligheter. De brukte blant annet uttrykk som «*spekulativ regnskapsføring for å oppnå en eller annen fordel*», «*at det er så gale at alle som handler med denne bedriften bør pakke sammen*», «*graverende og nærmest kriminell handling*», «*ville vært veldig skeptisk til denne bedriften*» eller «*underrapportering*». Det er naturlig at tilsiktet feil får mer oppmerksomhet, særlig i saker hvor mange investorer har tapt penger som følge av at ledende personer har fabrikkert falske

dokumenter, eller vært involvert i andre kriminelle handlinger. Et annet godt eksempel er Enrons revisor som hadde foreslått en del justeringer knyttet til poster som salgsinntekter. Revisor hadde vurdert disse justeringene som uvesentlige feil, men det viste seg at summen av disse beløpene stod for halvparten av Enrons inntekter (stuart, 2012, s. 32). Det fins flere slike eksempler gjennom historien som har fått mye oppmerksomhet i media, dermed er det ikke så overraskende at respondentene forbinder vesentlig feil med misligheter.

Tre respondenter nevner at vesentlig feil er graverende feil som direkte påvirker resultatet. Én gir en forklaring på at vesentlig feil kan være vesentlige mangler ved rutiner eller feil vurdering av varelageret. Et godt eksempel er for tidlig inntektsføring av salgsinntekter. Den gjeldende feilen påvirker både resultatet og egenkapitalen i et firma. Et annet eksempel kan være at verdien på et bygg estimeres/vurderes feil av revisor eller av en annen ekspert. Dette kan typisk være med på å kunstig oppjustere egenkapitalen.

Respondent 8 svarer enkelt med å si at vesentlig feil er alvorlig feil. Respondent 9, som er både økonom og autorisert regnskapsfører, uttaler seg annerledes enn de resterende ved å gi en god forklaring på at vesentlig feil kan være en tusen lapp for en bedrift, samtidig kan feil på tusen kroner være helt uvesentlig for en annen bedrift. Vesentlig feil er en vurderingssak hvor vesentlighet vurderes utfra størrelsen, kompleksitet og andre forhold til den bedriften det gjelder. Respondenten klarer å gi en god beskrivelse av utilsiktede vesentlig feil, men feiler å nevne tilsiktede vesentlig feil.

En av respondentene har observert at revisorer er ekstra nøye med feil som har betydning for skattegrunnlag. Dette stemmer overens med teorien, siden skattemyndigheter krever at revisorer skal benytte mye lavere vesentlighetsgrenser enn ellers. SA 3801 punkt 15 angir klart at revisor skal benytte en lavere vesentlighetsgrense, når det gjelder å behandle transaksjonsklasser og kontosaldoer som har betydning for skatter og avgifter. Respondenten har tydeligvis lagt merke til at deres revisor er ekstra forsiktig med disse postene. Svakheten er at flere ikke hadde fått dette med seg at revisor alltid reviderer etter vesentlighetsgrenser, når det gjelder regnskapsposter som påvirker skattegrunnlaget. Dette kan være en forklarende faktor for at revisor anses som petimeter i enkelte tilfeller.

En av respondentene hadde fått kjennskap til at revisorer selekterer områder som de mener er mer utsatt for feil, altså områder hvor det er større risiko for feil. Det er i samsvar med teorien. Revisors fastsettelse av vesentlighet gjenstand for et profesjonell skjønn ifølge ISA 320 punkt 4 flg. Revisor skal anvende vesentlighetskonseptet både i planlegging og utføring av revisjonen.

I planleggingsfasen bestemmer revisor størrelsen på feilinformasjon som vil bli ansett som vesentlig. De skjønnsmessige vurderingene gir grunnlag for å fastsette typen, tidspunkt og omfanget av risikovurderingshandlinger. Revisor planlegger hvilke transaksjonsklasser eller kontosaldoer som er mest utsatt for feil. Revisjonshandlinger blir utført basert på de skjønnsmessige vurderinger foretatt av revisor.

Forholdet mellom vesentlighet og graden av sikkerhet ble tatt opp med noen brukere i en studie. Det viste seg at brukerne anså vesentlighet som surrogat/indikator for graden av sikkerhet. Brukerne fikk inntrykk av at de fikk høyere grad av sikkerhet, når vesentlighetsgrensen var på 1 prosent istedenfor 2 prosent av eiendelene (Gray et al., 2011). Respondentene hadde ingen kommentarer angående det å knytte de to begrepene vesentlighet og graden av sikkerhet sammen.

Avslutningsvis ble respondentene møtt med spørsmålet om de har vært vitne til at ledelsen eller de selv vært uenig med revisor angående ubetydelig feil. Hensikten var å minne respondentene ytterligere på om hvorvidt de har hatt diskusjoner/uenigheter med revisor. Syv av respondentene hadde vært uenig med revisor i prosessen før årsregnskapet. De resterende hadde ikke opplevd uenigheter med revisor. Uenighetene dreide seg for det meste om estimer/verdsettelse. Respondent 6 nevner igjen at uenigheten handlet om at revisor brukte tid på unødvendige forhold. Diskusjon med revisor blir ikke drøftet direkte i ISA ene, men det er nevnt at revisor skal bruke profesjonelt skjønn ved planlegging og gjennomføring av revisjon (ISA 200 punkt 16). Profesjonelt skjønn skal særlig anvendes ved blant annet fastsettelse av vesentlighet ved evaluering av ledelsens skjønnsmessige vurderinger ved anvendelse av gjeldende rammeverk (ISA 200 A25). Det presiseres at utøvelse av profesjonelt skjønn i alle tilfeller skal være basert på de faktiske forholdene og omstendighetene (ISA 200 A27). Det legges dermed til grunn at revisor bør anvende profesjonelt skjønn ved diskusjoner/uenigheter med ledelsen.

4.6 Forventningsgapet i revisjon

Her summeres funn og ses opp mot Porter (1993) sin definisjon og figur av forventningsgapet i revisjon. Denne definisjonen av forventningsgapet består av et ytelsesgap og et rimelighetsgap. Figuren gjentas for oversiktens skyld.

Figur 5 - Structure of the Audit Expectation-Performance Gap (Porter, 1993. [Vår oversettelse])

Under rimelighetsgapet hører eventuelle urimelige forventninger brukere måtte ha til hva som er revisors oppgave, og hva revisor kan forventes å oppnå ved utførelse av disse oppgavene. Under intervjuet lot det seg ikke gjøre å avdekke et gap mellom hva respondentene forventet av revisor, og hva faglitteratur angir at det er rimelig å forvente av revisor. Respondentene var godt innforstått med at revisor ikke kan forventes å oppnå absolutt sikkerhet. Argumenter fra respondentene for at absolutt sikkerhet ikke var mulig var av kvaliteter man finner igjen under revisjonens iboende begrensninger. I forhold til revisors roller, som fagperson og samfunnets tillitsperson, ble det ikke funnet urimelige forventninger.

Ytelsesgapet består videre i to gap. Mangelfull standard er et gap hvor samfunnets forventning til revisor er rimelige, men hvor revisjonsstandardene ikke pålegger revisor å utføre denne oppgaven samfunnet forventer. Her ble det funnet at 23% av respondentene hadde rimelige forventninger, som ikke er krevd av rammeverket at revisor utfører. Forventningen var at revisor skulle uttale seg om hvor bedriften «var på vei». Dette er handlinger man i dag anser at omfattes revisorloven § 4-5 2. ledd – forbud for revisor å yte rådgivning som hører under ledelsen egen kontrolloppgave. Ved spørsmål om utvidelse av revisors arbeid under revisjonen var det ikke noen av de andre respondentene som ytret ønsker om å legge til disse handlingene som 23% feilaktig anså lå under revisors rolle allerede i dag.

Det andre gapet består av mangelfull utførelse. Her er det snakk om både rimelige forventninger av samfunnet, samt at revisjonsstandardene pålegger revisor å utføre oppgaven. Her i denne undersøkelsen ble det avdekket mangelfull utførelse. Enkelte respondentene oppfattet at revisor vek fra vesentlighetsprinsippet i merkbart grad. Revisor ble anklaget for å bry seg med feil av

en altfor lav verdi. Tidligere forskning har argumentert for at revisor tillater at brukerne har for høye forventinger for å skape en preventiv fasade (Swift et al., 2000). Her kan det være at revisor skaper en fasade av å være nøye for at bedriften da legger et tilsvarende krav på seg selv om å være nøye ved utarbeiding av årsregnskapet.

5 Konklusjon

I denne oppgaven har det blitt undersøkt rundt forventningsgapet i revisjon blant aksjeeiere i små og mellomstore bedrifter i Norge. Verden ble sett slik tretten aksjeeierne ser den. Revisor og flere av revisors roller og oppgaver ble studert gjennom aksjeeiernes ståsted. Dette ble gjort ved å gjennomføre et dybdeintervju. Det ble søkt svar på hvordan innsamlet empiri sammenfalt med hva teori sier om revisor og revisors roller og oppgaver. Internasjonalt har det i varierende grad blitt funnet et forventningsgap. Ved å undersøke om det også finnes et gap i Norge har man tatt første skritt på veien til å forstå hvordan det kan oppstå. Et kartlagt gap er også lettere å redusere.

Det har blitt gjort tilsvarende funn som annen forskning har funnet, interne brukere har god oversikt over revisors roller og oppgaver ved revisjonen (Ruhnke et al., 2014). En av de medvirkende årsakene til dette er at respondentene synes å ha hatt tett samarbeid med revisor. Dette gjør at respondentene bruker revisor som kilde til informasjon i større grad enn hva andre brukere av revisjonsberetningen gjør. Eksterne brukere har derfor større forventningsgap siden de bruker alternative kilder til informasjon om revisor, enn revisor selv.

Etter ISA 320 punkt 4(a) flg. kan revisor anta at brukerne har rimelig vilje til å sette seg inn i regnskapet. Brukerne som var respondenter i denne oppgaven viste tydelig vilje til å sette seg inn i informasjon rundt regnskapet. De viste også forståelse for at fenomenet revisjonsrisiko finnes. Rollen som upartisk person syntes respondentene revisor var dyktig til å ivareta. Tilsvarende syntes respondentene at rollen som samfunnets tillitsperson var beskrivende for revisor.

Revisors kommunikasjon er forståelig ifølge respondentene. To respondenter mente kommunikasjonen hadde endret seg til det bedre i løpet av sine cirka 30 år med erfaring. Porter et al. (2012) fant at offentlige ordskifter rundt lovendringer, eller etter regnskapsskandaler, utdanner samfunnet rundt revisors roller. I Norge har man blant annet fått ny revisorlov, og hatt regnskapsskandalene Finance Credit og Sponsorservice, de siste 30 årene. Dette kan ha vært medvirkende årsaker til fenomenet to av respondentene beskriver.

Respondentene mente at samfunnet ikke hadde noen ønsker om utvidelse av revisors oppgaver. Utvidelse av revisors antall oppgaver ved revisjonen er noe som i hovedsak måtte etterspørres av samfunnet. Det ble ellers bare en merkostnad uten tilhørende merverdi for bedriftene.

Fra funn blant respondentene ble det avdekket noe sammenblanding av roller. Respondentene har vansker med å se hvor revisor rolle slutter, og hvor rollen som konsulent/rådgiver begynner. De uttrykte imidlertid tillit til at revisor selv har god kontroll på å skille mellom rollene.

Gjennom intervjuene med respondentene synes revisor å være veldig pertentlig og unødvendig opphengt i småfeil i årsregnskapet. Det kunne synes å mangle i tilbakemeldinger respondentene fikk, nyansen mellom vesentlig og ikke-vesentlig feil. Respondentene var i begrenset grad klar over at denne nyansen eksisterte. Revisor syntes å ha et forbedringspotensial ved kommunikasjon av feil, og i hvilken grad de var vesentlige, akkumulert eller ikke. Enkelte feil brukere ble gjort oppmerksomme på kunne være noe man «bare fant underveis i revisjonen», og det fremstod som revisor bare gav beskjed av den grunn. Det synes ikke å ha blitt formidlet at dette var knyttet opp til hvor revisor hadde lagt grensen for vesentlige feil. Dette var informasjon som ikke kom tydelig frem til brukerne, som satt med et inntrykk av at revisor reviderte etter et lavt nivå for feil. Brukerne bør gjøres bedre kjent med vesentlighetsprinsippet og revisors anvendelse av dette. På denne måten kan man hindre at useriøse revisor spekulerer i for lav vesentlighet for å få høyt timeantall til fakturagrunnlag. Unødvendig høyt timebruk vil også være i strid med effektiv og målrettet revisjon. Først og fremst trengs det mer forskning rundt temaet for å avklare hvor det svikter.

I hvilken grad funn kan generaliseres til andre grupper med brukere så viser tidligere forskning at forventningsgapet varierer blant de forskjellige grupper og bakgrunn (Bailey et al., 1983; Geiger et al., 1994; Ruhnke et al., 2014). Momentene her var om brukerne var interne eller eksterne brukere, og grad av utdanning. Gjennom intervjuene i denne oppgaven var det tydelig at respondentene hadde et tett samarbeid med revisor. Et slikt tett samarbeid anses for å være lite sannsynlig at eksterne brukere har. Eksterne vil da ikke ha like tett kontakt mot primærkilden til informasjon om revisor. Det anses derfor lite sannsynlig at funn kan generalisere til andre grupper med brukere. Det lot seg ikke gjøre å undersøke om utdanning hadde påvirkning på respondentens svar grunnet liten variasjon blant respondentene.

Respondenter gav lignende svar tidlig i gjennomføringen av intervjuene. Det lot seg gjøre å finne en konsensus blant respondentene. Geografi anses for å ha minimal til ingen påvirkning på populasjon som det har blitt tatt utvalg fra, aksjeeiere i små og mellomstore bedrifter. Dette begrunnes med at lovverk og revisjonsstandarder er felles i Norge, sammenholdt med hvordan revisjon i hovedsak er sentrert rundt fem revisjonsfirma. Utførelsen av revisjon faller og under grunnprinsippet om å skulle bli gjennomført likest mulig slik at brukere av årsregnskap og revisjonsberetning skal kunne sammenligne bedrifter. Funn i denne oppgaven anses å være

mulige å generalisere til populasjonen aksjeeiere i små og mellomstore bedrifter i Norge innen de begrensninger kvalitativ metode gir.

Hvorvidt det lar seg gjøre å tette et forventningsgap helt finnes det delte meninger om. Sikka, Puxty et al. (1998) argumenter for at revisjon er en sosial praksis og konstruksjon med endrende betydning etter variasjon i sosiale forhold. Dette kan være en medvirkende årsak til at forventningsgapet ikke lar seg eliminere helt, men man bør allikevel gjøre en innsats for å redusere dette mest mulig. Det er av viktighet at økonomiske beslutninger vedrørende et revidert årsregnskap blir tatt på et så velinformert vis som mulig.

5.1 Videre forskning

Den eksplorerende problemstilling har gitt en god oversikt over temaet forventningsgapet i revisjon. Flere spørsmål dukket opp underveis, og andre lot seg ikke svare på ved oppgavens utvalg. Med utgangspunkt i problemstilling og metodebruk kan man studere et annet utvalg fra brukere av revisjonsberetningen. Internasjonal forskning har funnet at brukere med større avstand til bedriften har større forventningsgap til revisor (Ruhnke et al., 2014). Dette momentet lot det seg heller ikke gjøre å besvare i denne oppgaven. Momentet lengden på utdanning er også funnet å bidra til størrelse på forventningsgapet (Bailey et al., 1983; Geiger et al., 1994). Dette lot det seg ikke gjøre å undersøke med utgangspunkt i oppgavens utvalg.

Annen forskningsmetode kan også vurderes. Det nærliggende her blir en kvantitativ metode etter inspirasjon av hvordan Porter (1993) gjennomførte det. Man kan da se på et utvalg fra brukere av revisjonsberetningen, eller man kan se to eller flere utvalg mot hverandre.

Med utgangspunkt i funn kan man forske videre på vesentlighet i revisjon. Swift et al. (2000) argumenterer for at for høye forventninger til revisor også kan ha positive elementer. Er revisor egentlig ikke så pirkete som respondentene synes, kan dette bare knytte seg til et ytre skall for å ha en preventiv virkning? Det er ubesvart hvor tydelig kommunikasjonen er rundt oppdaget feil. Respondentene syntes ikke å ha mottatt klar kommunikasjon ved feil oppdaget i forhold til vesentlighet.

Revisors rolle som rådgiver var et gjennomgående tema blant respondentene. Revisors håndtering av uavhengighet mot bedriften, når det over tid knyttes tett bånd som rådgiver, er ubesvart. Faren for å komme i egenkontroll situasjon vil være et typisk moment.

Et funn var én respondent som mente at lengden på engasjement som revisor i en bedrift kunne ha påvirkning på revisors uavhengighet. En videre studie kan avdekke om dette er noe flere

brukere av revisors tjeneste ønsker. Er det ønsket med en innstramming av revisorloven §5a-4 til å gjelde også små og mellomstore bedrifter?

Revisors bruk av eksterne eksperter kan også være gjenstand for videre undersøkelser, herunder grensedragning mellom hvor revisor stoler på bedriftens egne eksperter og når revisor ønsker å engasjere eksterne eksperter. Under denne undersøkelse var det flere av respondentene som dro frem momentet under revisjonsrisikoen at revisor i flere tilfeller må stole på informasjon avgitt fra andre parter. Det er ubesvart hva som gjør utslag for at revisor velger å engasjere eksterne eksperter for å bekrefte verdivurderinger gjort av bedriften selv.

Referanseliste

- Bailey, K., Bylinski, J. H. & Shields, M. D. (1983). Effects of audit report wording changes on the perceived message. *Journal of Accounting Research*, 355-370.
- Best, P. J., Buckby, S. & Tan, C. (2001). Evidence of the audit expectation gap in Singapore. *Managerial Auditing Journal*, 16(3), 134-144.
<https://doi.org/doi:10.1108/02686900110385579>
- Christensen, B. E., Glover, S. M. & Wood, D. A. (2012). Extreme estimation uncertainty in fair value estimates: Implications for audit assurance. *AUDITING: A Journal of Practice & Theory*, 31(1), 127-146.
- Chye Koh, H. & Woo, E.-S. (1998). The expectation gap in auditing. *Managerial Auditing Journal*, 13(3), 147-154.
- Cohen, M. F. (1978). *Report, Conclusions, and Recommendations of the Commission on Auditors' Responsibilities* Commission on Auditors' Responsibilities.
- Daniel, S. J. (1988). SOME EMPIRICAL-EVIDENCE ABOUT THE ASSESSMENT OF AUDIT RISK IN PRACTICE. *AUDITING: A Journal of Practice & Theory*, 7(2), 174-181.
- Gay, G., Schelluch, P. & Baines, A. (1998). Perceptions of messages conveyed by review and audit reports. *Accounting, Auditing Accountability Journal*, 11(4), 472-494.
- Geiger, M. A. & Epstein, M. J. (1994). Investor views of audit assurance: Recent evidence of the expectation gap. *Journal of accountancy*, 60.
- Gin Chong, H., Reader & Vinten, G. (1996). Materiality and audit risk modelling: financial management perspective. *Managerial Finance*, 22(9), 35-60.
- Gray, G. L., Turner, J. L., Coram, P. J. & Mock, T. J. (2011). Perceptions and misperceptions regarding the unqualified auditor's report by financial statement preparers, users, and auditors. *Accounting Horizons*, 25(4), 659-684.
- Grønmo, S. (2016). *Samfunnsvitenskapelige metoder* (2. utg.). Bergen: Fagbokforlaget
- Gulden, B. P. (2010). *Revisjon: teori og metode* (6. utg.) Cappelen akademisk.
- Gulden, B. P. (2015). *Den eksterne revisor* (9. utg.). Oslo: Gyldendal akademisk.
- Hogan, C. E. & Wilkins, M. S. (2008). Evidence on the audit risk model: Do auditors increase audit fees in the presence of internal control deficiencies? *Contemporary Accounting Research*, 25(1), 219-242.
- Houston, R. W., Peters, M. F. & Pratt, J. H. (1999). The audit risk model, business risk and audit-planning decisions. *The Accounting Review*, 74(3), 281-298.
- Humphrey, C., Loft, A. & Woods, M. (2009). The global audit profession and the international financial architecture: Understanding regulatory relationships at a time of financial crisis. *Accounting, organizations society*, 34(6-7), 810-825.
- Humphrey, C., Moizer, P. & Turley, S. (1992). The audit expectations gap—plus ca change, plus c'est la meme chose? *Critical perspectives on accounting*, 3(2), 137-161.
- Jiambalvo, J. & Waller, W. (1984). Decomposition and assessments of audit risk. *AUDITING: A Journal of Practice & Theory*, 3(2), 80-88.
- Johannessen, A., Christoffersen, L. & Tufte, P. (2016). *Introduksjon til samfunnsvitenskapelig metode 5rd ed.* Oslo: Abstrakt forlag.
- Kvale, S. & Brinkmann, S. (2015). *Det kvalitative forskningsintervju* (3. utg.) Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Liggio, C. D. (1975). The expectation gap: The accountant's legal Waterloo? *The CPA*, 45(000007), 23.
- Matin, R., Hansen, C., Hansen, C. & Mølgaard, P. J. a. p. a. (2018). Predicting Distresses using Deep Learning of Text Segments in Annual Reports.
- Nyeng, F. (2012). *Nøkkelbegreper i forskningsmetode og vitenskapsteori* Fagbokforlaget.

- Page, M. (2014). What do auditors in the UK mean by “reasonable assurance”? Hentet fra <https://www.icaew.com/-/media/corporate/files/technical/audit-and-assurance/audit-quality/audit-quality-forum/what-do-auditors-in-the-uk-mean-by-reasonable-assurance.ashx>
- Porter, B. (1993). An empirical study of the audit expectation-performance gap. *Accounting business research*, 24(93), 49-68.
- Porter, B. & Gowthorpe, C. (2004). *Audit expectation-performance gap in the United Kingdom in 1999 and comparison with the Gap in New Zealand in 1989 and in 1999*. Edinburgh: The Institute of Chartered Accountants of Scotland.
- Porter, B., hÓgartaigh, C. Ó. & Baskerville, R. (2012). Audit Expectation-Performance Gap Revisited: Evidence from New Zealand and the United Kingdom. Part 2: Changes in the Gap in New Zealand 1989–2008 and in the United Kingdom 1999–2008. *International Journal of Auditing*, 16(3), 215-247.
- Ruhnke, K. & Schmidt, M. (2014). The audit expectation gap: existence, causes, and the impact of changes. *Accounting business research*, 44(5), 572-601.
- Sekaran, U. & Bougie, R. (2016). *Research methods for business: A skill building approach* John Wiley & Sons.
- Sikka, P., Puxty, A., Willmott, H. & Cooper, C. J. C. p. o. a. (1998). The impossibility of eliminating the expectations gap: Some theory and evidence, 9(3), 299-330.
- Stuart, I. (2012). *Auditing and assurance services: an applied approach* McGraw-Hill.
- Swift, T. A., Humphrey, C. & Gor, V. (2000). Great expectations?: The dubious financial legacy of quality audits. *British Journal of Management*, 11(1), 31-45.

Lover, forskrifter og standarder

- ISA 200 – *Overordnede mål for den uavhengige revisor og gjennomføringen av en revisjon i samsvar med de internasjonale revisjonsstandardene*. 2010. Den Norske Revisorforening.
- ISA 210 - *Inngåelse av avtale om vilkårene for revisjonsoppdraget*. 2010. Den Norske Revisorforening
- ISA 240 – *Revisors oppgaver med og plikter til å vurdere misligheter ved revisjon av regnskaper*. 2010. Den Norske Revisorforening.
- ISA 300 – *Planlegging av revisjon av et regnskap*. 2010. Den Norske Revisorforening.
- ISA 315 – *Identifisering og vurdering av risikoene for vesentlig feilinformasjon gjennom forståelse av enheten og dens omgivelser*. 2013. Den Norske Revisorforening.
- ISA 320 – *Vesentlighet ved planlegging og gjennomføring av en revisjon*. 2010. Den Norske Revisorforening.
- ISA 330 – *Revisors håndtering av anslåtte risikoer*. 2010. Den Norske Revisorforening.
- ISA 500 - *Revisjonsbevis*. 2010. Den Norske Revisorforening.
- ISA 530 - *Stikkprøver i revisjon*. 2010. Den Norske Revisorforening.
- ISA 570 – *Fortsatt drift*. 2016. Den Norske Revisorforening.
- ISA 620 – *Bruk av arbeidet til en ekspert engasjert av revisor*. 2010. Den Norske Revisorforening.

Regnskapsloven. *Lov om årsregnskap m.v.* av 17. Juli 1998 nr. 56

<https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1998-07-17-56>

Revisorloven. *Lov om revisjon og revisorer* av 15. Januar 1999 nr. 2.

<https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1999-01-15-2>

Offentlige publikasjoner og nettsider

Arthur Andersen. (2009, 14. februar). I Store norske leksikon. Hentet 25.03.2019 fra [https://snl.no/Arthur Andersen](https://snl.no/Arthur_Andersen)

Den norske Revisorforening. (2017, 29. Juni). Revisors rapportering. Hentet 12.01.2019, fra <https://www.revisorforeningen.no/fag/ny-revisorlovgivning/nyheter-ny-revisorlov/revisors-rapportering/>

Den norske Revisorforening. (2009, 1. Januar) Den norske Revisorforenings regler om etikk. Hentet 14.03.2019, fra https://www.revisorforeningen.no/globalassets/fag/etikk/DnRs_regler_om_etikk

Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora. (2016, April) Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi. Hentet 20.05.2019, fra https://www.etikkom.no/globalassets/documents/publikasjoner-som-pdf/60125_fek_retningslinjer_nesh_digital.pdf

Finans- og tolldepartementet. (1997, 16. Januar) NOU 1997:9 Om revisjon og revisorer. Hentet 07.02.2019, fra <https://www.regjeringen.no/contentassets/670c887a3d5f49e983b100775576446a/no/pdfa/nou199719970009000dddpdfa.pdf>

Knut Høylye. (2018, 30. Mai) Revisjonsforetakene øker omsetningen, tross 58.000 færre oppdrag. Hentet 01.04.2019, fra <https://www.regnskapnorge.no/faget/artikler/revisjon/revisjonsforetakene-oket-omsetningen-tross-58-000-farre-oppdrag/>

NHO. (2018) Fakta om små og mellomstore bedrifter. Hentet 28.03.2019, fra <https://www.nho.no/tema/sma-og-mellomstore-bedrifter/artikler/sma-og-mellomstore-bedrifter-smb/>

Revisjon og regnskap (2015, 6.utg). Misligheter og revisors rolle. (Figur mislighetstriangelet) Hentet 19.04.2019, fra <https://www.revregn.no/i/2015/6/rr06-05-b-1032>

Figur Revisjonsrisiko. Hentet 18.04.2019, fra <https://airfreshener.club/quotes/two-components-risk-audit.html>

Vedlegg

Vedlegg 1 – Intervjuguide

Kontekst og formål ved intervjuet.

Vi skal gjennomføre en studie om hvordan revisors rolle, oppgaver og plikter blir oppfattet av brukerne. I vår masteroppgave har vi valgt å fokusere på aksjeeierne som brukergruppe. Det finnes ikke noen riktige eller feil svar her – bare prat fritt!

Vi er ute etter dine tanker rundt revisors rolle ved arbeid utført ved revisjon av årsregnskap, ikke andre konsulentoppdrag revisor måtte ha levert. Et uttrykk som vi bruker i spørsmålene våre er ren revisjonsberetning. Med det menes en revisjonsberetning som ikke har tatt forbehold, presiseringer til regnskapet, tilleggsopplysninger eller andre forhold. En ren revisjonsberetning er en normalberetning.

Det er bare å spørre om reformulering av spørsmål, eller utdyping. Og gi beskjed om noe er uklart.

Vi håper også at det går greit at vi tar opptak av intervjuet slik at vi kan ha en mer flytende samtale/intervju uten «skrivepauser»? Lydopptak vil bli slettet etter at vi har transkribert, og det transkriberte vil bli makulert når oppgaven er sensurert. Vi har fått godkjenning av lydopptak av Norsk Senter for forskningsData – NSD. Satser på at dette vil ta cirka 30 minutter.

Bakgrunn spørsmål

1. Hva er din utdanningsbakgrunn?
2. Hvor mange år har du eid aksjer i nåværende selskap/posisjon?
3. Er du aktiv i selskapets drift, i det operasjonelle/administrative?
4. Hvor ofte er du i kontakt med revisor i løpet av et år rundt utførelsen av revisjonen?

Åpne oppvarming/generelle spørsmål

5. Hva er det første du tenker på, når du hører begrepet revisjon eller revisor som et yrke?
6. Hva er dine tanker om revisors språk og ord bruk? Både skriftlig og muntlig?
7. Oppfatter du revisor som en upartisk person?
8. Revisors rolle er å være samfunnets tillitsperson - hva tenker du om denne påstanden?
9. Oppfatter du revisor som en fagkyndig person? Hva får deg til å ha en slik oppfatning?
10. Leser du revisjonsberetningen til firmaet du eier aksjer i?
Dersom svaret er ja:
 - 10.1 Leser du hele revisjonsberetningen eller bare deler av revisjonsberetningen, og hvorfor?
 - 10.2 Hva er formålet ditt med å lese revisjonsberetningen?
 - 10.3 Burde revisjonsberetningen vært formulert på en annen måte, og/eller noe lagt til?Dersom svaret er nei:

10.4 Hva slags endringer ville ha fått deg til å lese revisjonsberetningen?

Mot forskningsspørsmålene

Hva bruker anser å være revisors oppgaver og plikter.

11. Hva tenker du er formålet med å ha revisjon av et årsregnskap?
12. Er det noen nye oppgaver som revisor kunne ha gjort under revisjonsprosessen?
13. hvilken forventning har du til revisor utover revisjonsberetningen?
14. Hva er forskjellen mellom ureviderte kontra revidert årsregnskap for deg?

Hvordan bruker forstår begrepet revisjonsrisiko/revisors sikkerhet

15. I revisjonsberetningen skriver revisor at revisjonsberetningen er avgitt med «høy grad av sikkerhet, men ikke absolutt». Hva tenker du revisor mener med det?
 - 15.1 Om du ville ha tallfestet/kvantifisert dette uttrykket i prosent, «høy grad av sikkerhet, men ikke absolutt», hvor mange prosent ville du satt?
16. Er det noe som kan hindre/begrense revisor i å oppnå 100% sikkerhet når han/hun avgir ren beretning?
17. Er det noen mulighet for at revisor tar feil når han/hun sier at årsregnskapet er ok?

Hvordan bruker forstår begrepet vesentlighet.

18. Hvor nøye oppfatter du revisor er etter feil i årsregnskapet?
19. Har du fått inntrykk av at revisor er opptatt av all slags feil eller bare feil som er av et visst omfang/betydning?
20. Har du vært vitne til at ledelsen/(opplevd selv) har vært uenig med revisor om ubetydelig feil i årsregnskapet?
21. Hva mener revisor med konseptet «vesentlig feil» i revisjonsberetningen tenker du?

Debrifing

Oppsummering de viktigste punkter. Ingen flere spørsmål fra vår side. Er det noe intervjuobjektet ønsker å ta opp avslutningsvis?

Vedlegg 2 - Refleksjonsnotat

Av: Hawkar Hamawandi

Denne masteroppgaven handler om tema forventningsgap i revisjon. Problemstillingen er hvordan revisors rolle, oppgaver og plikter blir oppfattet av profesjonelle investorer. I oppgaven ligger fokuset på rollen revisor påtar seg ved revisjon av årsregnskap. Tilsvarende gjelder dette revisors oppgaver og plikter hvor fokuset er på konsepter som revisjonsrisiko og vesentlighet. Informasjon er innhentet ved å intervju aksjonærer med vesentlig eierandel i deres respektive små og mellomstore selskaper. Revisors rolle, oppgaver og plikter er vurdert i henhold til denne målgruppens synsvinkel. Respondentene hadde relativ god oversikt over revisors rolle. De hadde god forståelse for blant formålet med revisjon og revisors kommunikasjon. De kjente i tillegg til de revisors viktigste egenskaper som er med på å bygge rollen samfunnets tillitsperson. Disse egenskapene er blant uavhengighet, integritet og fagkyndighet. Respondentene forbant rollen revisor for det meste med rådgiver. Respondentene kjente dessuten godt til revisjonsrisiko og dens iboende begrensninger. Avslutningsvis hadde respondentene fått inntrykk av at revisor er passelig eller for nøye. De mente at revisorene i stor grad er mer nøye enn de burde være. Det største forventningsgapet var dermed mest relatert til konseptet vesentlighet.

Temaet for denne oppgaven er hovedsakelig basert på ISA-ene og internasjonale artikler som omhandler om temaet forventningsgap. Forventningsgapet er gapet mellom hva samfunnet spesielt brukerne forventer av revisor og hva revisor kan oppnå ved revisjon av et årsregnskap. Data i oppgaven er innhentet fra aksjeeiere som er en av målgruppene. Aksjeeierne er en målgruppe som regnes som interne brukere. Dette er en gruppe som ofte er i kontakt med revisor. Hyppig kontakt med revisor gjør at de er relativ kunnskapsrike angående hva en bør forvente av revisor. Men eksterne brukerne er ikke ofte i kontakt med revisor, dermed deres kunnskap og forventning av revisor stiller seg annerledes sammenlignet med interne brukerne. Et bredere kartlegging av fenomenet forventningsgap forutsetter dermed at alle målgruppene involveres. Fenomenet har ikke blitt undersøkt tidligere i Norge, dermed er det essensielt å finne ut mest mulig om fenomenet ved inkludering av alle målgruppene, før en kan vurdere hvordan internasjonale trender som digitalisering og innovasjon påvirker fenomenet. Akseptabel revisjonsrisiko har tidligere vært på så lavt som null prosent. Respondentene hadde idag god forståelse for denne risikoen og dens eksistens. Internasjonale studier viser at per dags dato revisorer operer med en revisjonsrisiko på 5 % (mer eller mindre). De viktigste årsakene for denne utviklingen skyldes digitalisering,

innovasjon og kompleks økonomi. Det er da ikke helt utenkelig å forutsette at revisjonsrisiko ytterligere kan øke som følge av de internasjonale trendene. Det er mye som tyder på at økonomien i fremtiden vil bli mer kompleks som følge av de to trendene.

Oppgave har som nevnt strekket seg til målgruppen aksjeeiere i et selskap. Den målgruppen anses som interne brukere. En studie om forventingsgap bør inkludere flere faktorer og brukere. Det er viktig med en mer omfattende og større studie som inkluderer både interne og eksterne brukere for en fullstendig kartlegging. I tillegg er det viktig å inkludere revisorene i studien slik at funn brukes for oppdatering av regelverket revisor forholder seg til i Norge.

Avslutningsvis påpekes det «hvordan revisors rolle ble oppfattet av aksjeeierne» var en viktig del av oppgaven. I masterstudien var mye fokus på konsepter som tillit, integritet og ansvarlighet spesielt i revisjonsfagene. Respondentene fremhevet ytterligere viktigheten med disse konseptene i revisjonsbransjen. Konsensus blant respondentene var at revisorer hadde klart å skape et godt bilde av seg selv. De mente at revisorer kunne gjøre jobben deres med høy grad av integritet til tross for at de ofte måtte ta vanskelige valg. Valget kunne være å ta vare på samfunnets eller aksjonærenes interesse. De la videre til at det også er vanskelig for revisorer å kunne klare å få tillit av både samfunnet og aksjonærene. Respondentene var stort sett enige om at revisor hadde klart å utfylle de to rollene utmerket. Videre er det viktig å understreke at det er nokså utfordrende for revisorer å utfylle alltid sin plikt som samfunnets tillitsperson. Det er dessuten ekstra utfordrende å skape en balanse mellom aksjonærenes og samfunnets interesser. I Norge holder revisjonsbransjen en god standard sammenlignet med land som USA, når det gjelder revisjonsskandaler. Regnskapsskandaler kommer ofte som et resultat av at ledende personer begår misligheter i et selskap. Et konkret forslag ville vært å inkludere et par setninger om at en risikerer 2-6 års fengsel ved regnskapsmanipulasjon i engasjementsbrevet jf. Straffeloven §392 - § 394. Revisor kunne også ha kommunisert dette muntlig, dersom dette hadde vært et krav inkludert i loven eller i revisjonsstandardene.

Vedlegg 3 - Refleksjonsnotat Kristoffer Nilsen

Hovedtemaet i denne masteroppgaven er forventningsgap i revisjon. Populasjonen som det ble tatt utvalg fra var aksjeeiere i små og mellomstore bedrifter på Sørlandet. De viktigste funnene er aksjeeiere i små og mellomstore bedrifter har god oversikt over revisors oppgaver, roller og plikter. Aksjeeierne var godt innforstått med at revisjonsrisiko eksisterer og at det finnes begrensninger i hva revisjonen kan forventes å oppnå. Respondentene har videre noen problemer med å skille rollen *rådgiver* fra rollen *revisor*. Det ble funnet at respondentene i noen grad blandet rollene. Avslutningsvis kunne respondentene fortelle at i deres øyner brukte revisor vesentlighetskonseptet i begrenset grad. Den eksplorerende problemstillingen og semistrukturerte intervju som metode for innsamling av empiri, gir at konklusjoner blir noe åpne. Dette gjør at flere og dypere undersøkelser trengs rundt funnene for å få klare og generaliserende konklusjoner.

Regnskap og revisjonsverden er en konservativ bransje som ikke preges like mye av trender som andre bransjer. Oppgaven kan trekkes mot internasjonale momenter i den grad regnskap og revisjon er en internasjonal bransje. Mye av faglitteraturen er internasjonal, og de norske revisjonsstandardene består i hovedsak av de internasjonale revisjonsstandardene som er oversatt fra engelsk til norsk. Bedriftsmarkedet som blir revidert er i større og større grad internasjonale med avdelinger og selvstendige underselskaper/eierselskap rundt om i verden. Respondentene til intervjuet i denne oppgaven tilhører aksjeeiere i små og mellomstore bedrifter, og flere av disse bedriftene hadde internasjonale elementer. Skal man som bruker av en revisjonsberetning kunne sammenligne Bedrift A i land A med Bedrift B i land B så er man avhengig av at disse bedriftene er blitt holdt likest mulig standard. Tilsvarende vil det for en bedrift være av interesse at Datterselskap A i land A og Datterselskap B i land B blir holdt til lignende standard av revisor ved revisjonen.

Globalisering av bedrifter skjer i større og større grad. Internett har medvirket at verden har blitt «mindre», også bedriftsverden. På lignende vis blir tjenesten revisjon, som skal utføres på dette bedriftsmarkedet, internasjonal. Temaet forventningsgapet i revisjon har det blitt forsket på internasjonalt over flere år. Det har også blitt funnet momenter som kan redusere et forventningsgap. I Norge har ikke dette fenomenet blitt undersøkt før. En norsk kartlegging av et forventningsgap gjør at man kan forsøke å overføre metoder for reduisering av gapet, metoder man har sett fungere i andre land. Første steg på veien for reduisering er kartlegging av gapet i Norge. En norsk kartlegging vil bidra i en internasjonal sammenheng ved å kunne avdekke hvor det juridiske rammeverket til revisor trenger klarere språk, hvor revisors kommunikasjon kan

bli bedre og hvor samfunnet har forventninger til revisor som i dag ikke er inkludert i rammeverket.

Oppgaven har en åpen og eksplorerende problemstilling. En slik problemstilling brukes når det finnes lite om temaet fra før, og brukes som en førstegangs kartlegging. Det er derfor flere hull i kartleggingen av forventningsgapet i Norge. De mest åpenlyse hullene er mangelen av andre brukergrupper av revisjonsberetningen, kvantitativ metode og fra revisors ståsted. Det sist vil være spesielt gjeldende ved funnet om at revisor ikke bruker vesentlighetskonseptet fullt ut. Her kan man ha et utvalg revisorer og undersøke hvordan revisor i deres øyner bruker vesentlighetsprinsippet under revisjonen. Man vil da få kartlagt fra både bruker og revisor sitt ståsted.

Revisorloven § 1-2 angir at revisor er allmennhetens tillitsperson. Tillit ligger som en av grunnsteinene til revisors samfunnsrolle. Tillit betinger at revisor utøver sitt virke med høy grad av integritet, objektivitet og aktsomhet. Samfunnet fatter økonomiske beslutninger basert blant annet på revisors arbeid, revisjon av årsregnskapet. Et forventningsgap kan lede til at det blir tatt beslutninger på feil oppfatning av hva revisjon innebærer og kan forventes å oppnå. Får et forventningsgap lov til å vedvare, kan det svekke tilliten til revisor og da skade en av grunnsteinene til revisors samfunnsrolle. Eksempelvis vil revisor kunne nyte stor anerkjennelse om et revidert årsregnskap anses i samfunnets øyner å være garantert fritt for vesentlig feilinformasjon. Det vil derimot være uetisk av revisor å la et slikt inntrykk vedvare, siden det ikke er mulig for revisor å avgi slik garanti. En kartlegging av samfunnets forventning til revisor vil kunne avdekke slike gap. Et avdekket gap er videre noe man kan angripe og forsøke å redusere med eksempelvis klarer kommunikasjon fra revisor, nytt juridisk rammeverk ved revisjon, og lignende.